RUPERT FURNEAUX

Tuna Nehri akmam diyor

Türkçesi:
Ş. ve D. TÜRKÖMER

Milliyet
YAYINLARI

«TUNA NEHRİ AKMAM DİYOR»
RUPERT FURNEAUX

MİLLİYET YAYIN LTD. Şti. YAYINLARI
Tarih Kitapları Dizisi: 6

●

Yayın Hakkı (Copyright) : Milliyet Yayın Ltd. Şti.

●

Birinci baskı: Ocak 1971
İkinci baskı: Şubat 1972

Bu kitap SIRALAR Matbaasında dizilip düzenlenmiş ve basılmıştır.

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM
Kutsal denen savaş 9

İKİNCİ BÖLÜM
Kalem ve kılıç 17

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Kapının kilidi 31

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Plevne için yarış 45

BEŞİNCİ BÖLÜM
Ruslara ihtar 59

ALTINCI BÖLÜM
İlk saldırı 71

YEDİNCİ BÖLÜM
Şipka savaşı 97

SEKİZİNCİ BÖLÜM
Türk hazırlığı 115

DOKUZUNCU BÖLÜM
Bombardıman 131

ONUNCU BÖLÜM
Büyük saldırı 143

ONBİRİNCİ BÖLÜM
Karşı saldırı 161

ONİKİNCİ BÖLÜM
Gazeteciler hesap soruyor 177

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Bir gazetecinin kaçışı 185

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Çember daralıyor 193

ONBEŞİNCİ BÖLÜM
Gece saldırısı 217

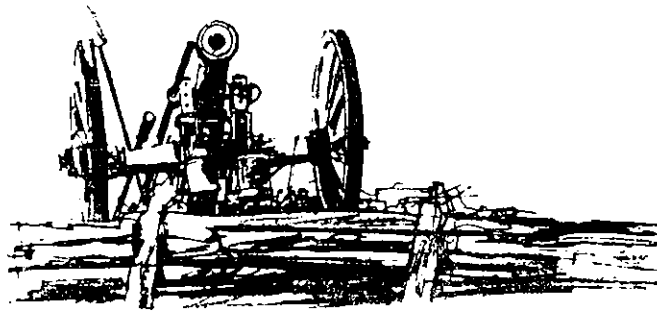
ONALTINCI BÖLÜM
Abluka 233

ONYEDİNCİ BÖLÜM
Plevne'den çıkış 255

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM
İstanbul'a doğru 281

BİRİNCİ BÖLÜM

«KUTSAL» DENEN SAVAŞ

HER iki gazeteci barut dumanı arasından karşı sırtta alev alev yanan tabyayı seyrediyorlardı. Forbes, meslektaşı Villiers'e, 'Bu gidişle akşam yemeğine Plevnedeyiz galiba' diyordu. Boz dalgalar halinde Türk istihkâmları üzerinden akan Rusların haykırışlarını sabah rüzgârı dört bir yana taşımaktaydı. Çeliğin çeliğe vururken çıkardığı sesler, zafer ya da ölüm adına çarpışanların naraları, tüfek takırtıları, mermi vınlamaları ve derinden gelen top gümbürtüleri birbirine karışıyor, kalın bir örtüyü andıran dumanın arasından göğü tutan büyük bir gürültü halinde yükseliyordu. Uzaktan izliyenler, ne olursa olsun birşeyler yapabilmek, kendilerini bu kaosa kapıp koyvermek için karşı konulmaz bir arzu içindeydiler. Savaş en cehennemî nok-

tasına erişmişti. Uzaklarda ise, vahşî kurtların arasında uyuyan bir çocuk gibi Plevne kasabası, güneşte parlayan minareleri ve kilise kuleleriyle, vadinin koynunda masum ve sessiz yatıyordu. Arkalarındaki tepelerin üzerinden Rus topları ateş kusuyor, önlerindeki vadide savaş, kocaman bir at nalı şeklinde, bütün heybet ve vahşetiyle sürüp gidiyordu. Türk tabyalarından açılan ateşle büyük kayıplar veren Rusların birden geri çark ettikleri görüldü; tabya ve siperlerin önü ölüler ve başıbozukların yatağanları altında can verecek yaralılarla doldu. Hilâl ve Haç'ın çarpıştığı bu **'kutsal'** savaşta en ufak acımaya yer yoktu.

Meslektaşları arasında **'yanılmaz Archibald'** adıyla tanınan ünlü harp muhabiri Forbes, gazetecilik hayatında belki ilk defa yanılıyordu; çünkü kendisinin ve diğer gazetecilerin meşhur ederek adını dünyaya yayacakları ufak bir kasaba olan Plevne sokaklarında Rus çizmesinin dolaşmasına daha yüz kırk gün vardı.

O günün akşamı yola çıkan Forbes, bozguna uğramış Rus ordusu arasından bir gün, iki gece hiç durmaksızın dört nala at koşturup tarafsız Macaristan'a kadar giderek Londra'daki **«Daily News»** gazetesine **'Ruslar mutlak bir yenilgiye uğradılar; savaşın talihi değişti; Plevne muhakkak ele geçirilmelidir'** diye telgraf çekiyordu.

Çar'ın bizzat komuta ettiği 180.000 kişilik güçlü Rus ordusu, daha birkaç hafta önce yüzyıllar boyu göz diktikleri İstanbul'a ve Boğazlara süratli bir zaferle yürüyeceklerinden emin olarak Tuna'yı geçmişti. İlerledikleri Bulgar köy ve kasabalarında Hristiyan

halk tarafından **'kurtarıcı'** olarak karşılanmışlar; uzun sakallı, beyaz cüppeli papazlar —Çar dahil— hepsine, düklere, prenslere, generallere, subaylara ve erlere tahta haçlar öptürmüş, genç kızlar yollara çiçekler serperek askerin ellerine sarılmışlardı. Fakat bütün bu karşılamalara rağmen Bulgar köylüsü, eline fırsat geçtikçe Rusları dolandırmaktan da geri kalmamıştı. Ruslar için bu savaş **'kutsal'**dı, bir **'haçlı seferi'**ydi. Çar bile bu amacın **'hakkaniyet'**li olduğuna inandırmıştı kendini. Öte yanda İngiltere ise Rusların asıl hedefinin Osmanlı boyunduruğu altındaki Hristiyanların yardımına koşmaktan çok Akdeniz'e açılmak olduğunu kesinlikle belirtmekteydi.

1876 yılının yazında bütün uygar dünya, Türklerin Bulgaristan'da yaptığı zorbalık ve kıyıcılık hikâyeleriyle çalkalanmıştı. Önceleri, Osmanlı yönetimindeki Balkan illerinden bu konuda dedikodu türünde bazı haberler sızmışsa da, bunlar İngiliz Başbakanı Disraeli tarafından Ortadoğu'da **'statüko'**nun korunabilmesi ve kuzeydeki **'Büyük Komşu'**nun bu işlere karışmasını önlemek amacıyla küçümsenmiş, hatta alay konusu da edilmişti. Birkaç Bulgar'ın öldürüldüğü gerçekti; fakat bu, Türkiye'yi uzun süredir beklenen reformlara kavuşturmak isteyen Sultan'a karşı ayaklananların kendi suçuydu. Buna karşılık dedikodularla haberlerin ardı arkasının kesilmemesi üzerine Londra'da yayınlanan **«Daily News»** gazetesi o sıralarda İstanbul'da bulunan J. A. MacGahan adındaki gazeteciyi Bulgaristan'a geçerek bu haberlerin aslı olup olmadığını araştırmakla görevlendirdi. MacGahan, 1873 yılında, Rusların Orta Asya'da Klokhand Hanına karşı

giriştiği sefere katılarak ün yapmış Amerikalı bir gazeteciydi.

MacGahan Türkiye'deki Amerikan Başkonsolosu Eugene Schuyler ile birlikte gittikleri Batak'tan, gazetesine, kasabayı nasıl büyük bir vahşet havası içinde bulduklarını, her yanın ölülerle dolu olduğunu, kilise avlusunda bile katledilmiş Bulgarlarla karşılaştıkarını çeşitli ayrıntılarla anlatan makaleler göndererek İngiliz kamuoyunu harekete geçirmek istiyordu. Buna karşılık Başbakan Disraeli ve Lord Beaconsfiled, MacGahan'ın bu yazılarını gerçekten uzak buluyor ve **'gazeteci palavrası'** olarak niteliyordu. Disraeli, İngiltere'nin çıkarlarını ön planda tutarak Rusların Doğu Akdeniz'den ve özellikle —İngiltere'nin Mısır Hidivi'nden yeni elde ettiği hisse senetleri nedeniyle— Süveyş kanalından uzak tutulmaları konusunda büyük dikkat ve çaba harcıyordu. Kırım Savaşı, Rusların kendisini Balkanlardaki Hristiyanların koruyucusu olarak kabul ettirmesinin önüne geçmek için yapılmıştı ve şimdi Disraeli, Çar'ın yine aynı düşünceyle hareket etmesinden korkmaktaydı.

Balkanlardaki tedirginlik Ruslar tarafından planlı bir şekilde destek görüyordu. Osmanlılar, yurtlarını bir düzene koyabilmek yolunda iyi niyetli fakat yeteneksizdiler. Türkler ve Bulgarlar yüzyıllar boyu beraberce huzur içinde yaşamışlardı. 1869 yılında Sarayın, 60.000 civarında Çerkez göçmenini Anadolu'dan Bulgaristan'a göçettirmesine kadar ortalığa herhangi bir **'katliam'** dedikodusu çıkmamıştı. Bu sıralarda Bulgaristan'da millî duyguların bağımsızlığa doğru gelişmesi nedeniyle Balkanlarda meydana getirilen Çerkez kuvvetlerinden düzenin korunması isten-

miş ve bu da bazı kıyımlara sebep olmuştu. Saray, bu gibi disiplinsizlikleri önleyecek ve durduracak güçten yoksundu.

Avrupa devlet adamlarının henüz tahta yeni geçmiş olan Abdülhamit'ten bu yönde olumlu bir tutum görmemeleri üzerine, Ruslar fırsatı kaçırmamışlardı. Özellikle MacGahan'ın Avrupa kamuoyuna yazılarıyla hikâye ettiklerinden sonra, Türkiye'nin tarafını tutmak isteyecek herhangi bir devletin çıkmayacağını biliyorlardı. Böylece Osmanlı İmparatorluğunu **'Avrupa'nın Hasta Adamı'** ilân eden Ruslar, tek vâris olabilmek üzere harekete geçtiler. Çar'ın, Balkan illerinin bağımsızlığını istemesine, Abdülhamit; devletler arasındaki kuvvet dengesi ve İngiltere'nin Ruslara hiçbir zaman İstanbul'a kadar sokulma izni vermeyeceği kanısına güvenerek, inatla karşı koydu.

Nisan ayında Çar, Osmanlı İmparatorluğuna karşı **'Kutsal Savaş'** ilân etti ve Rus orduları onuncu defa olarak İstanbul'a doğru yola çıktılar.

■

GÜLÜMSEYEN tarlaların arasından uzun bir toz bulutu ağır ağır gökyüzüne doğru yükselmekte. Uzaktan gök gürültüsünü andıran bir ses geliyor ve hemen arkasından da bir an için parlayıp sönen bir ışık. Dalları parçalanmış yaşlı bir çam ağacı toprak sarsıldıkça titriyor. Kasabaların eski sokaklarında top arabalarının, at nallarının ve postalların çıkardığı sesler yankılanıyor. Gece çöktükçe, yakılan binlerce gözcü ateşinin titrek ışıkları ovaya yayılmakta. Yakılan köylerden yükselen alevler gökyüzünü aydınlatıyor ve yı-

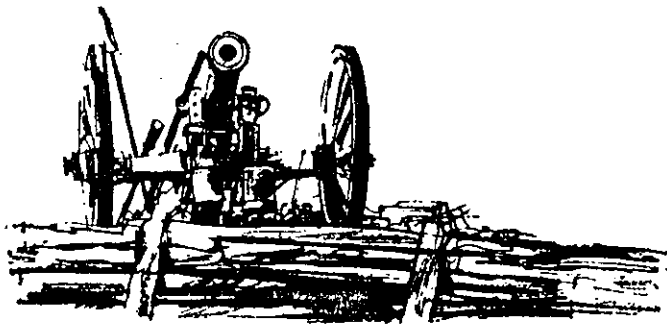
ğın yığın halk, içinde eşyaları yüklü öküz arabaları, davarları ve koyun sürüleriyle yolları boğarcasına tıkayarak ilerlemeye ve böylelikle savaş felâketinden uzaklaşmaya çalışıyor.

Hristiyan ve İslâm dünyası son büyük mücadelesine başlıyordu. Haç ve Hilâl, Balkan dağlarında ve ovalarında öldüresiye boğuşurken uluslararası harp muhabirleri top seslerine doğru dört nala at sürüyor ve titreyen telgraf telleri, taşıdıkları haberlerle uygar dünyanın her şehrindeki milyonlarca insanı bu savaşın saha dışı seyircisi durumuna getiriyordu.

Bu savaşa, gerek Rus gerekse Türk saflarında çeşitli dünya gazete ve dergilerinden yetmişin üzerinde gazeteci ve ressam katılıyordu. Bunların arasında, Fransız - Alman savaşındaki başarısıyla rakiplerini gölgede bırakan ve bu sefere **«Daily News»** ve **«New York Herald»** gazetelerinin harp muhabiri olarak katılan Archibald Forbes, yanından ayrılmayan dostu, **«Weekly Graphic»** dergisinin savaş ressamı Frederick Villiers, Bulgaristan'daki 'mezalim'i anlatan yazılarıyla tanına J. A. MacGahan ve sonradan bir ressam olarak büyük ün kazanacak Frank Millet, Rus ordusuyla birlikte ilerliyorlardı. Ruslar sansür konusunda hiç sıkı değillerdi. Gazetecilerden, sadece düşmana yararlı olabilecek haberlerin yayınlanmamasını istemişlerdi. Öte yandan Türkler, eleştirici yazılara kesinlikle göz yummuyorlardı; bu yüzden de sadece **«Daily Telegraph»**, **«Pall Mall Gazette»**, **«Standard»** gibi Türklerden yana gazetelerin muhabirlerine ileri hatlara kadar girebilme izni verilmişti.

İKİNCİ BÖLÜM

KALEM VE KILIÇ

RCHİBALD FORBES; «1857'de, Russell'ın Kırım Savaşı üzerine verdiği konferansı dinledikten sonra harp muhabiri olmaya karar verdim,» diyordu. Russell'ın Balaklava'da hafif süvari alayının saldırısını anlatışı Forbes'u önce askerliğe; yazı yazma merakı da hap muhabirliğine itmişti. 1870'de «**Morning Advertiser**» gazetesi tarafından Fransız - Alman Savaşını izlemek için Fransa'ya gönderilmiş, fakat Sedan yenilgisinden sonra gazetenin kendisine ihtiyacı kalmamıştı. İşsizdi, cebindeki birkaç kuruşla sıkıntı içinde sokaklarda dolaşıyordu. O sırada Paris, Alman orduları tarafından kuşatılmıştı. Forbes tekrar savaşa dönmek için kararlıydı. Fakat hangi gazetenin muhabiri olarak? «Daily News»un mu? «Telegraph»ın mı? Yoksa «Standard»ın

mı? Eskiden «Daily News»da bir makalesi yayılanmıştı. Bundan cesaret alarak gazetenin genel yayın müdürü Mr. Robinson'a «ayrıntılı bilgilerle Paris çevresindeki Alman hatlarından üç gün önce döndüm,» diye bir not göndermiş ve Mr. Robinson'un da bu konuda ondan bir makale istemesi uzun sürmemişti.

Forbes bir fırtına gibi derhal kaleme sarıldı. «Yazdıkça,» diyordu; «gözlerimin önündeki tablo daha da genişliyor, olayları bütün renkleriyle görebiliyordum. İşinde başarılı olan bir insanın gücü ve akıcılığı içindeydim.»

Üç saat sonra elinde yazılarla Bouverie sokağındaki «Daily News» idarehanesine dönen Forbes'u bu tür yazıların hepsini almaya hazır oldukları ve hemen o akşam Metz'e hareket etmesi bildiriliyordu.

Forbes'un Fransa'dan haber ve hikâyelerini göndermedeki hızı bütün rakiplerini şaşırtıyordu. Başarısının sırrı ise organizasyon kabiliyetindeydi. Paris dolaylarındaki Alman hatlarından her akşam Saarbruk'a bir tren kalktığını öğrenmiş ve Saarbruk'taki telgrafhanenin müdürüne bir hayli para vermişti. Bütün gün topladığı haberleri trenle bu telgrafhaneye gönderiyor ve haberler buradan hızla Londra'ya bildiriliyordu. Kendisine ün kazandıran olaylardan biri, Sen Denis bombardımanıydı. Bombardımandan birkaç gün önce Saksonya veliahdından bu harekât hakkında aldığı bilgiyi «Daily News»a göndermiş ve her an baskıya hazır olmalarını istemişti. Bombardımanın başlamasıyla birlikte, Forbes, Londra'ya haberin yayınlanması için telgraf çekiyordu. Bir defasında da Almanların Paris'e giriş haberini götürmek üzere «The Times» gazetesi-

nin özel bir tren kiralamış olduğunu öğrenen Forbes da bu trene lokomotifin ateşçisi olarak katılmıştı.

Aradan yedi yıl geçti. Forbes, MacGahan ile Bükreş'teki Broffts Oteli'nde akşam yemeği yiyordu. Ruslar, Tuna'yı henüz geçmemişlerdi. Forbes kendisi gibi «Daily News»un muhabiri olan bu meslektaşına büyük hayranlık duymaktaydı. Her ikisi de Fransız - Alman Savaşına, Paris Konferansına ve İspanya iç savaşına katılmış olmalarına rağmen tanışmamışlardı. Forbes kısa bir süre sonra, meslektaşı olarak çok saygı duyacağı ve dostu olarak bağlanacağı MacGahan hakkında uzun yazılar yazacaktı. Bu yazılarda anlattıklarına göre; Orta Asya çöllerinde Kiva üzerine yürüyen General Kaufman emrindeki ordunun peşinden gidişi, MacGahan'ı harp muhabirliği tarihinin büyük kahramanı yapmıştı.

Ruslar gazetecilerin bu sefere katılmasını kesin olarak yasakladıklarından; MacGahan, Kaufman'm peşinden gitmekle binbir çeşit ölüm tehlikesinin yanı sıra Ruslar tarafından cezalandırılmayı da göze alıyordu. MacGahan ve arkadaşı Eugene Schuyler durup dinlenmeden Rusya'nın donmuş bozkırlarında ve Türkistan'ın karlı vadilerinde sıfırın altında 20 - 30 dereceyi bulan soğukta yol aldılar. Kayala'ya vardıklarında Rus birlikleri çoktan burayı terketmişlerdi; yetişebilmek için 450 kilometrelik bir çölün katedilmesi gerekiyordu. MacGahan, Rusların dikkatini çekmemeye çalışarak tek başına vahşi Kiril kum çölünü geçmeye başladı. Barbar Kırgız kabileleri arasından at koşturarak on yedi günlük yoldan sonra Kala Alta'ya geldi ve Kaufman'm daha da ilerlerde olduğunu öğrendi. Rus resmî makamlarından gizlenerek, düşman Türk-

men kabilelerinin yolu üzerinde olduğunu bile bile Oksuz'a doğru, kendi deyimiyle **'karanlıklara daldı'.**

Taşkent'ten yolunu kesmek için gönderilen Kazaklar MacGahan'ı yakalayamadılar. At sırtında, sadece kuru ekmek yiyerek çoğu susuz geçen günlerin sonunda Oksuz'a vardı. Vadi, Kaufman'ın toplarıyla yankılanıyordu. Kaufman, MacGahan'ı nezaketle kabul etti ve kendisini korkusuzca giriştiği bu maceradan ötürü **'Molodyetz'** (cesur adam) diyerek selâmladı. Çar ise, mesleğine olan bağlılığını takdir ederek kendisine Sen Stanislaus nişanını gönderdi. MacGahan, Rus askerinin gönlünü kazanmıştı artık. Osmanlı Savaşı sırasında rastladığı askerler, Forbes'a, «MacGahan'ı tanır mısınız? Tam bir **'molodyetz'**dir o,» diyorlardı.

Bulgaristan'da halkın sevgiyle çevrelerine toplanması, MacGahan'a bir kurtarıcı gözüyle bakıp elini öpmeleri Forbes'u çok duygulandırıyordu. Hatta bazı Bulgar büyükleri kurulacak Bulgar Devletinin başına getirilmesini isteyecek kadar ileri gidiyorlardı. Bu istek, Berlin Antlaşmasına eklenen ve seçilecek yöneticinin hanedan mensubu olmasını zorunlu kılan özel bir madde ile sonradan ortadan kaldırılmıştı.

Bulgaristan'daki Türk kıyımı üzerine yazdıklarıyla ün kazanan MacGahan, Nisan 1877'de Osmanlı İmparatorluğuna karşı girişilen büyük seferin hazırlıklarını izlemek üzere Sen Petersburg'a davet edildi. Rus bürokrasisinin katı gelenekleri, bu ziyaret süresince, MacGahan'ın önünde yokoluvermişti sanki. Forbes'a göre, gerek sivil ve gerekse askerî makamlarla, bir İngiliz'e bakarak, bir Amerikalı gazeteci çok daha kolay anlaşıp geçinebilmekteydi. İngiliz makamlarının

geleneksel tutumu, halkın onlarla rahat bir bağlantı kurabilmesine engel olmaktaydı. Dolayısıyla bir İngiliz gazetecisi, yabancı makamlarla temasında da kendi ülkesinde alışageldiği ürkütücü muameleyi beklediğinden, her zaman çekingen davranıyordu.

Fakat, Amerikalı gazeteci için böyle davranış söz konusu değildi. Avrupa'ya ayak bastığında resmî makamları birer düşman değil, dost olarak görmekteydi. Forbes, MacGahan kadar resmî makamlarla dostluk kurabilen ve kendini rahat hisseden birine rastlamadığını belirtmektedir.

MacGahan'la birlikte çalışacağını öğrendiğinde, Forbes bu işbirliğinin nasıl yürüyeceğini merak etmeye başlamıştı. Savaşın bütün ayrıntılarıyla izlenmesi ve anlatılması için samimi bir işbirliğine ihtiyaç vardı. Forbes, harp muhabirliğinin insan sinirlerini ne derece inceltiğini, kolaylıkla anlaşmazlık ve kıskançlık yarattığını ve gerçekte harp muhabirlerinin birbirlerine daima rakip olduklarını biliyordu. Muhabirler, bir yanda dostlukları diğer yanda gazetelerine olan görevleri arasında kalmaktaydılar. Forbes, başarılı olanların sevilmeyeceğinin ve başarının arada sürtüşmeler yaratacağının farkındaydı. Bu durumda MacGahan ile nasıl geçinebilecekti? Durmadan bunu soruyordu kendine. Herhangi bir fikir ayrılığında gazete karar yetkisini Forbes'a vermişti. Bundan hiçbir zaman MacGahan'a söz etmedi. Aralarındaki işbirliğini «Bir anlık sürtüşmemiz bile olmadı» diye anlatıyordu. «Çoğunlukla görüşlerimiz farklıydı, fakat bu noktaların tartışmasını yapar ve yanlış görüşlerimizde ısrar etmezdik. Başından beri aramızda kuvvetli bir bağ vardı. İki insan arasında, MacGahan'la benim aramda

olduğu kadar köklü bir sevgi ve dostluğun varlığı az görülmüştür.»

MacGahan ve Forbes, ilk olarak Moldavya'daki Yassi tren istasyonunda Rus Ordugâhına giderken karşılaştılar. Moldavyalı hamallarla Forbes'un başı dertteydi. O sırada hafifçe topallıyarak yanına sokulan tıknaz, kumral, top sakallı ve aydınlık bakışlı bir adam, adının Forbes olup olmadığını sordu. Forbes 'evet' deyince diğeri kendini MacGahan olarak tanıttı. «Bir süre konuşmadan birbirimize baktık, sonra içgüdüsel bir hareketle el sıkıştık. Hiçbir zaman aksamayacak dostluğumuzun başlangıcı böyle olmuştu.»

MacGahan, düşen atının altında kalmış ve ayak bileğini kırmıştı; bu sebeple topallıyordu. Seferin başlangıcında böyle bir kaza Forbes'un başına gelseydi üzüntüden kendi kendini yerdi. Fakat MacGahan için üzüntü ve kuruntu diye bir konu yoktu. «MacGahan iyimser ve sakin huyluydu; sinirlendiğini hiç görmedim. Sadece bir defasında sinirleri bozan bir adamı ölümle tehdit edecek kadar ileri gitmişti. Fakat bunu bile ağır ağır ve gayet sakin bir sesle söylemiş, gülümseyerek tabancasını çekmiş, fakat kabadayı sininice sanki hiçbir şey olmamış gibi, sesinde en ufak titreme sezilmeden bıraktığı yerden konuşmasına devam etmişti.»

Kendisine bir araba ve sürücü 'tahsis' edilmesine rağmen daima tek başına at sırtında gitmeyi tercih ederdi. Rus askeri arasında, karavana başından general çadırına kadar her zaman yeri olan bir gazeteciydi.

Bütün vaktini deliler gibi efendisini aramakla ge-

çiren MacGahan'ın araba sürücüsü, gazeteciler arasında sürekli alay konusuydu. Adı İzak olan bu sürücü en olmadık yerde ortaya çıkarak kederli bir ifadeyle efendisinin nerede olduğunu sorar, sonra da çevreden para dilenirdi. Yanında çok eşya olmamasına rağmen MacGahan her zaman temiz giyinirdi. Diğerleri, üstü başı toz içinde, Bulgaristan'ın yakıcı güneşiyle kavrulup yüzleri su toplamış gezerken; ne bu güneşin, ne de tozun MacGahan'a hiçbir etkisi olmazdı. Forbes onu sık sık askerin arasında bölük karavanasından kocaman bir tahta kaşıkla çorba içerken görürdü; ama yiyecek bulamadığı zaman da açlığı önemsemezdi. Bir defasında Plevne önlerinde Türk topçusunun atış menzili altındaki bir ağacın gölgesinde Frank Millet, Prens Şakovski ve MacGahan birlikte yemek yiyorlardı. Üçünün de karnı çok açtı, fakat sadece bir kişilik yiyecek vardı önlerinde. Birden altında oturdukları ağacın dalları arasında bir şarapnel patladı; Millet ve Prens yemek yemeyi bıraktılar. Bunun arkasından açılan bir yaylım ateş ağacın dallarını parçaladı. Millet ve Şakovski korku içinde kaçarken, MacGahan, hiç istifini bozmadan önündekileri atıştırmaya devam ediyordu.

MacGahan, Broffts Oteli'nde yemek yerlerken, Forbes'a Skobelev adında genç ve kahraman bir Rus Generalinden söz etti. Skobelev, MacGahan'ın Kiva seferinden arkadaşıydı; Forbes ise adını hiç duymamıştı.

Asya ortalarında MacGahan ile karşılaştıkları zaman Skobelev henüz otuz yaşlarında bir albaydı. Kiva önlerine varan Kaufman kaleyi top ateşine tutmuş-

tu. Saldırıya hazırlanırken şehir kapısının üstündeki surların tepesinde Skobelev'in heybetli silûetini görmüştü. Bir avuç Kazakla Kiva'nın arka kapısından girmiş, karşılaştığı zayıf direnci yıktıktan sonra şehri almıştı. Surların üzerinden bataryaları susturup saldırıyı durdurması için Kaufman'a işaret ediyordu. Yine aynı seferde, beş Rus kolu ayrı ayrı noktalardan Kiva'da buluşmak üzere çölde yürüyüşe geçmiş, fakat bunlardan ancak dördü hedeflerine ulaşabilmişti. Kaufman'ın Kiva'yı boşaltma zamanı geldiğinde Markosov emrindeki koldan artık ümit kesilmişti. Kötü şartlar yüzünden geri dönmüş ya da yolları üzerindeki Türkmen aşiretlerinin saldırısına uğramış olmaları akla geliyordu. Kendi âkıbetlerine terkedilemezlerdi! Ne olduğunu anlamak gerekiyordu. Bu tehlikeli görevi Skobelev üzerine aldı. Üç Türkmen atlısıyla, kendisi de Türkmen kılığında, çöle doğru yola çıktı. Aradan on gün geçmişti; kaybolduğuna karar verilmiş, Kaufman isteksizce harekete hazırlanmıştı. Kiva'nın boşaltılmasından bir gün önce Skobelev tek başına, yaya olarak yarı ölü bir vaziyette çıkageldi. Beraberindeki atlıları ve atını kaybetmiş, fakat görevini yerine getirmişti. Markosov ve emrindeki birliklerin, susuzluk yüzünden geri dönmek zorunda kaldıkları noktaya varmış ve Kiva'ya ulaşamamalarının sırrını çözmüştü.

Kiva seferi sonunda General rütbesi verilen Skobelev, kendisinin fethederek İmparatorluğa kattığı Kokana Hanlığının valiliğine atanmış, ancak bu kadar hızla terfi etmesi rakiplerinin kıskançlığını üzerine çekmişti. Halka zulmetmek ve rüşvet almakla suçlandırılarak bu görevden uzaklaştırılmıştı. Bunun üzerine tanıklar ve resmî belgelerle kendisine yüklenen

suçların gerçek olmadığını ispat için Sen Petersburg'a giden Skobeiev, ilgili makamlarca hakkındaki soruşturma tamamlanıp temize çıkana kadar burada kalmıştı. Elinde suçsuz olduğunu açıklayan resmî yazı ile Türk - Rus Savaşının hemen başlangıcında Romanya'ya doğru yola çıkan Çar'ın ardından gitmiş, fakat Çar, Skobelev hakkındaki söylentilerin etkisi altında kendisine komutanlık vermemişti. Buna rağmen Çar'ın ordusunda bir Kazak Süvari Tümenine komuta eden babasının kurmay başkanlığını yapmasına izin verilmişti.

Şarap içerek sohbete devam ederken restoranın bahçesine giren iki kişi Forbes'un dikkatini çekti. Kolkola girmiş bu iki kişiden biri ufak tefekti ve mavi renkte bir süvari üniforması giyiyordu. Yüzü Forbes'a hiç de yabancı gelmedi. Diğeri uzun boylu, sarı saçlı ve çok gösterişliydi. Üzerinde bembeyaz bir üniforma ve general nişanı vardı. Forbes bu manazarayı MacGahan'a gösterince, dostu birden 'Ta kendisi! General Skobelev' diyerek yerinden fırladı ve ona doğru koştu. Forbes bahçenin girişinde duran ve MacGahan'ı görmekten duyduğu memnunlukla yüzü parlayan Skobelev'i seyrederken bundan daha yakışıklı bir asker görmediğini düşünüyordu. İki metreye yakın boyu, geniş omuzları üzerinde dimdik taşıdığı vakur ve korkusuz başı, atletik vücudu, sırmalar ve nişanlarla süslü uzun beyaz ceketiyle Skobelev muhteşem bir tabloydu.

Skobelev ve beraberindeki dostu Prens Sertelev iki gazetecinin masasına katıldılar. Forbes, Prensin bir zamanlar Rus elçiliğinde ataşe olduğunu hatırladı. Kız

kardeşi Çar'ın karısıydı. Ataşelik görevini bırakıp orduya gönüllü olarak katılmıştı. Kısa bir zaman sonra Şipka Geçidinin alınmasında, bir Bulgar köylüsü kılığında General Gorko'nun kuvvetlerini bu geçitten geçirerek ün kazanacaktı. Prens Sertelev de sonradan savaşta aklını kaybederek bir akıl hastahanesinde hayata veda edecekti.

O akşam Forbes gözlerini Skobelev'in yüzünden ayırmadı. MacGahan'dan sonra bu kadar cana yakın birini tanımamıştı. İnsanın yüzüne onurlu bir gülümsemeyle bakan Skobelev'i tanıyıp da sevmemeye imkân yoktu. Forbes yıllar sonra Skobelev'i yazarken gözlerinin önüne kumral saçların gölgelediği geniş bir alın, erkekçe bakan güven dolu mavi gözler, uzun sert çizgili bir burun, kuvvetli ifade gücü dolu dudaklar geliyordu. Skobelev'in konuşmasını büyülenmiş gibi dinleyen Forbes, İngilizceyi en ince ayrıntılarıyla konuşan bu askerin bir Rus olduğuna âdeta inanamıyordu. Forbes'a göre, henüz otuzbeş yaşındaki bu genç adam her yerde bulunmuş, her şeyi görmüş ve her şeyi yapmıştı. Forbes'un mesleği üzerinde bilgi sahibiydi. Kokana'dan Pamir yaylalarına, Hindikuş eteklerine kadar gitmişti. Balzac'tan, Herbert Spencer'den ve Hamley'in 'Savaş Harekâtı' adlı eserinden örnekler veriyor, yaklaşan Derby yarışlarının favori atları hakkında tahminler yürütüyordu.

Yemekten sonra Skobelev, otelin müzik odasında piyano çaldı ve Fransızca, İngilizce ve Rusça şarkılar söyledi. Bütün bunlara rağmen Forbes, ünlü Generalin en göze çarpıcı yönünü henüz görmediğinden emindi. Daha onu savaş alanında seyretmemişti; fakat, kısa zamanda buna da tanık oldu.

1843 yılında doğan Skobelev, rütbelerini kılıcının hakkıyla kazanmıştı. Askere, büyükbabasının bir çavuş, onun da babasının bir köylü olduğunu söylemekten büyük zevk duyardı. Yeni asker olmuş birine, «Sen de bir gün general olabilecek misin?» diye sorduğunda eğer, «sanmam Ekselans» karşılığını alırsa, «bu cevap olmadı» derdi; «benim ihtiyar büyükbabam da senin gibi bir köylüydü. Buna rağmen, bak ben general oldum, cesursan sen de olabilirsin.»

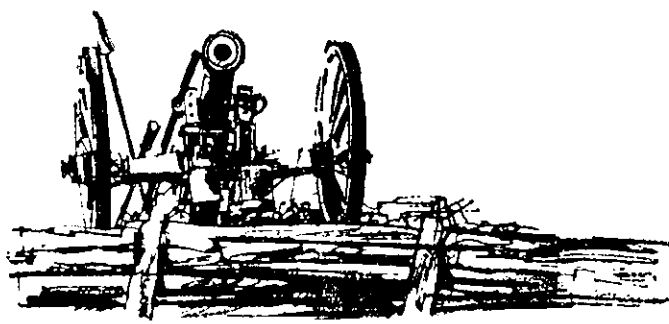
Skobelev savaşta her zaman en önde çarpışırdı. Saldırıda beyaz üniforma giyer ve beyaz ata binerdi. Bunu gösteriş için değil, askerine her an onlarla beraber olduğunu belirtmek için yapardı. En kanlı savaşa bir tören havası verebilmek için, bandolarla, uçuşan bayraklar ve tuğlarla yola çıkardı. Her savaştan önce temiz çamaşır ve en güzel üniformasını giyer, «Ölüme her an hazır olmalı, onu bir kutsal günü karşılar gibi karşılamalıyız» derdi. Skobelev'e göre, bir general ya da herhangi bir subay için en önemli nokta tehlikeye ve askere ateş altında komuta etmenin sorumluluğuna alışkın olabilmekti. Pek çok Rus generali ise buna alışkın olmadığını Plevne'de göstermişti. «Bir askerin cesur olması yeterli değildir, aynı zamanda akıllı olması da gerekir,» derdi. Son devirlerdeki bütün savaşları incelemiş, tabya ve siper harekâtıyla, sürekli ateş eden tüfekleri bertaraf edecek özel taktikler bulmuştu.

Skobelev, emrindekiler için hem önder hem dosttu. Her zaman durumu onlara açıklar ve ne yapmaları gerektiğini ayrıntılarıyla anlatırdı. Kayıtsız şartsız itaat ister; fakat asker, kendisinin yapamayacağı her-

hangi bir şeyi onlardan istemeyeceğini bilirdi. Yağmacılığı şiddetle cezalandırır, aynı zamanda askerinin iyi giyinip iyi yemesine dikkat ederdi. Bütün gelirini emrindekilerin rahatı için harcardı. Plevne seferi sonunda 15.000 ruble vererek hasta ve yaralıları Rusya'ya götürmek üzere bir gemi kiralamıştı. Bu hareketi karşısında hayranlıklarını belirten dostlarına «Dünyadaki herşeyimi bu insanlara borçluyum, onlara yardım etmek görevimdir,» demişti. Her savaştan sonra askerine, «Kardeşlerim, sağ olun» derdi; «bu başarı, sizin eserinizdir. Taşıdığım nişanların gerçek sahibi sizlersiniz, bunları sizin cesaretiniz sayesinde aldım.»

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAPININ KİLİDİ

TÜRK savunmasının zayıf olmasından yararlanan Ruslar, 100.000 kişilik bir kuvvetle 22 Haziranda Tuna'yı Sistova'da geçerek Romen topraklarından Bulgaristan'a girdiler. Forbes ve MacGahan günlerce bu gidişin yerini ve tarihini öğrenmek için çabaladılar. 21 Haziran gecesi Skobelev ile karşılaştılar, ama General, en ufak bir imâda bile bulunmadı; «hiç fikrim yok» deyip geçiştirdi. Otuz saat sonra nehir yatağındaki sazların arasında saklanmakta olan Forbes, gece karanlığında gözüne hiç de yabancı gelmeyen beyaz ceketli bir silûetin kıyıdaki şatlardan birine atladığını ve çok iyi tanıdığı bir sesin «kardeşlerim» diyerek birliklerin şatlara binmesini emrettiğini duydu. Skobelev gönüllü olarak General Dragomirov komutasın-

da Tuna'yı geçecek birliklere öncülük ediyordu. Bulgar kıyılarına ilk atlayan da o oldu. Rusların Tuna'yı geçişini kuzey kıyısından izleyen Forbes, Skobelev'in Türk savunma hatlarına saldırıya geçtiğini gördü. Skobelev, Rus ordusuna Bulgaristan yolunu açmakla kendisi aleyhindeki düşüncelerin zihinlerden silinmesini bekliyordu.

Ruslar, Tuna'mn Bulgaristan kıyılarını ellerine geçirdikten sonra öncü kıtalar Çarın önünden törenle geçerek teftiş nizamı aldılar. En ön safta Dragomirov, Yolçin ve Skobelev duruyordu. Çar, Dragomirov'u kucakladı ve göğsüne Sen Jorj nişanım taktı. Yolçin'in de elini sıkıp ona da Sen Jorj nişanını verdikten sonra Skobelev'in önüne geldi. İki mağrur asker bir süre gözgöze bakıştılar. Forbes, Çarın yüzünde General aleyhindeki önyargılarıyla takdir duygularının mücadele ettiğini seziyordu. Çar birden kaşlarını çatarak topuğunun üzerinde döndü ve tek bir kelime söylemeden uzaklaştı. Apaçık bir hakaret, bütün ordunun gözü önünde pek büyük bir haksızlıktı bu. Skobelev hafifçe öne doğru eğildi, kıpkırmızı olmuştu yüzü; dişlerini sıktı.

Forbes, Skobelev'in hiçbir zaman bu olaydan söz ettiğini duymadı. Aradan ancak iki ay geçmeden Gorni Studen'deki otağında Çar misafirlerini Lofça kahramanı Skobelev şerefine kadeh kaldırmaya dâvet ediyordu.

Rus ordularının Tuna'yı geçmesi sonucu, Türklerin ilk savunma hattı bozulmuştu. Şimdi Ruslarla İstanbul arasında, 250.000 kişilik Türk ordusu ve geçit vermez Balkan dağları vardı. Öte yanda Gran Dük Mikhael komutasındaki bir başka Rus ordusu da Kaf-

kaslar'dan Türk topraklarına girmiş bulunuyordu. Romanya'da bırakılan ihtiyatlarla birlikte Bulgaristan'daki Rus ordusu 180 tabur piyade, 200 bölük süvari ve 800 toptan ibaret 180.000 kişilik bir kuvvetten meydana gelmişti.

Türk ordusunun dağılımı ise şu şekildeydi:

Batı illerinde (Bosna'dan Teselya'ya kadar olan topraklarda ve Karadağ'da) 85.000; Yukarı Tuna havzasında (Vidin'in doğusunda) 60.000; Doğuda (Rusçuk, Silistre, Varna ve Şumnu kalelerinde) 50.000; Tuna boyunda (ufak birlikler halinde) 15.000; Balkanların güneyinde (Sofya, Filibe, Edirne ve İstanbul'da) 40.000 kişi. 250.000 kişilik bu kuvvet, 360 tabur, 85 bölük ve 450 toptan meydana geliyordu. Bu kuvvetin 165.000'i Bulgaristan'da harekâta hazır durumdaydı.

Bu savaşta Rusların saldırı planı son derece basitti: Hitler'den 673 yıl önce uygulanması düşünülen bir yıldırım savaşı. Çareviç komutasındaki Doğu ordusu ile Krudener komutasındaki Batı ordusu, yukarı Tuna havzasında ve Doğu'daki Türk kuvvetlerini tesirsiz hale getirecek, sağ ve sol kanatları böylece çelikten bir duvarla korunan General Gorko emrindeki Rus kuvvetleri güneye doğru yüklenecekti. Balkanlarda meydana getirilecek bu koridor sayesinde Ruslar, güneyde Süleyman Paşa komutasındaki Türk kuvvetlerini bertaraf ederek İstanbul'a kolaylıkla yürüyebileceklerdi.

Bu plan, Türklerin hızla hareket edemeyecekleri beklenerek hazırlanmıştı; eğer Rusların insan gücü iki katı olsaydı, başarı ile sonuçlanabilirdi. Fakat her üç harekâtı aynı anda yürütebilmek için Rusların ye-

teri kadar birlikleri yoktu. Planın zayıf olan noktası, Türk ordularının savaş alanında imha edilmesinden çok, aradaki coğrafî engebelerin aşılması esas alınarak hazırlanmış olmasıydı. Dolayısıyla, Rus orduları Plevne'de takılıp kaldılar.

Yirmi üç yıl önce Kırım önlerinde yenilen ordu ile kıyaslandığında, Bulgaristan'daki Rus ordusu modern bir vurucu kuvvet niteliğini taşıyordu. Buna rağmen Çarlık Rusyasına özgü gösteriş merakı ve yeniliğe ayak uyduramama gibi özellikler bu orduyu etkilemekte yine devam ediyordu. Forbes, Rusların şampanyaya düşkün ufak rütbeli subaylarım, MacGahan da savaşın hâlâ düzenli saflar halinde, ağızdan dolma tüfekleriyle centilmence savaşan piyadelerin işi olduğunu sanan, iskambil meraklısı yaşlı generallerini uzun boylu anlatmaktadır. Rus askerine gelince; her iki gazeteci de ondan pasif, insiyatiften yoksun fakat sadık, yiğitçe savaşan, sınırsız direnme ve cesaret sahibi olarak söz etmektedir. Forbes Rus savaşçısını «ufacık gözlü, basık burunlu, iri yapılı, güçlü ve neşeli, fakat pis kokulu» olarak tanımlıyordu. Savaşı izleyen bütün harp muhabirleri Rus askerinin yardımseverliği ve cesareti konusunda hemfikirdiler.

90 milyonluk nüfusa sahip Rus İmparatorluğunda bütün erkekler askerlik yapmakla görevliydi; her yıl 150.000 genç altı yıl faal askerlik, dokuz yıl ihtiyat ve beş yıl da milis görevi yapmak üzere orduya alınırdı. Osmanlı İmparatorluğunda ise nüfusu onaltı milyonu bulan Müslümanlardan orduya asker alınırdı; başlıca bu nedenle Ruslar, Türklerden sayıca üstün durumdaydı. Hristiyan Osmanlılar askere alınmaz, buna kar-

şılık başlık vergisi öderlerdi. Bu topluluk böylece, hem ticarî alanda, hem de tarım alanında büyük çıkar sağlama imkânı bulurdu.

Rus ordusundaki temel bozukluklardan biri, askerlikte yükselmenin, rütbe almanın, yetenekli olmaktan çok **'iltimas ve gözetmeye'** dayanmasıydı. Bir askerin sadece kendi çabasıyla yükselebilmesi hemen hiç mümkün değildi. Forbes, Rus ordusunda yetmiş üç yaşında bir teğmene rastladığından söz etmektedir. Çar nezdinde itibarını yitirmedikçe bir generalin görevinden uzaklaştırılması imkânsız gibiydi. Çarın eski askerlerine olan saygı ve bağlılığından, bu yukarı kademe eli ayağı tutmaz yaşa gelene kadar ordudaki yerini korumuştu. Savaş alanındaki Rus subayı ise askerî bilgi ve maharet yönünden yeteneksizdi. Bulgaristan'daki Rus ordusunun taşımak zorunluğunda olduğu en ağır yük, komutanları Gran Dük Nikola idi. Karar vermek ve sorumluluk altına girmekten daima çekinen Gran Dük, tedbir almadaki aşırı ve gereksiz çekingen tutumu ile askerinin gücünü tüketir dururdu. Rus komutanları askerî alanda Türkleri küçümsüyorlardı; fakat, savaşın gidişi Plevne'de değişince Türklerin bu kadar mükemmel savaştığını bilmediklerinden yakınıp durdular.

Türk ordusu ise, idarî mekanizmanın üst kademesinde hüküm süren bozuk düzen ve karışıklıktan büyük zarar görmekteydi. Paşaların gözleri sadrazamlık makamındaydı ve bu nedenle birbirlerine destek olmuyorlardı. Düşmanındaki imkân ve rahatlık kendisinde olmamasına rağmen Türk askeri, Rus askerinden daha üstün bir savaşçıydı. Aylığını en az bir yıl

geç aldıktan başka gıda, giyecek ve yaralıların bakımı yönünden de tedariksizdi. Müslümanlarca şehit olmak cennete giden yol sayıldığından, **«düşman gâvuru»**nu öldürmek arzusu Türk askerini coşturmaya kâfi gelirdi. Silahı, mermisi suyu ve katığı ile siperine yerleşmiş Türk savaşçısı yenilmez bir kuvvetti ve iyi komuta altında çarpışan Türkün cesaretine sınır yoktu.

Her iki ordu arasındaki en büyük fark, silahlarındaydı. Türklerin Krupp çeliğinden yapılmış 8 ve 9 cm.'lik topları hassasiyet, ağırlık ve menzil yönünden Rusların bronz toplarından çok daha üstün nitelikteydi. Küçük çap silahlara gelince: Türklerin çoğunda 45 kalibre Peabody - Martini tüfekleri vardı. Sayısı 500.000'i bulan Amerikan yapısı bu tüfeklerin mermi ilk hızı saniyede 450 metreydi. Ruslarda ise mermi ilk hızı saniyede 300 metre olan 60 kalibre Krenck tüfekleriyle saniyede 480 metre olan 42 kalibre Berdan tüfekleri vardı. Bu her iki tip tüfeğin şarjörleri sık sık tutukluk yapardı. Plevne'nin düşüşünden sonra General Skobelev, Rus askerlik şerefine uygun olmadığı gerekçesiyle bir hayli eleştiriye uğramasına karşılık, Türklerden ele geçirilen Peabody - Martini tüfeklerini kendi askerine dağıtmıştı. Giyim yönünden her iki ordunun da üniformaları gösterişten çok rahatlık esasına göre hazırlanmıştı. Rus askeri mavi pantolon ve ceket, beyaz gömlek, dizlere kadar uzun çizme ile kalın kumaştan kaput ve kulakları da örten bir serpuş giyiyordu. Türk askerinin üzerinde ise ipekli gömlek, işlemeli cepken, kilot pantolon, tozluk, deri postal ve başında sarık vardı. Beline çok uzun bir

kuşak sarıyor, saldırma - tabanca gibi silâhlarını buna sokarak taşıyordu.

Her iki ordu, süvari kuvveti yönünden 'gayrı nizami' birliklere dayanmaktaydı. Rus Kazakları ve Çerkez Türklerinin meydana getirdiği bu birlikler, iki tarafın da bir türlü engel olamadığı bir disiplinsizlik içindeydi. Profesyonel asker olmayan ve savaş çıktığı an çiftini çubuğunu bırakarak orduya katılan bu gayrı nizami kuvvetlerin hepsine Türkler tarafından **'Başıbozuklar'** deniyordu. Aslında amansız birer savaşçı olan Kazaklar ve Başıbozuklar yağmacılık ve eşkiyalıktan geri kalmıyorlardı. Bunlar, esas itibariyle, haber ve emir taşımada postacı ve rehber olarak kullanılmaktaydı. Ruslar da, Türkler de birbirini 'katliam' yapmakla, yaralıları ve orduların yolu üzerinde rastlanan Türk ve Bulgar sivillerini öldürmekle suçluyorlardı. 'Zulüm' ve 'katliam' yapıldığı fakat bunun bütünüyle gayrı nizami birliklerin eseri olduğu bir gerçekti. Ne Türk ne de Rus askeri hiçbir zaman gereksizce, savaş dışı insan öldürmemiş, hatta her iki ordu da yaralı esirlerden kendi yaralılarına gösterdikleri ilgiyi esirgememişti.

Kazaklar ve Çerkezler arasındaki benzerlik sadece davranışlarında değildi. Tipleri ve giyinişleri de birbirlerine çok yakındı; bu nokta zaman zaman karışıklığa bile yol açıyordu. Çerkezler, göğsün her iki yanında fişek yerleri olan uzun ceket ve kürk kalpak giyiyor, hançer ve tabancalarını bellerindeki kemerde taşıyorlardı. Çoğunlukla kullandıkları Winchester marka tüfekten başka, Çerkezlerde aileden kalma, kabzası gümüş kakmalı, fitilli birer tüfek daha vardı.

Kazaklar iki ayrı koldan meydana geliyordu: Don nehri havzasından gelen Hristiyan Kazaklar ve Kafkaslardan gelen Müslüman Kazaklar. Bunlar da çok uzun ceket ve dize kadar çizme giyiyorlardı, tepeden tırnağa kadar silahlıydılar.

Kazaklar ve Çerkezler ufak tefek yapılı çetin insanlardı. Birbirlerine o kadar çok benziyorlardı ki, Forbes bunlar için **'sanki sipariş üzerine aynı kalıptan çıkmışlar'** demekten kendini alamıyordu. Bindikleri atlar da ufak yapılı fakat dayanıklı hayvanlardı.

Türk ordusunda pek çok İngiliz ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelmiş paralı askerler de vardı. Türk sağlık örgütlerinde Avrupalı doktorlar çoğunluktaydı.

Sonradan Osmanlı ordusunda paşa rütbesine kadar yükselen Albay Valentine Baker, Hobart Paşa, genç bir Avusturalyah olan doktor Charles Ryan, Alman asıllı bir İngiliz teğmen William Herbert bunlardan birkaçıydı.

Türklerin Rus ilerleyişini durdurmak için bir savunma planları olup olmadığı bilinmemektedir. Savaşın başlangıcında Tuna'nın doğu, batı ve güneyinde bir savunma hattı meydana getirdiklerini, Rusların Tuna'yı geçişinin ilk şaşkınlığından kurtulduktan sonra Mehmet Ali Paşa komutasındaki orduların Rusların sol kanadına, Balkanların güneyindeki Süleyman Paşa kuvvetlerinin de muhtelif saldırı teşebbüslerinde bulunduklarını görmekteyiz. Rusçuk, Silistre, Varna ve Şumnu arasındaki topraklarda yapılan savaşlar için Rusların büyük çapta bir askerî güç bağlamış olmalarına karşılık bunun Plevne kuşatması üzerinde hemen

hemen hiç etkisi olmamıştır. (Süleyman Paşa'nın Şipka geçidine yaptığı saldırıdan ileride sırası gelince söz edilecektir).

Ruslar Tuna nehrinin güneyine iyice yerleştikten sonra Osman Paşa'nın Vidin'deki ordusunu imha amacıyla Vid nehri boyundaki hatların işgali için General Krudener emrindeki 9. kolorduyu görevlendirdiler. Krudener'in ilk hedefi Plevne'nin 37 kilometre kuzeyindeki Niğbolu kasabasıydı. 16 Temmuz'da kuşatılan bu kasabanın kolaylıkla ele geçirilmesi üzerine Ruslar, ilerde kendilerine çok pahalıya mal olacak bir görüşle, Türk istihkâmlarını küçümsemeye başladılar. Krudener'in ikinci hedefi, Vid üzerinde önemli bir kavşak noktasında bulunan küçük Plevne kasabasıydı. Fakat Krudener Niğbolu'da çok oyalandı; 19 Temmuz'da Rus ileri kolları varana kadar Türk orduları Plevne'ye çoktan girmiş bulunuyordu.

Bu arada General Gorko emrindeki küçük bir kuvvet Balkanlardaki geçitleri ele geçirmek görevi ile hareket etti; bu geçitlerin ele geçmesiyle Rus ordularına İstanbul yolu açılmış olacaktı. Başarı ile sonuçlanan bu beklenmedik baskınla General Gorko, Türkiye'yi işgalden koruyan kapının kilidini kırmıştı.

Ayak bileğindeki çatlağa bakmadan MacGahan, General Gorko'nun peşinden ayrılmıyordu. Aralarındaki işbirliğine göre, Forbes, karargâhta kalarak MacGahan'ın atlı kuryelerle gönderdiği haberleri Londra'ya telgrafla bildirmekteydi. Bulgar postahanelerinden Romen harfleri ile telgraf çekmek mümkün olmadığından Bükreş'e kadar gitmesi gerekiyordu.

Balkan dağlarının zorlu geçitlerini aşarken bir de-

re yatağında atının kayması çatlak bileğini daha fazla incittiğinden MacGahan yolculuğun geri kalan kısmına bir top arabasına bağlı olarak devam etti. 15 Temmuz tarihli anılarını kendisi şöyle anlatıyordu.

«Balkan dağlarındaki bir vadinin derinliklerinde, karanlık ve dar bir dere yatağındayız. Her iki yanımız öyle sarp ki, yamaçta görünen köyün evleri sanki uçuruma yuvarlanmamak için pençelerini sıkı sıkıya toprağa geçirmişler. Kalın ve siyah bir perde yavaş yavaş dağları, ormanları, kayalıkları örtmekte. Gece geldi, çöktü. Her yere büyük bir sessizlik hâkim. Zaman zaman duyulan kuş sesleri çevrede korkunç yankılar yapıyor. Bu yankılara arada bir insan mırıltılarının ve sabırsız atların toprağı eşen nallarından çıkan seslerin de karıştığı işitiliyor.»

Bu karanlık boğazda uzunluğu 6 - 7 kilometreye yayılmış bir ordu; ateş yakmadan, yemek yemeden, silâhlarına sarılmış, yürüyüşe geçmek için sabahın ilk ışıklarını bekliyordu. MacGahan, «topçuları bu yolu karanlıkta geçmeye zorlamak delilik olurdu,» diye anılarına devam ediyordu; «Sadece topçular değil, süvari ve piyadeler de bu çetin yolu katedebilmek için büyük çaba harcıyorlardı. Balkanların en zorlu geçitlerinden birinin ağzındayız. Türkler nedense bu geçidi korumayı düşünmemişler. Sabahın ilk saatlerinde, sanırım, burayı aşmış olacağız. Türkler tarafından duyulma ihtimaline karşı son derece sessiz ve tedbirliyiz; bu sebeple ne kamp ateşi yaktık ne de yemek yedik.»

Kamp ateşlerinin göğe yansıması, dağların diğer yamacından görülebilir ve on bin kişiden az bir kuv-

vetle yapılacak Rus süvari baskınını Türklere haber verebilirdi.

«Türkler ilerlediğimizi farketseler bütün kuvvetleriyle bu geçide yüklenerek hepimizi imha edebilirlerdi. Çok tehlikeli bir deneydi bu; fakat başarılı olduğu takdirde Rus orduları Balkanların yolu açılmış olacaktı. Yarınla birlikte dağları aşarak bizi tamamen başka yerlerden bekleyen Türkleri gafil avlayacağız.»

Bir Bulgar köylüsü kılığına girmiş Rus Prensi Sertelev öncülüğünde General Gorko'nun öncüleri 19 Temmuz'da Şipka geçidinin doruğuna ulaştılar. Mac-Gahan:

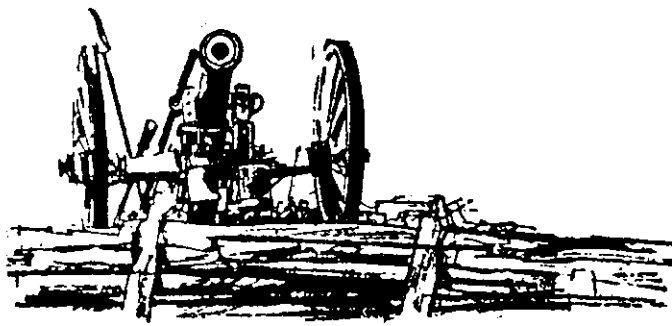
«Atlarımızın başları güneye dönük, iki yüz Kazak süvarisiyle birlikte altımızda bir bilmece gibi uzanan uçsuz bucaksız dağlara, tepelere ve vadilere bakarak ilerliyoruz» diye anlatıyordu; «kendimizi rahat ve emniyette hissedebilmemiz için Tunca Ovasına ulaşmamız gerek. Doğuda gün ağarıyor; gökyüzüne doğru ağır ağır bir pembelik yayılmakta. Altımızdaki, karanlık bir çukuru andıran boğaza doğru inmekteyiz. Bu inişin ilk yüz-yüz elli metresi dehşetli sarp, fakat ondan sonra yol, kötülüğünün yanı sıra oldukça rahat ve kolay. Geçidin çıkış noktası girişinden daha dar; kocaman ağaçların yukarılarda birbirine karışmış dalları burayı âdeta karanlık bir oyuk haline getirmiş. Mümkün olduğu kadar sessiz ilerlemeye çalışıyoruz. Doğruyu söylemek gerekirse bu serüvenin tehlikesi beni çok ürkütüyor. Türkler bize pusu kurmuş olsalar, ardımızı çevirecekleri küçük bir kuvvetle geri çekilme imkânımızı yok ettikten sonra yüz, hatta elli atlı ile yolumuzu kolayca kesip bizi yokedebilirler. Bunun için

düşmanın varlığını bildirecek en ufak belirtiyi gözden kaçırmamaya dikkat ederek kuşkuyla ilerliyoruz.»

Türkler gafil avlanmışlardı. Türkiye'yi işgalden koruduğu sanılan Balkan dağlarının yolu hemen hemen hiç silah atılmadan Rus ordularına açılmıştı. Bu geçitlerin ele geçirilmesi İstanbul'da şaşkınlık ve korku yarattı. Balkanlardaki Türk ordularının komutanı Abdülkerim Paşa azledilip yerine Mehmet Ali Paşa gönderildi; Padişah, Bursa'ya geçmeyi bile düşündü. İngiliz donanması, Disraeli'nin emriyle Çanakkale Boğazında demirledi. Rus ordusu da, zaferden emin, Balkanlar üzerinden Boğazlara yürümek üzere hazırlığa başladı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PLEVNE İÇİN YARIŞ

TUNA'nın üst kesimindeki Vidin askerî valisi Osman Paşa, emrindeki 12.000 asker ve 54 topla günde ortalama 32 kilometre hızla Plevne'ye ilerliyordu. Ruslar bu harekâttan habersizdiler.

Rus ordusu Tuna nehrini aştıktan sonra Osman Paşa, Başkomutan Abdülkerim Paşa'ya Tuna'yı geçerek Ruslara geriden saldırmayı teklif etmişti. Fakat Abdülkerim Paşa, Sırpların Rus kuvvetlerini desteklemesinden korkuyordu. Onları baskı altında tutabilmek için Osman Paşa ve 60.000 kişilik ordusunun Vidin'den ayrılmasını doğru bulmamıştı.

Bunun üzerine Osman Paşa ikinci bir teklifte bulundu: Askerinin yalnız bir kısmıyla güney batı doğrultusunda yürüyecek, Niğbolu komutanı Hasan Hayri Paşa düşman saldırısını beklemeden kasabayı terke-

dip kendisiyle birleşecek ve her iki kuvvet Tırnova'ya ilerliyecekti. Rusçuk, Silistre, Varna ve Şumnu'daki kuvvetler de batıya doğru harekete geçerek, güneye inmekte olan Rusların önünü kesecekti. Böylece birleşecek ordular, Rusların Tuna'daki köprübaşı olan Sistova'ya yükleneceklerdi. Abdülkerim Paşa bu teklifi de reddetti ve kısa bir süre sonra Padişah tarafından azledildi. Bu azil üzerine Osman Paşa'nın ikinci teklifi uygulanabilirdi. Fakat geç kalınmıştı. Ruslar, Niğbolu'yu kuşatmış bulunuyordu. Padişah tarafından yetki verilen Osman Paşa bu defa Plevne ve Lofça üzerine ilerliyerek güneydeki Süleyman Paşa'nın ordusuyla birleşmeye karar verdi.

Bu hikâyenin mihveri olmasına rağmen Osman Paşa üzerine geniş bir bilgiye sahip değiliz. Kendisi için kısaca, eline geçen fırsatlardan yararlanmasını bilmiş bir komutandı diyebiliriz. Ruslara meydan okuyan Osman Paşa'nın adı bütün dünyada haftalarca yankılar yapmıştı. Osman Paşa yabancıları sevmez, harp muhabirlerinden nefret ederdi. Ancak Padişah'ın emriyle «Daily Telegraph» muhabirine izin vermiş fakat yine de kendi karargâhına kabul etmemişti. Gazetecilere karşı bu tutumu Osman Paşa'nın Skobelev gibi bütün ayrıntılarıyla anlatılmasına engel olmuştu. 1837'de doğan Osman Paşa, Plevne kuşatması sırasında kırk yaşındaydı. Kırım Savaşında Kalafet'i savunması Ruslara 20.000 kayıp verdirmiş, 1876'da Sırp ihtilâlcilerine karşı iki önemli zafer kazanmıştı. Kısa boylu, ağır başlı, az fakat öz konuşan ve sözünü sakınmayan Osman Paşa, Rusların harekât planını altüst edecekti.

Osman Paşa'nın küçük ordusu, etli pilavlı kuv-

Rus Generali
Mişel Skobelev

General Skobelev ve erkânı cephede

Temmuz Saldırısı.
(Resim ünlü Romanyalı ressam Charles Szarchmary'nindir)

vetli bir kahvaltı yaptıktan sonra, 13 Temmuz Cuma günü güneş doğarken Plevne'ye doğru 192 kilometrelik yürüyüşüne başladı. Asker, aylarca süren bekleyişten sonra düşmanla çatışmak için sabırsızlanıyordu. Erlere 400'er mermi ve bir haftalık peksimet dağıtılmıştı. Çorba tabağı büyüklüğünde olan bu peksimetleri yiyebilmek için kırarak suyla ıslatmak gerekirdi. Bu zorlu yürüyüşe dayanamayarak yollarda düşenleri soymak ümidiyle ordunun ardından bir alay çapulcu gelmekteydi. Bunlar zaman zaman kovalanarak hatta ateş açılarak defediliyordu. Uzunluğu 16 kilometreyi bulan ordu, Tuna boyunda Vidpol kasabasından geçerken karşı sahildeki Romenler tarafından topa tutulduysa da kayıp vermedi.

Osman Paşa'nın ordusunda iki yabancı vardı: Dr. Charles Ryan ve Teğmen William Herbert. Bunlardan Ryan genç bir Avusturalyalıydı ve Kızılay'a gönüllü olarak katılmıştı. Herbert ise İngiliz asıllı genç bir Almandı, bir tüccarın yazıhanesindeki işini bırakıp Osman Paşa'nın ordusunda görev almıştı.

Güneş batarken Arçar köyüne varan ordu geceyi burada geçirmek için ordugâh kurdu. Dr. Ryan yattığı yerden binlerce kamp ateşinin nehrin sularında titreşerek dans edişini seyrediyordu. Etrafındaki bütün sesleri ve şekilleri kendine yabancı buluyor, katıldığı bu maceranın heyecanıyla gözüne uyku girmiyordu. Etrafta yatan 12.000 askerin mırıltı ve gülüşmelerini, esen rüzgâr kulaklarına taşıyordu. Gece ilerledikçe, bütün gün güneş altında yürünen tozlu uzun yolların yorgunluğu ile asker, kaputuna sarınıp uykuya daldı.

İkinci gün ordu, nehir boyundan ayrılıp dağlara vurdu. İlerledikleri patikalar bazı yerlerde öyle sarp-

laşıyordu ki toplara ve arabalara koşulu hayvanlar bunları çekemez oluyordu. Bunun üzerine asker, arabaları ve topları hayvanlardan ayırarak kalın halatlarla yokuş yukarı çekmek zorunda kalıyordu. Boğucu sıcağın ve tozun altında, aşmakta oldukları çıplak, susuz ve gölgesiz topraklar üzerinde o gün altı er güneş çarpmasından düşüp kaldı.

Ordu, öğleden sonra dört civarında Krivodol köyüne vardığında, Osman Paşa'yı Sultan'dan gelen bir telgraf bekliyordu. Sultan, bu telgrafında Paşa'ya, hiç vakit kaybetmeden süratle Plevne'ye ilerlemesini, Rusların beklenmedik bir anda Balkanların güneyinde görüldüğünü, durumun Osmanlı İmparatorluğu için bir ölüm kalım meselesi olduğunu söylüyordu. Osman Paşa karargâhına, General Gorko'nun Balkan geçitlerini ele geçirdiğini bildirdiğinde, bu geçitlerin hiç kan dökülmeden alındığına kimse inanamıyordu.

Dr. Ryan, yakınında bir de çay geçen bu şirin köyün civarında tuhaf şekilli toprak tepeler gördü. Kendisine bunların Bizans devrinden kalma mezarlar olduğu söylendi. Çok merak ettiği bu mezarlardan birini kazdığında, içinde insan kemikleri bulunan taş bir lâhide ve birkaç vazo ile Bizans devri paralarına rastladı.

Osman Paşa'nın emriyle geceyarısı yürüyüşe geçen ordu, bütün o gece ve ertesi sabah yol aldı. Bazı Kazak birliklerinin etrafta görüldüğü haber alındığından, askerin bütün yol boyu konuşması yasaklandı. Bu dehşet dolu yeknesak yürüyüşü Dr. Ryan yıllar sonra hatırladığında ürpertiyle irkiliyordu. Açlık ve susuzlukla mücadele ederek ilerleyen asker, öğlen molası verildiğinde ölü gibi yerlere serilmişti. On sekiz ya-

şındaki genç teğmen Herbert ise gece yürüyüşünü 'ilginç ve romantik' bulmuştu. Yorgunluğa ve sürate dayanamayan pek çok er yol kenarlarına düşüp kalıyordu.

Çibriça nehri üzerindeki Vulçiderma köyünde Sultan'dan gelen ve Osman Paşa'ya son sürat ilerleyerek Plevne'nin ve Lofça'nın Rusların eline geçmesine engel olmasını bildiren bir telgraf daha duruyordu. Top arabaları ve sair ağır yükleriyle en erken 19 Temmuz'dan evvel Plevne'ye varamayacağını bilen Osman Paşa üç taburunu, gerekirse kendisi varana kadar Rusları oyalamaları için öncü olarak yola çıkardı. Askeri birkaç saat dinlendirdikten sonra ayın 16'sı sabahı saat 4'de tekrar ilerlemeye başladı. Katedecekleri 39 kilometrelik kurak bir arazi parçası önlerinde uzanıyordu. Bir çoğu yollarda düşüp kalarak büyük bir sessizlik içinde ilerleyen ordu, Skit nehri üzerindeki Altimir kasabasına yirmi saatlik zorlu bir yürüyüşten sonra gece yarısı vardı.

Ertesi sabah askerde kımıldayacak derman yoktu; dolayısıyla öğleden sonra dörde kadar yürüyüşe geçilmedi. Gece yarısı Kanije'ye varıldığında Rusların Niğbolu'ya saldırdığı ve Lofça'nın ele geçtiği haberi duyuldu. Altı saatlık bir moladan sonra ordu tekrar yola düştü ve öğle üzeri İsker nehrine ulaştı. Omuzlarına kadar yükselen sularla boğuşarak nehri geçen askerlerine Osman Paşa Niğbolu'nun düştüğü haberini vererek yurdu koruyacak tek kuvvetin kendileri olduğunu söyledi. 18 Temmuz akşamı saat 6'da ordu, Plevne'nin onaltı kilometre batısındaki Gorna Netropol'e vardığında, Rusların Plevne üzerine doğudan ilerledikleri öğrenildi.

O gece Osman Paşa'nın ertesi gün düşmanla karşılaşmaya hazır olunması emri orduya okundu ve asker savaş nizamı alarak silâh elde uyudu.

Yarışın son perdesi sabah saat 5'de başladı. Osman Paşa'nın birlikleri Vid Suyu üzerindeki tarihî taş köprüden geçerken, doğudan gelen top sesleri duyuluyordu. Nihayet bir dönemeçte Plevne karşıdan göründü. Kasaba, minareleri, kuleleri, beyaz evleri ve bahçeleriyle bir tepenin eteklerinde yayılmış uyuyordu. Ordu kasabaya girdiğinde her tarafı son derece sakin ve huzur içinde buldu. Yarışı kazanmışlardı. Osman Paşa'nın öncü olarak gönderdiği kuvvet ve Atıf Paşa komutasındaki taburlar, kasabanın kuzeyinde ve doğusundaki tepelerde mevzilenmiş Rus ateşine karşılık veriyordu.

İki gün önce, ayın 17'sinde, Rus keşif kolları büyük bir Türk kuvvetinin Plevne'nin batısında hareket halinde olduğu haberini vermişti. Fakat Gran Dük bu haberi pek önemsememiş olmalı ki, Niğbolu'da bulunan General Krudener'e Plevne'yi bir an önce işgal etmesi için ancak ayın 18'inde telgraf çekmişti. Bu emri alan Krudener de General Şilder - Şuldner'e güneye hareket ederek Plevne'yi ele geçirmesini bildirmişti. Şilder - Şuldner hemen yola çıkmış, 16 kilometre ilerledikten sonra, yolun yarısında, gece için ordugâh kurmuştu. Ayın 19'unda öğleden sonra Plevne'ye yaklaşırken, 6.500 kişi ve 46 toptan ibaret kuvveti, Griviça köyü sırtlarında Türk ateşiyle karşıladı. Keşfe çıkacak süvarisi olmadığından, General Şilder - Şuldner, Plevne'nin Osman Paşa tarafından işgal edildiğini bilmiyordu. Geri çekilerek ertesi gün yapmayı tasarladığı saldırının hazırlığına girişti.

Türkçede Plevne, Bulgarcada Pleven adı verilen bu kasabada 1877 başlarında 10.000'i Bulgar olmak üzere 17.000 nüfus yaşamaktaydı. Rusların Tuna'yı geçmesiyle 20 Temmuz arasındaki sürede kasabadan 4000 Bulgar kaçmış, buna karşılık 2000 Türk buraya sığınmış, böylece Türkler çoğunluğu elde etmişti. Plevne'nin ana caddesi boyunca akan ve kanalizasyon görevindeki Tultçeniça deresi, kasabanın kuzey sınırını meydana getiren Griviça çayı ile kuzey batıda birleşerek Opaneç mevkiinde Vid suyuna karışırdı.

William Herbert, Plevne'yi, gördüğü diğer Türk kasabalarından daha iyi inşa edilmiş buldu. Fakat Balkan kasaba ve köylerinin hemen hemen hepsinde rastlanan yıkık ve terkedilmiş evleri, damları çökmüş ağılları, çöp yığılı arsaları burada da görmek mümkündü. Herbert, arnavut kaldırımı sokakların pisliğinden, biraz yağışlı havada geçilmez hal aldığından, kanalizasyon yokluğundan, etraftaki gübre yığınlarından söz etmektedir. Doktor Ryan, ana caddenin aynı zamanda pazar yeri olduğunu, buna bağlanan ara sokakların çok pis koktuğunu anlatıyordu. Türkler uzun, bol bir kaftan ve paçaları çizmeye sokulu şalvar giyiyorlardı. Türklere kötü niyetli gözlerle, sanki boğazını kesmekten zevk duyacakmış gibi bakan Bulgarların başında koyun postundan papaklar, üstlerindeyse kaba sarı şayaktan elbiseler vardı. Kasabanın kadınları çamaşırlarını Tultçeniça deresinde yıkarlardı. Doktor Ryan, kasabanın bir ucunda çingenelerin oturdukları pis kulübelere rastladığını da anlatır.

Herbert, Plevne'de bazı çok iyi yapılar gördüğünü söylemektedir. Bunlardan biri, Romalılardan kalma bir harabenin yerinde ve bu malzeme kullanılarak ya-

pılmış Hükümet Konağı idi. Bulgar ve Türk evlerinin çoğunu bakımlı bahçeler çevreliyordu. Kasabada bir Alman doktorun yönettiği tek bir hastahane, iki han, bir saat kulesi, on sekiz cami, iki kilise, bir askerî ilkokul ve sekiz Türk, beş de Bulgar okulu vardı. Plevne eğlence yerlerinden yoksundu.

19 Temmuz'da Osman Paşa, Plevne'ye girdiği zaman kasabanın çevresinde hiçbir müstahkem mevki yoktu. Tabii özelliklerin burayı istilâya karşı nasıl koruduğu, kuzey, doğu ve güneyindeki dağlar ve vadilerle açıklanabilir. Plevne'nin batısı da tabii bir şekilde, bağlar ve meyve bahçeleriyle kaplı Namazgül Bayırı ve Vid Suyu ile korunmuştu; Ruslar bu yönden hiçbir saldırıya girişmediler. Bu dağların en kuzeyde olanı, Yanık Bayır, Plevne vadisinden 117, deniz seviyesinden de 435 metre yükseklikte ve 6,5 kilometre uzunluğundaydı. Yanık Bayır, kuzey-doğuya Griviça köyü doğrultusunda uzanıyordu. Yanık Bayır'la Radişevo köyünün karşısındaki dağlar, Griviça deresinin meydana getirdiği vadi ile birbirinden ayrılıyordu. Güneydoğuya bir pençe şeklinde uzanan dağlarla, Plevne'nin güney-batısındaki tepelerin arasında Tultçeniça deresinin derin, dar ve kayalık boğazı uzanıyordu. Bu tabii istihkâmlar Plevne'nin savunulmasını kolaylaştırıyordu. Vadiler ve dereler saldırıya geçen ordunun yanlara doğru haberleşmesini zorlaştırırken, savunan taraf için mükemmel haberleşme yolları sağlıyordu.

Plevne, Orhaniye, Sofya, Lofça ve Bulgareni'den gelen ana yolların kavşağında bulunduğundan büyük önem taşımaktaydı. Türklerin Vidin, Rusçuk, Silistre, Varina ve Şumnu'daki ordularını biraraya toplayabilmeleri için Plevne'yi ellerinde tutmaları gerekliydi.

Şipka Geçidini kaybetmeleri buranın önemini daha da arttırmıştı; çünkü Vidin'deki orduyla Balkanların güneyindeki Süleyman Paşa ordusunu birleştirecek tek yol, Plevne ve Lofça'dan geçiyordu. Ruslar için Plevne iki ayrı önem daha taşıyordu: Bunlardan birincisi, Rusların sağ kanat olarak tutmak istedikleri Vid Suyu'na Plevne'nin bir kama gibi girmiş olmasıydı; ikincisi de, güney-batıdaki Sofya'ya, oradan da Boğazlara doğru ilerlemek, ancak Plevne'ye sahibolmakla mümkündü. Ruslar, Balkanlar üzerinden güneye, Edirne'ye yürürken, Osman Paşa ve kuvvetli ordusunu sağ kanatlarında başıboş bırakamazlardı.

Bazı kasabaların Plevne'ye olan uzaklıklarının bilinmesinde fayda vardır:

Lofça	32	kilometre
Orhaniye	88	»
Sofya	133	»
Bulgareni	37	»
Rusçuk	117	»
Niğbolu	37	»

Kuşatma ve savaş süresince adları çok sık geçen ve kasabanın hemen civarında bulunan bazı köylerin Plevne'ye olan uzaklıkları da aşağıda belirtilmiştir:

Kuzeyde	: **Opaneç**	6	kilometre
	Bükova	3	»
Doğuda	: **Griviça**	6	»
Güney-doğuda	: **Radişevo**	5	»
	Poradim	14	»
Güneyde	: **Brestoviç**	8	»
	Kirişnin	5	»

8 Temmuz'da Rusların Tuna'yı geçişinden hemen sonra Plevne önlerine kadar gelen bir Kazak süvari kolu, buradaki küçük jandarma garnizonunu kaçmaya zorlamıştı. Ertesi gün Kazaklar gidince, Niğbolu'dan Atıf Paşa komutasında üç tabur ve dört top gönderilmiş, bunlar da Osman Paşa gelene kadar kasabayı ellerinde tutmuşlardı.

Şimdi 19 Temmuzdu. Atıf Paşa'nın kuvvetleri ve Osman Paşa'nın gönderdiği öncü birlikler Yanık Bayır'da General Şilder-Şuldner'in saldırısını karşılarken, Osman Paşa'nın ordusu da Plevne'ye giriyordu.

Osman Paşa ve karargâh subayları Plevne'ye vardıktan hemen sonra kuzeydeki ve doğudaki tepeleri gezerek savunma mevzileri olabilecek önemli noktaları seçmişlerdi. Kasabaya ilk girenlerden biri olan Doktor Ryan, burada Avrupalı bir doktor bulunduğunu öğrenince çok sevinmiş ve hemen kendisiyle tanışmıştı. Plevne'deki hastahaneyi yönetmekte olan Doktor Robert, on yıl önce İsviçre'den gelmişti. Fakat bu doktorun heryerden uzak bu Balkan kasabasını neden seçtiğini Ryan hiçbir zaman öğrenemedi. Doktor Robert, Bulgarlar arasında sevilen ve aranılan bir insandı. Kasabanın en güzel evi onundu. Bahçesinde küçücük bir hayvanat bahçesi bile yapmıştı. Koleksiyonu arasında leylekler, balıkçıllar, cins atlar ve dört tane de geyik vardı (sonradan bu geyikleri kuşatma süresince birer birer yiyeceklerdi). Doktor Robert on yıldır hiçbir Avrupalıyla karşılaşmamıştı. Ryan'ı büyük bir konukseverlikle kabul etti. Viyanalı aşçısının hazırladığı türlü güzel yemekler yendikten sonra, Doktor Robert büyük bir neşe ile piyanosunun başında

Almanca, Fransızca ve Bulgarca şarkılar söyledi. Bu konser o kadar uzun sürdü ki, Ryan yatmak üzere ayrılırken Dr. Robert hâlâ aşk, şarap ve kadından söz eden aryalar okuyordu.

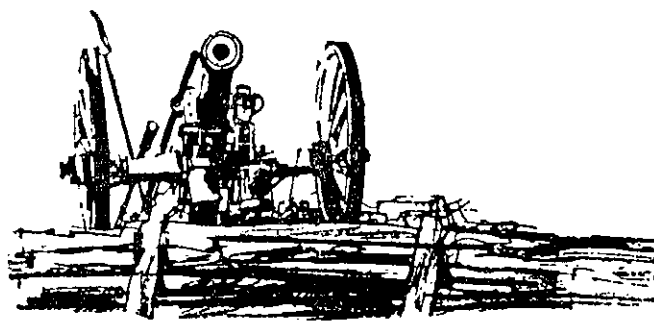
Plevne'ye girerken Herbert'in çavuşu kasabanın kuzeyinde terkedilmiş bazı evler görmüştü. Bu evlerden birinin kapısını kırarak geceyi orada geçirdiler. Yedi günlük yürüyüşten sonra erlerin ayakları perişan olmuş, tabanlarında yaralar açılmıştı. Akşam yemeği olarak etli pilav yendikten sonra askere peksimet ve cephane dağıtılarak muhtemelen yirmi dört saat yemek yiyemeyecekleri söylendi. Yorgunluktan ayakta sallanan erler birer köşeye kıvrılarak kendilerinden geçtiler. Tam uyumak üzereyken, bir subay arkadaşının ısrarlarına dayanamayan Herbert isteksizce satranca oturdu.

Gece saat dokuz civarında birliğin komutanı olan yüzbaşı yandaki odalardan birinde evine mektup yazıyor, bir başka subay mutfakta Kur'an okuyor ve bahçede nöbetçiler bir aşağı bir yukarı dolaşıyorlardı. Dışarıda yıldızlar altında bir yaz gecesi hüküm sürmekteydi. Gecenin sessizliği zaman zaman nöbet değiştirmek için uygun adım yürüyen erlerin postal sesleri ve at kişnemeleriyle bölünüyor, uzaktan uzağa uluyan çoban köpeklerinin sesi Herbert'e hüzün dolu bir özlemle evini hatırlatıyordu. Ertesi gün başlayacak savaşın heyecanını bir kenara iterek uyumaya çalıştıysa da başaramadı. Henüz on sekiz yaşındaydı ve kimbilir, belki yirmi dört saat sonra bir çukurun içinde yatıyor olacaktı. Çoğu kaputlarına sarılıp uyumaya çalışan Türk askerlerinin arasından yanık bir ses

pek anlayamadığı bir halk türküsü söylemeye başladı. Uzun müddet manasını anlayamadığı bu türküyü dinleyen Herbert bir kere daha ölümü düşündü fakat elinde olmadan uyku yavaş yavaş göz kapaklarını ağırlaştırdı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

RUSLARA İHTAR

HERBERT uykusunun en tatlı yerindeydi. Düşünde evinin hemen yanıbaşından geçen demiryolunu görüyor, yaklaşmakta olan trenin gürültüsünü duyar gibi oluyordu. Gürültü gitgide artıyordu; birden lokomotifi odanın içinde hissetti, aynı anda bir tekme ile sıçradı:

«Haydi kalk» diye bağırıyordu bir ses; «trampetler alarm işareti veriyor, fırla!.»

Saat üçe yirmi vardı, gün doğacaktı neredeyse. Asker bir dakika içinde, sokakta saflar halinde toplanmıştı bile. Her taraftan boru sesleri yükseliyor, komutlar, at nalları ve postallardan çıkan seslerle karışıyordu. Subaylar, Osmanlı İmparatorluğunun bütün yükünü omuzlarında taşıdıklarını her halleriyle çevreye anlatmak istercesine sağa sola koşuşuyorlardı.

Tabur, diğer birliklerle Yanık Bayır'da buluşmak üzere derhal yola çıktı. Renkli, nefis bir yaz sabahıydı, tatlı bir serinlik vardı havada. Gökyüzü koyu mavi, güneş pırıl pırıldı. Beş kilometrelik bu yürüyüş Herbert'e neşe ve canlılık vermişti.

Yanık Bayır'a varıldığında birlikler dere yatağına inen yamaca yayılarak mevzilendiler. Aşağıdaki dereye kadar oldukça sarp bir iniş vardı; öte yakada ise çalılıklarla kaplı arazi tatlı bir meyille yükseliyordu. Askerler çalı kümelerini, ağaç ve kayaları siper almış; düşmanı beklerken güneş ağaç dalları arasından yer yer süzülüyor, papatya ve düğün çiçekleriyle örtülü topraklara çeşitli gölgeler düşürüyordu. Sabah rüzgârının dallardaki fısıltısı kuş seslerine karışıyor, tarla fareleri deliklerinden çıkarak ürkek ürkek sağa sola koşuşuyorlardı. Saat tam beşte patlayan bir top, tabiatın bu romantik görüntüsünü bir anda savaşın vahşi kucağına itiverdi.

Türk ve Rus bataryaları birkaç saniye içinde karşılıklı ateşe başlamıştı. Herbert, başının üzerinden vızıldıyarak geçen Rus mermilerini görebiliyordu. Dört nala bir Çerkez süvarisi geldi gerilerden ve «ateşe hazır ol!» komutu dudaktan dudağa bir yankı gibi yayıldı.

«İşte geliyoralr!» diye mırıldandı askerlerden biri ve Herbert iki yüz metre kadar ilerdeki bir açıklıkta koyu renkli üniformaların sessizce ağaçtan ağaca kayarak yaklaştıklarını gördü. Karşı yamaç, birdenbire Ruslarla doldu; yüzlerce asker topraktan bitmişti sanki. Arkalarındaki tepeden yoğun kitleler halinde piyade birlikleri, sessiz ve süratli ilerliyordu. Herbert'e göre, bu saldırı kaderin cisimleşmiş şekliydi, karşı ko-

nulamayan ve kaçınılmayan felâketlerle yüklü kaderin ta kendisi!

Gizlendiği yerden, atları üzerinde kılıçlarını sağa sola sallayan subayları görüyor, süngüler güneş altında parıldıyor, çalan trampetler âdeta havayı sarsıyordu. Herbert tabancasının kabzasını avucunda sıktı. Bir boru sesiyle Türk saflarından beyaz barut dumanları arasında boşalan piyade tüfeklerinin yankısı vadideki sessizliği yırttı. Uçuşan kurşunlar at sinekleri gibi vızıldamaya başladılar. Herbert'in hemen yanıbaşındaki er birden yüzükoyun toprağa kapandı ve öylece kaldı. Dere yatağında üç Rus eri kıvranarak can çekişmekteydi. Yığınlar halinde karşı tepelerden akan insan kitlelerine Türk birlikleri aralıksız ateş ediyordu. Bazıları ne yaptığını bilmezcesine silâhını boşaltıyordu, bazıları da şeytani bir tutku içinde kendini kaybetmişti; bir kısım asker de sanki bir nişan talimi yapıyormuş gibi son derece soğukkanlı ve hesaplı hareket ediyordu. Herbert sol yanında bir çavuşun «Gâvur köpekler!» diye haykırarak küfrettiğini duydu, ardından dahil olduğu birlik geri çekilmeye başladı.

Ruslar, Yanık Bayır'daki Türk mevzilerine kuzeyden ve doğudan yüklenmişlerdi. Bükova'daki sağ kanatta Rus kuvvetleri, Türkleri Plevne eteklerine kadar sürmüşler, fakat buradaki siperlerden açılan yoğun ateş karşısında daha ileriye gidememişlerdi. Griviça karşısındaki sol kanatta ise, kısa bir boğuşmadan sonra birbiri ardı sıra üç Türk hattını ele geçirmiş olmalarına rağmen, merkezin dayanması sayesinde Ruslar geri püskürtülmüş, hatta kendi siperlerine kadar ko-

valanmışlardı. Akşam üzeri, saat beş sularında çarpışma sona erdiğinde, Ruslar 3000, Türkler de 2000 ölü vermişlerdi.

William Herbert gibi Doktor Ryan da ilk defa savaş görüyordu. Başının üzerinden vızıldayarak geçen mermilerin arasında, Ryan, bütün gücüyle Yanık Bayır'a doğru yol almaya çalışıyordu. Yolu üzerinde bir Türk bataryasına rastladı, her üç topçu da ölmüştü. Feci bir manzaraydı gördükleri: Erlerden birinin midesi patlamıştı, bütün iç organları sarkıyordu; diğer ikisinin ise bir şarapnel bacaklarını alıp götürmüştü.

Az sonra Ryan bir erin feci ölümüne tanık oldu. Bulunduğu tepeden Rus topçusunu seyretmekteydi, birden karşı yamaçtaki ağaçların arasından birkaç beyaz duman ve alevin fışkırdığını gördü. Hemen alt yanında bir Türk eri tüfeğinin gezini ayarlıyordu. Zavallının yer yüzünde en son gördüğü bu duman ve alevler oldu; mermilerden biri tam yüzüne isabet etti ve bir anda kafasını kopardı. Başsız gövde etrafta daireler çizerek dönmeye başladı; boyun damarlarından oluk gibi kan fışkırıyor, bacakları ileri geri çırpınıyordu. Ryan tepeden tırnağa buz kesti, midesi bulanıyor, öğürtüler geliyordu içinden. Fakat bunun gibi birkaç sahne daha kısa zamanda sinirlerini körletmeye yetti.

Ryan görev aldığı hastahaneye döndüğünde buranın iki geniş odadan ibaret bir Bulgar okulu olduğunu gördü. Öğrenci kahkahaları şimdi yerini acı dolu inliltilere terketmişti. Avlu bile yaralılarla doluydu. Savaş alanından yaralıları taşıyan öküz arabaları hastahanenin önündeki yolda uzun kuyruklar meydana

getiriyordu. Arabaların sürücülüğünü yapan Bulgar köylülerin yaralı Türklere herhangi bir kötülükte bulunmasını önlemek için her arabada bir de nöbetçi Türk eri bulunmaktaydı.

Hastahanenin girişi, yükünü biran önce boşaltmak için sabırsızlanan sürücüler ve yürüyebilen hafif yaralılarla tıkalıydı; içi ise, pıhtılaşan kanlarıyla birbirine yapışmış halde arabalardan indirilen ölüler ve ağır yaralılarla bir mezbahayı andırıyordu.

Kasabada bunun gibi birkaç hastahane daha vardı. Ryan diğer altı doktorla birlikte bu hastahanelerden birinde sabahtan akşama kadar çalışıyor, arabalar ise burayı sürekli, tıka basa dolu tutan bir hızla durmadan yeni yaralı taşıyordu. Plevne'den sonra daha uzun yıllar yaşayan hatta Birinci Dünya Savaşı'na Avrupa'daki Avusturalya Kuvvetlerinin Başhekimi olarak katılan Ryan, Plevne'deki Türk askeri kadar acıya dayanıklı ve en ümitsiz durumdayken kurtulmasını başarabilen hiç kimseye rastlamadığından söz etmektedir. Bir cerrah gözüyle Türk askerinin mükemmel bir vücut yapısına sahibolduğunu belirten Ryan, bu askerin hayatında hiçbir aşırı tarafına rastlamadığım, tek bir Türk askerini içkili olarak görmediğini söylemektedir. İlâç olarak bile hiçbirine içki veremediğini, hatta bazı yaralıların bu yüzden hayatlarını kaybetmiş olduklarını, dinî kuralları çiğnemektense ölümü tercih ettiklerini belirtmektedir.

Ryan'a göre; tüfek yarası alanlarda, Berdan mermisi temiz bir delik açmakta, dolayısıyla cerrahî müdahale nispeten kolay olmaktadır; oysa, Rusların büyük bir kısmının kullandığı eski Krenk tüfeklerinin at-

tığı mermi çok daha geniş bir yara meydana getirmekte ve çekirdek çoğunlukla vücutta gömülü kalmaktadır.

Bir gün, kendisine getirilen yaralılar arasında kafasından vurulmuş genç bir Türk eri vardı. Bir Berdan mermisi kafatasının sol yanından girerek düz bir hat izleyip sağdan çıkmıştı. Çekirdek beynin üst kısmında temiz ve düzgün bir delik açmış, er kan kaybından zayıf düşmüş olmasına karşılık mantığını kaybetmemişti. Ryan, yaraya derhal müdahale etti; altı hafta sonra hastahane, eri taburcu ediyordu.

Göğsünden yara alanların çoğu kurtulamıyordu, çünkü cerrahlar çekirdeği kolaylıkla tespit edemiyor, aramakla da vakit geçiremiyorlardı. İyileşen bazı erlerin, vücutlarında saklı birkaç Rus mermisi ile cepheye döndüğü oluyordu. Zaman zaman çekirdeğin vücutta hiç akla gelmez yollar izlediği de görülüyordu. Hatta bir defasında, bir erin sırtından giren mermi bileğinden çıkarılmıştı.

Doktor Ryan, elinde cerrahî âlet kutusu, bir kap su ve bandajlarla ardı sıra gelen yardımcısıyla birlikte hastahanenin içinde dolaşırken, her köşede acı dolu seslerin «Bana su ver hekimbaşı!» diye inlediğini duyuyordu. Ciddî müdahale gerektiren olaylar bir gün sonraya bırakılıyor, ümitsiz olanlar ise yaralının yattığı yerde imkân nisbetinde rahat etmesi sağlanarak kaderine terk olunuyordu. Arabalar hiç ara vermeden yaralı taşıyor ve Ryan hiç durmadan kurşun çıkarıyor, yara dikiyor, kırık sarıyordu.

Bir gün, öğleden sonra saat üç sularında, hastahane haline yeni getirilen bir eve gönderildiğinde,

yüz kadar yaralıyı burada sabahtan beri en ufak tıbbî yardımdan yoksun durumda bekler buldu. Derhal kollarını sıvayan Ryan, o gece saat onbirde sürüklenerek yatağa düşene kadar, dört tane süngünün ucunda takılı mumların ışığı altında durup dinlenmeden uğraştı.

Teğmen Herbert, o gün bir daha düşman ateşiyle karşılaşmadı. Öğleden sonra saat bir civarında dere yatağındaki terketmiş oldukları mevzilere geri döndüklerinde etrafa dağılmış otuz kadar Rus cesediyle karşılaştılar. Türkler, kaçmakta olan Rusları izleyemeyecek kadar yorgundular. Akşam üzeri Plevne'ye dönerken Herbert yol boyunca her iki yanda toprağın Rus ölüleriyle kaplı olduğunu görüyordu. Bazıları, ölürken aldıkları acaip şekilleri kaybetmemişlerdi: Biri boksör gibi yumruklarını sıkmış sanki saldırmaya hazırdı; bir diğeri parmaklarını emiyordu, bir başkası çarmıha gerilmiş gibi ellerini iki yana açmıştı.

Ölülerle dolu arabaların yanlarından geçtiler. Dost - düşman birarada bu arabalara istiflenmiş cesetler ölüm uykusunda birbirleriyle huzur içinde kucaklaşmış gibiydiler.

Ordugâha dönen askerler, akşam karavanasından ve birkaç saat dinlendikten sonra büyük bir meydan ateşi çevresinde bağdaş kurarak türkü okuyup birbirleriyle konuşmaya koyuldular. Aynı anda bir askerî bando, Plevne sokaklarında bir aşağı bir yukarı yürüyerek marşlar çalmaktaydı. Davulların, zillerin ve tepesine yarım hilâl şeklinde bir sorguç takılı uzun bir sırığa bağlanmış on beş - yirmi kadar çıngırağın gürültüsü gece karanlığında perde perde yükseliyor, civar-

daki minarelerin birinde müezzinin dindaşları namaza çağıran sesi duyuluyordu.

Osman Paşa Rusların kısa bir süre sonra tekrardan, hatta daha da kalabalık olarak gelecekleri bildiğinden, birliklerine Plevne'nin çevresinde tabyalar ve toprak istihkâmlar yaptırmaya başladı. Bu arada yaralılar Sofya'ya gönderildi, Plevne garnizonu da 20.000 kişilik bir kuvvetle takviye edildi.

Vardiyalar halinde gece gündüz çalışan askerler, Yanık Bayır'ın doğu ucunda iki büyük tabya inşa ettiler. Türkler tarafından **'Baş Tabya'** ve **'Kanlı Tabya'** olarak adlandırılan bu tabyalara Ruslar sonradan Griviça I. ve II. demişlerdi. Bayırın doruğu boyunca uzun hatlar halinde kazılan siperler ve açılan batarya mevzileriyle beş kilometre uzunluğunda bir müstahkem mevki meydana getirilmişti. Altı metre genişlik ve derinliğinde duvarlarla çevrili tabyaların her üç yanını ayrıca derin birer hendek kuşatıyor, bu hendeklerden ileriye doğru geniş açılarla, tabya koltuğu adı verilen birer buçuk metre derinliğinde siperler uzanıyordu. Tabyaya yapılacak Rus saldırıları bu siperlerden açılacak ateşle kırılabilecekti. Her tabyada mazgal delikleri açılmış, tüfek atışları için seğirdim yolları yapılmıştı. Koğuşlar, ambarlar ve ahırlar tabya duvarları içine inşa edilmiş, zemin kazılarak cephane deposu haline getirilmişti. Türkler terkedilmiş evlerde buldukları bazı eşyaları rahat edebilmek için tabyalara getirmişlerdi. Hatta bir tabyada, rafları altı ere yatak vazifesi görebilecek büyüklükte maun bir gardrop bile vardı.

Plevne'de hayat kısa zamanda normale döndü.

Türk kuvvetlerinin kasabaya ilk girişinde bütün Bulgar dükkâncılar kepenklerini indirdilerse de, sert bir disiplin adamı olan Osman Paşa'nın, en ufak yağmacılığın anında ve ağır bir şekilde cezalandırılacağına söz vermesi, ceset soyarken yakalanan beş Başıbozuğun hemen oracıkta idam edilmesi, dükkânları tekrardan açtırmıştı. Buna rağmen Osman Paşa Başıbozukların yaptığı yağmacılığı önleyemedi. Plevne pazarları Rus üniformaları, çizmeleri, kaputları, gümüş ve bronz haçlar, sevgililerin fotoğrafları ve ölülere ait çeşitli özlük eşyalarla doluydu. Plevneli Yahudiler, Rus rublelerini birkaç kuruş karşılığı satın alarak büyük kazançlar sağlıyorlardı.

Osman Paşa'nın verdiği emirle Plevne'ye giriş ve çıkış yasaklanmıştı. Bu arada bazı Bulgar ve Romenler, bütün eşyaları hatta kedileri ve kanaryalarıyla birlikte kaçmaya çalışırken yakalanıp geri döndürüldüler.

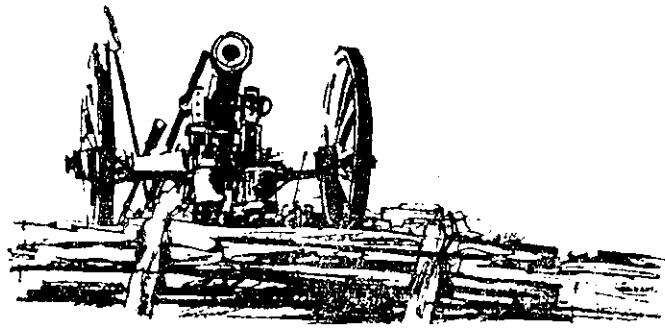
Ayın 26'sında Osman Paşa tarafından gönderilen birlikler Lofça'yı ele geçirdi, bunu kovalayan günler ise hararetli bir hazırlık içinde geçti; çünkü Çerkez keşif kolları Plevne'nin doğusunda Rusların yığınak yaptığı haberini getirmişti. Her iki büyük tabya ayın 29'unda tamamlandı; ayrıca, kasabanın güney doğusunda —Radişevo köyünün tam karşısında— ve güneyde sıra sıra siperler kazıldı. Siperlerden çıkan topraklar iki sıra tahta perde arasına yerleştirilerek ilk hücumlara dayanabilecek birer mania haline getirildi.

On gün içinde Plevne güçlü bir müstahkem mevki haline gelmişti ve iki ay sonra alacağı şeklin yanında, toprak istihkâmların bugünkü hali, bir hiç kalacaktı.

Zira bu ilk hazırlanıştaki basitlik, yetersizlik daha savaşın başında kendini belli edecekti, Fakat ne var ki Türkler o sırada saldırının şiddetinin ne olacağını, ne kadar süreceğini bilmedikleri gibi, o kadar şiddetlisini de beklemiyorlardı.

ALTİNCI BÖLÜM

İLK SALDIRI

TEMMUZ sonlarında Rus diplomatı General İgnatyev, Forbes ve Villiers'a, Plevne çevresi'nde görülmeye değer olaylar haber verdi. Kendilerini General Şakovski'ye tanıtan bir de mektup yazdı. Rus Karargâhından 27 Temmuz günü öğleden sonra yola çıkan iki gazeteci, aynı akşam Pavlo'ya vardılar ve geceyi bir Bulgar çiftliğinde geçirdiler. Pavlo'dan sonra, ellerinde yol gösterici olarak bir tek Bulgaristan haritasıyla hiç tanımadıkları topraklara daldılar. Forbes buralara ait en iyi haritaların bile doğruyu göstermediğini kısa sürede anladı; herbiri kör kılavuza benziyordu. Üstelik Bulgar köylüsü de haritalar kadar yanıltıcıydı. Mesafeleri saatle ölçüyorlardı; bu da kişiden kişiye değişiyordu. Zaman anlayışlarındaki rahatlık ve gevşeklik, Forbes'u çileden çıka-

rıyordu. Herhangi bir yer sorulduğunda, köylünün biri eliyle sağ taraftaki tepeleri işaret ederek; «iki saat çeker» derken bir diğeri solda bir düzlüğü gösterip «dört saatten önce varamazsın» demekteydi.

Harita üzerinde doğudan batıya giden bir ana yol görünüyordu. Forbes yolu dikkatle inceledi; dosdoğru Plevne'ye vardığına hiç şüphe yoktu. Mesele bu yola çıkabilmekti; ama nereden?

«Yolu önce Burunti civarında aradık» diyordu; «burada değildi! Kimse adını bile işitmemişti. Haritada yolun Akçayır köyünden geçtiği görünüyordu. Fakat Akçayır'dan geçen yolların hepsi ufak patikalardı. Haritaya göre, Studeni köyü de aynı yolun üzerinde olmalıydı. Oysa bu da bir masaldan öte değildi. Avda köpeklerini kaybetmiş avcının yaptığı gibi ümitsizlik içinde, rasgele bir tahmin yaptım ve tuttu. Bir düzlüğün ortasında yolu buldum. Türkler tarafından inşa edilmiş, yüzeyi kırık taşlı, her iki yanında hendekler açılmış, kısaca bir ana yol sayılması için bütün niteliklere sahip bir karayoluydu. Ama üzerinde kullanıldığına dair en ufak ize bile rastlanamıyordu. Taşların arasından otlar fışkırmış, hendekler çalılar ve dikenle örtülmüştü. Buradan bir defa olsun tekerlekli araç geçmediğine emindim. Görünüşe göre, bu yolun mevcut olmasını gerektiren herhangi bir sebep yoktu ortada; çünkü planlı bir şekilde hiçbir köye uğramadan, hiçbir köyle bağlantı kurmadan geçiyordu. Sanırım Türklere, Vidin'den Şumu'ya kadar Bulgaristan'ı boydan boya katedecek bir askerî yolun büyük faydalar sağlayacağı söylenmiş olmalı ki bu tavsiye üzerine Türkler askerî konularda geri kalmamak hevesiyle bu

yolun Plevne'den Yantra'ya kadar olan kısmını inşa etmişler fakat bugüne kadar hiç kullanmamışlardı!»

Bu yol Villiers ve Forbes'u Karayak Bugarski köyüne çıkardı. Prens Şakovski'yi burada sofrasının başında iştahla yemek yerken buldular. İkisinin de midelerine kaç gündür doğru dürüst bir lokma girmemişti. Sofraya davet olunmayı heyecan içinde beklediler se de General oralı bile olmadı. Soğuk bir şekilde:

«Evet beyler,» dedi. «Şansınız varmış, bu mektubu beraberinizde getirdiniz, bu yüzden de burada kalmanıza izin veriyorum. Aksi halde kampı derhal terketmenizi isterdim. İyi geceler dilerim!»

Forbes ve Villiers o gece bardaktan boşanırcasına yağan yağmur altında kendi çadırlarını kurmak ve yemek yemeden uyumak zorunda kaldılar. Villiers şafakla birlikte uyandığında Forbes'u elinde bir düzine kadar yumurtayla başucunda bekler buldu.

Villiers o sabah karşılaştığı ilginç bir olayı şöyle anlatıyordu:

«Yağmur dinmişti. Kalk borusuyla birlikte çadırdan başımı uzatıp sabahın doğuşunu görmek istedim. Bir de baktım ki çadırımın tam önünde tuhaf bir insan gölgesi duruyor. Uzun boylu, ipekli pembe pijama giymiş, sol gözünde bir monokl, elinde dumanları tüten bir bardak çayı ağır ağır karıştıran bir adam. Çıplak ayaklarıyla yerde, sazlardan yapılmış, ıslak bir hasıra basıyordu. Monokllu gözü beni farkedene kadar çayını karıştırmaya devam etti. 'Allah kahretsin! Ne diye Paris'i bırakıp bu cehenneme geldim sanki?' diyerek gerindi ve uzun uzun esnedi. Şaşkın şaşkın kendisine bakıyordum. Bir sigara yakarak devam ettl.

'Evet beyefendi! Aslında Rus olmama rağmen bir Fransız da sayılabilirim. Ömrümün büyük bir kısmını Paris'te geçirdim.' Eliyle çevrenin iç karartan manzarasını göstererek; 'Savaş berbat şey! Bana, niçin Fransa'dan ayrıldınız diye sorabilirsiniz. Söyliyeyim: Vatanseverlik! Ordudan ayrıldığımda sadece bir asteğmendim. O zamandan bu yana neşe dolu Paris'te yaşadım. Fakat memleketimin sıkıntıda olduğunu duyunca birşeyler yapmam gerektiğini hissettim kendimde ve şimdi burada Şakovski'nin maiyetindeyim. Herhangi bir özel görevim yok. Buraya geldiğimde gördüm ki, eski askerlik arkadaşlarım ya ölmüşler ya da general olmuşlar. Bu generallere de ayak bağı olmak istemiyorum. İşte böyle! Aslında Allah bilir tabii neden burada olduğumu. İçini çekerek monoklunu çıkardı ve bir yudumda çayını yuvarladı.»

Forbes da o günün akşamından sözederek şunları anlatmaktadır:

«Gecenin karanlığı içinden General Skobelev, Şakovski'nin karargâhına çıkageldi. Fırtına gibi bir askerdi. Bir çatışma görmek ümidiyle belirli bir doğrultuda yol alırken tam aksi yönde giden Skobelev ile karşılaşmış olsam, hiç düşünmeden atımın başını o yöne çevirir ve gerek kendim, gerekse okurlarım için en iyisini yaptığımdan emin olarak ardından giderdim. Skobelev daima olayların en yoğun olduğu yerde ansızın bitiverirdi. Zaman zaman aklî dengesinin bozuk olduğu kanısını bile uyandırırdı bende. Fakat savaş için eşi bulunmaz değerde bir insandı. Her generalin birer Skobelev olması elbette istenilmeyen birtakım olaylara meydan verirdi ama, orduya dağılmış birkaç Skobelev'in büyük yararlıklar sağ-

layacağına da inanıyordum. Bu gibi askerler çoğunlukla madalyalarla süslenir ve sonunda savaş alanlarında vurulur. Skobelev'in bu kaçınılması zor olan 'son' ile mümkün olduğu kadar geç karşılaşmasını temenni ederim.»

29 Temmuz sabahı iki gazeteci Prens Şakovski ve karargâhıyla birlikte Plevne'ye doğru hareket ettiler. Forbes bu yürüyüşü şöyle anlatır: «Hareket ettikten kısa bir süre sonra olağanüstü bir yük konvoyunun bizi izlemekte olduğunu gördük. Karargâhın bütün ağırlıkları at arabalarıyla peşimizden geliyordu. Bir Rus generalinin karargâhını taşıyan konvoy öyle ufak tefek birşey değildi. Her karargâh subayının özel arabalarından başka takım komutanlarına kadar her subayın birer arabası vardı. Topçu birlikleri komutanı dört at koşulu yolculuk arabasıyla yol alıyordu. Hizmetkâr ve uşakların haddi hesabı yoktu. Hepsi de bir yolunu bulup arabalara yerleşmişler, öyle yolculuk ediyorlardı. Ordu papazı da özel arabasıyla bu kervana katılmıştı. Uzunluğu bir kilometreye yaklaşan konvoyda düzen diye birşey yoktu; pek de aranmıyordu zaten. Bizi ardımızdan kontrolsuz bir düzen içinde izliyordu.»

Öğleden sonra savaş meclisi toplandı. Krudener karamsar bir tutum içinde toplantıyı terketti; savaşın yenilgiyle sonuçlanacağı kanısındaydı. Forbes onun Türk mevzilerine yetersiz kuvvetlerle saldırıya geçilmesi fikrine ayak dirediğini fakat Gran Dük Nikola'nın kendisine bu saldırı için kesin emir verdiğini öğrenmişti. Bu toplantı Forbes'a değişik Rus subayı tiplerini tanıma fırsatını vermişti. İzlenimlerini kendisi şöyle anlatıyordu:

«Rus subaylarını birkaç ekole ayırmak mümkündü: Yaşlı ve bilgisiz subaylar, genç ve bilgisiz olanlar, incelik ve kibarlıklarını herzaman belli eden yaşlı subaylar ekolü, kültürlü ve bilime değer veren gençlerden meydana gelen ekol ve bir de gözünü budaktan sakınmayan, birkaç yabancı dil konuşan fakat askerlik sanatını pek iyi bilmeyen cesaret sahibi genç subaylar.

İlk iki ekole ait olanlar, kaba saba görünüşlü tiplerdi. Subaydan çok bir kıt'a çavuşuna benzerlerdi. Bazılarının dışında çoğunlukla candan kişilerdi. Yemekte çatal bıçak kullanmak âdetleri değildi. Ayrıca votkaya da dehşetli düşkündüler.

Üçüncü grup subaylar ise çok cana yakın, iyi niyet ve incelikleriyle insanı rahatlatan; çok gezmiş, görmüş, birkaç dil bilen, tatlı tatlı sohbet eden, saray çevrelerinde bulunmuş kişilerdi. Modern askerliği önemsediklerini sanmıyorum. Kültür ve bilgi sahibi gençlere gelince; bunlar, göğüslerinde takılı Askerî Akademi rozetleriyle bizim İstihkâm Subaylarımıza çok benziyordu. Biraz kibirli, sert tavırlı olmalarına karşılık arkadaşlıkları sağlam ve gerçekten değerli gençlerdi. Beşinci ve son ekolün gözüpek subaylarına ya bir tatil gününde ya da talihin yaver gitmediği bir savaş alanında rastlamak isterim. Çocuk gibi neşe dolu, aynı zamanda yılmak nedir bilmeyen kişilerdi bunlar.»

Forbes izlenimlerine devam eder: «Şu kır sakallı, sert ifadeli Binbaşının kimse tarafından **'gözetilmeden'**, mücadelesini kendi başına yaparak uzun yıllar bekledikten ve birçok yaralar aldıktan sonra bu

rütbesine eriştiği gerçek. Kırım Savaşına bayraktar olarak katılmış. Sonra kimbilir kaç yıl Kafkasların bir garip köşesinde unutulmuş kalmış olmalı. Rütbesi henüz binbaşı fakat göğsünde yarım düzine madalya var. Tanrı ister de şansı yaver giderse, yarın bir diğerini daha takarlar göğsüne. Kaya gibi sert görünüyor; eminim, kuru peksimetle pasta börek niyetine günlerce seve seve yaşar. Bu binbaşıyla, uzun boylu, vakur ifadeli, kır saçlı, Çar'ın yaverliğini yapan şu General arasında en ufak bir ortak yan yok. Herşeyden önce General saray çevresinden; yatlara çok meraklı, İskoçya dağlarında avlanmış. Onun da göğsü nişanlarla dolu, hem de bir kısmı savaşın en ön saflarında kazanılmış nişanlar. Ya şu mavi-kırmızı üniforması içindeki genç Husar subayı. Bu subay fırtına gibi at koşturur; mükemmel kılıç kulanır, açık saçık Fransızca şarkılar söyler ve içkide üstüne yoktur; alır şampanya şişesini ağzına, iki dişinin arasına sıkıştırır, sonra bir dikişte boşaltır şişeyi; son kalan sigarasını dostuna ya da benim gibi hiç tanımadığı bir yabancıya rahatlıkla verebilir; göğsünde annesinin ve bir Fransız dilberinin fotoğraflarını birlikte taşımaktadır; fakat kalbinden yeminlidir, yarın Sen Jorj nişanını alacaktır.»

Savaş meclisi dağıldıktan sonra Forbes, Türklerin savunmaya hazır, istihkâmlarının ise çok sağlam durumda olduğunu öğrendi; fakat verilen emir her ne pahasına olursa olsun zafere ulaşmaktı. Yarınki güneş savaş alanının ateş ve duman kaplı kokunç ihtişamı üzerinde batacak diye düşündü kendi kendine.

Çadırlarını toplayıp atlarını eyerliyen Forbes ve Villiers bütün gece aralıksız yağan yağmur altında çi-

menlerin üzerinde hareket borusunu beklediler durdular. Çevrelerinde General Krudener ve Şakovski'nin birlikleri; 35.000 asker ve mevzilenmiş 170 top, gecenin karanlığına sarılmış uyumaktaydı. Türk mevzilerine açılacak top ateşini takiben iki büyük saldırı aynı anda başlayacaktı: General Krudener komutasındaki ordu kuzey-doğudan, Radişevo köyünde üslenmiş Prens Şakovski'nin ordusu da güney-doğudan Griviça tabyalarına yüklenecekti.

Forbes ve Villiers şafakla birlikte başlayan top ateşiyle uyandılar. Her yanda Rus piyadeleri mevzilerine doğru ilerliyordu. Atlarına atlayıp Prens Şakovski'nin karargâhına katıldıklarında, Villiers, Rus dostuyla karşılaştı; «Mon cher Villiers» diyerek yaklaşan Rus; «Dinleyin! İşte şimdi balo başlıyor!» dedi.

Türk savunma hatlarında bütün hazırlıklar tamamdı. Her piyade erine 500 adet mermi dağıtılmıştı. Ekmek torbaları peksimetle, matraları kahveyle doludu. Tabyalara damacanlarla su ve bol miktarda yiyecek istiflenmişti. Yaralıları cephe gerisine taşıyacak arabalarla, tabyaların işgali sözkonusu olursa buralardaki topları geri hatlara çekecek katanalar hazır bekliyordu. Kılıçlar ve süngüler bilenmiş, cerrahlar neşter ve testerelerini hazırlamışlardı. Her iki Griviça tabyasında biner kişilik birer garnizon vardı. Osman Paşa'nın diğer birliklerinin bir kısmı çeşitli siperlere dağıtılmış, bir kısmı da kasabanın doğusundaki vadide yedek kuvvet olarak bir araya getirilmişti. Şafak sökerken tabya ve siperlerdeki askerler önlerindeki kalın sis tabakasını dikkatle gözlemeye başladılar. Bir süre görünürde herhangi bir hareket olmadı; bundan yararlanarak askere ek-

Grivitza Saldırısı
(Geri plandaki üç kişi: General Wellesley ile «Scotsman» ve «Weekly Graphic»in harp muhabirleridir)

Albay Rosenbaum'un ölümü ile son bulan saldırı

mek ve lapa dağıtıldı. Saat 8.30'da ilk Rus mermileri tabyaların üzerinden vızıldayarak geçti. Ortalıkta hâlâ birşey görülmüyordu.

Forbes ve Villiers güneydoğudan yapılacak saldırıyı izleyebilmek için Radişevo sırtlarına tırmandılar. Saat 11 sularında sis kalkmaya ve vadinin çukurunda yatan Plevne belirmeye başladı. Kasabayla bulundukları yer arasında dalga dalga üç tepe vardı. Bu tepelerin üzerinde Türk tabyaları, siperleri ve ordugâh çadırları seçilebiliyordu. Forbes; Türklerin burayı kolay kolay terketmeye niyetli olmadıkları çadırlarını toplamamış olmalarından belli, diye düşündü. Sağ yanlarında, üzerindeki iki büyük tabya ile Griviça sırtları yükseliyordu. Bu sırtın eteklerinde, ortasından Grivlça çayı akan vadiyi kateden Türk istihkâmları vardı. Bu istihkâmlar sola, Tultçeniça deresi ve Lofça yoluna kadar devam ederek Plevne'ye doğru uzanan toprakları çevreliyordu. Plevne'nin beyaz minareleri ve kırmızı damları artık iyiden iyiye görünür olmuştu.

Forbes ve Villiers hemen önlerindeki vadide son yağmurlarla yıkanmış mısır tarlaları gördüler. Küme küme toplanmış mısırlar tepelerin pembeliği içinde altın yığınlarını andırıyordu. Daha ilerlerde sola doğru Tultçeniça'nın batısındaki Yeşil Tepeler ve Plevne'yi güneyden gelecek saldırılardan korumak üzere kazılmış siperler görülüyordu.

Radişevo ve Plevne arasındaki sırtta her iki gazeteci de kendilerini Rus toplarının arasında buldular. Uzun hatlar halinde dizili bu toplar, Forbes'a. Verneville yamaçlarındaki Alman bataryalarını hatırlattı. Bulundukları sırttan o sabah ele geçirilen Radi-

şevo köyü görülüyordu. Köye doğru baktıklarında evlerinin önünde toplanmış duran köylüler ve yakınlarında patlayan mermileri umursamadan oynayan çocuklar gördüler. Forbes, bu köye düşen yüzlerce merminin tek bir köylüyü bile öldürmemiş olduğunu sonradan öğrendi ve çok şaşırdı. Bulunduğu yerden Türk mevzilerini rahatlıkla izleyebiliyordu. Türkler her yönden yaklaşacak düşmanı kolayca ateş altına alabilecek şekilde mevzilenmişti. Bu hatların gerisinde, Plevne eteklerine kadar saf saf siperler uzanıyordu.

Öğleden sonra saat bir'e doğru Rus piyadeleri topçu desteği altında Türk mevzilerine sokulmaya başlamışlar fakat düşmanla henüz temas kaydetmemişlerdi. Forbes sağ yana baktığında General Krudener komutasındaki birliklerin Şakovski kuvvetlerinden çok geride kaldığını gördü. Biri telâşlı, diğeri ağır hareket eden bu iki general başarı için gerekli olan işbirliğini kuramamışlardı. Her iki kuvvetin Türklere aynı anda saldırıya geçmesi gerekirken bu kuvvetler birbirleriyle bağlantısız ve tek başına bir tutum içindeydi. Bu gidişle Türkler tarafından perişan edilmeleri işten bile değildi.

Forbes, Krudener kuvvetlerinin Griviça tabyalarına doğru ağır ağır yaklaşmasını seyrediyordu. Villiers de, Skobelev'in bir Kazak süvari koluyla birlikte son olarak görüldüğü Lofça yolunu gözlüyordu. General bu yolu izleyen Plevne'nin güneyindeki Türk savunma hatlarının gücünü keşfe gitmişti. Birden Forbes'u kolundan çekerek Kirişnin yönünde dört nala at koşturan bir grup süvariyi işaret etti. Skobelev geri dönüyordu. Sonradan öğrendiklerine göre; ünlü ko-

mutan, güneyden Plevne'nin kenar mahallelerine kadar girmişti; destek görmüş olsaydı belki de kasabayı alacaktı.

Aynı gün geç saatlarda Skobelev askerî dehasını bir kez daha ispatlayan bir manevrayla Şakovski'nin kuvvetlerini imha edilmekten kurtardı. Yaptığı keşif sırasında Türklerin bir vadide çok sayıda yedek kuvvet bulundurduğunu görmüştü. Bu birlikler Lofça yolunu takiben Yeşil Tepeler doğrultusunda harekete geçtikleri takdirde Şakovski'nin kuvvetlerini kolayca geriden çevirip ateş altına alabilirlerdi. Bu yüzden, düşmanın Yeşil Tepeler'e doğru hareket etmesini önlemek gerekiyordu. Skobelev beraberinde çok az sayıda kuvvet olmasına rağmen derhal Türklere karşı saldırıya geçti. İleri hamleler yaparak güneş batana kadar Türklerin Yeşil Teperler'den uzak kalmasını sağladı. Geri çekildiğinde, askerinin yarısını kaybetmiş bulunuyordu.

Forbes ve Villiers savaş alanının birden yadırgatıcı bir sessizliğe büründüğünü farkettiler. Her iki tarafta da toplar susmuş, Griviça tabyalarım çevirmiş bulunan Krudener'in bataryaları da homurtularını kesmişti. Savaş, sanki bir an için soluğunu tutmuş bekliyordu. General Şakovski ve maiyeti gazetecilerin bulunduğu tepeye geldiğinde burayı hedef alarak tekrardan başlayan Türk topçu ateşi hepsinin hızla atlarından inerek siper almasına sebep oldu. Şakovski durumu etraflıca inceledikten sonra bir subayı dörtnala aşağıdaki vadide saldırı mevzilerini almış bekleyen piyadelere gönderdi. Bütün vadi bir anda parıldayan süngüler ve haykırışlarla ayağa kalktı. «Hü-

cum!» komutlarıyla fırlayan piyadeler ilerledikçe bir yelpaze gibi iki yana doğru açılarak önlerindeki dik yamaca tırmanıyorlardı.

Şakovski, 10.000 kişilik piyade kuvvetlerinin çoğunu vadiye en hâkim noktalarda mevzilenmiş ve Rus topçu ateşinden hiç zarar görmemiş Türk savunma hatlarına karşı saldırıya geçirmişti. Generalin en büyük hatası geride bu saldırıyı destekleyecek yedek kuvvet bırakmamış olmasıydı.

Ruslar yamaca tırmanırken Türk siperleri boyunca alev ve duman fışkırdığı görülüyordu. Rus topçusunun saldırıyla birlikte iki misli arttırdığı bombardıman bile bu ateşi bastıramadı. Az sonra bütün vadi ince bir dumanla puslandı. Saldırıyı, ancak bu dumanın arasında parlayıp sönen binlerle tüfek ateşinden izlemek mümkün oluyordu.

Grili beyazlı dalgalar halinde ilerleyen Rus piyadeleri devamlı yaylım ateş açarak Türk mevzilerine yaklaşıyordu. Zaman oluyor, büyük bir hırsla devam eden topçu ateşinin gürültüsü bütün sesleri yutuyordu. Cephane arabaları toplara dörtnala mermi yetiştirmeye çalışıyordu. Piyade tüfeklerinin sesleri kulaklarda keskin bir kahkaha gibi çınlıyor, boğuşan insanların haykırışları seyredenlerin kanını donduruyordu. Saldırının hırs ve vahşeti en çılgın noktasına erişmişti.

Savaşın boğucu dumanı arasından, düşe kalka yürüyen, topallayan, sürünen, üstü başı parça parça, kanlar içinde ve çoğu silâhsız karaltıların yaklaşmakta oldukları görüldü. Bazıları yollarda yığılıp kalıyor, bazıları da Radişevo sırtlarına tırmanmak için uğra-

şıp duruyordu. Sağdan soldan yaralı arkadaşlarını taşıyan askerler ilerlemekteydi.

Forbes ve Villiers'ın yanından da böyle bir grup geçti. Hafif yara almış iki er tüfeklerinin arasına gerdikleri battaniyeyi sedye gibi kullanarak inleyen bir yaralıyı taşıyordu. Battaniyenin altından ağır ağır damlayan kara bir sıvı, aşağıda cankurtaran arabalarının ve doktorların beklediği köye doğru kanlı bir iz bırakıyordu. Aynı yolu izleyen diğer yaralılar ve sedyelilerle birlikte bu kan izi gitgide genişlemekteydi. Taşınmayacak kadar ağır yaralılar ve can çekişenler tarlaların içinde kaderlerine terkediliyor, öte yanda savaş bütün dehşetiyle devam ediyordu.

Ruslar Türk siperlerinden açılan korkunç ateş altında verdikleri yığınlarla ölü ve yaralıya karşılık arkadaşlarının cesetleriyle ölmek üzere olan vücutları üzerinden dalgalar halinde siperlere dökülmekteydi. Sokacağı yeri bilmeyen eşek arıları gibi zaman zaman bir araya kümeleniyor ve tekrardan saldırıyorlardı. Forbes ve Villiers bulundukları sırttan, boğuşan insan yığınlarının içinde, orada burada mavi birer ışık gibi parlayan kılıçlarını sallayarak askeri yüreklendirmeye çalışan subayları görüyorlardı.

Türk savunma ateşinde duraklamalar başladı. Bunun üzerine subaylar askere toplanma işareti verdi. Bir albayın emrindeki küçük müfrezeyle Türk siperlerine delice saldırdığı görüldü. Bu saldırı karşısında bulundukları mevziyi terketmeyen Türkler, aksine düşmanı çok kısa bir mesafeden ateş altına aldılar. Albay vurulan atıyla yere kapandı ise de, az sonra elinde kılıcını savurarak yine askerinin önüne geçti.

Fakat iki adım atabildi sadece, olduğu yerde sallandı ve yıkılıp kaldı. Albayın peşindeki saflardan homurtu ve haykırışlarla karışık kızgınlık dolu sesler yükseldi. Forbes, bu sahneleri elindeki deftere çizmeye çalışan Villiers'a yüzyılın en kanlı savaşının yapılmakta olduğunu tekrarlayıp duruyordu.

Ortalık tam anlamıyla bir kaosa dönmüştü. Duman tabakası arasından yükselen silah seslerine yolundan sapan kurşunların çıkardığı vınlamalar, patlayan şarapnellerin gümbürtülerine binlerce ağızdan çıkan zafer çığlıkları ve ölmekte olan dudaklardan kopan haykırışlar karışmaktaydı. Ruslar şimdi bir çığ gibi Türk istihkâmlarının üzerine kapanmıştı. Savaş bütün dehşeti ile sürüp gidiyor, çeliğin çeliğe vururken çıkardığı madenî sesler çevre boyunca donuk yankılar yapıyordu. Son bir yaylımdan sonra Türkler gerilerindeki batarya mevzilerine çekilmeye başladılar.

Forbes'un **«Mevziler düşüyor»** diye attığı çığlıkları Villiers'ın dostu Rus **'Elbette'** diye cevaplayıp monoklu üzerinden dürbünle vadiye bakmaya devam etti:

«Sanırım, akşam yemeğini Plevne'de yiyebileceğiz. **Mon cher** Villiers, şuraya bakın! Görüyor musunuz, kahramanlarımız çeliği nasıl da mükemmel kullanıyorlar! Çok iyiyiz, biz Ruslar süngü saldırısında mükemmeliz dostum!» diyerek elindeki dürbünü Villiers'a uzattı. «Bu dürbün bana Paris'teki Büyük Opera'yı hatırlatıyor. En son orada kullanmıştım.» Çok yakınlarda bir şarapnel patladı. «Herhalde 1876 Opera mevsimini unutmadınız.» Bu sefer çok daha yakınlarına düşen bir merminin sarsıntısından dizleri üzeri-

ne kapanan Rus, toza bulanmış üstünü başını silkeleyip monoklunu düzelterek ayağa kalktı. Bir eliyle dizlerini oğuştururken diğerini Türk toplarına doğru salladı: «Ah, **mon cher Villiers,** Türk topçusu da ne kadar vahşi! Hiç acımıyorlar insana. Ama savaş bu işte!»

Ele geçirilen Türk mevzilerine piyadelerin arkasından gelen Rus bataryaları yerleştirildi. Türkler geri çekilmeye başladılar. General Şakovski'nin yüzündeki hafif gülümseyiş Villiers'ın gözünden kaçmadı. General dört gözle beklenen sonuca erişmek üzereydi. Büyük Sen Jorj nişanı gözlerinin önünde parıldıyor ve dakikalar geçtikçe sabırsızlığı artıyordu. Bu sabırsızlık onu düşünmeden karar almaya yöneltti ve askere «İleri!» emrini verdi. Fakat Forbes sağ kanatta General Krudener kuvvetlerinin sıkışıp kıpırdayamaz hale geldiğini, Türklerin de Griviça tabyalarını büyük bir inatla savunduklarını görmekteydi. Savaşın sonucu hakkındaki ümitlerini kaybetmeye başlıyordu. Şakovski ele geçirdiği hatları koruyarak, Krudener kuvvetlerinin kendi hizasına gelmesini beklemeliydi, diye düşündü. Gravelot sırtlarından Fransız - Alman savaşının en önemli harekâtlarını izlemiş olan Forbes bu konularda keskin görüş sahibiydi. İleri Türk mevzilerini büyük çaba harcayarak ele geçiren Rus askerinin gücünü yitirmiş olduğunu ve ikinci sıra mevzilerde aynı başarıyı gösteremeyeceğini apaçık görmekteydi. General Şakovski de askerin bu durumunu gördü ve bir anda karar vererek yedek kuvvetlerden bir kısmını derhal ileri hatlara gönderdi. Taze kuvvetler savaş alanında kendini hemen hissettirdi ise de, Türkler de gerekli desteği sağlamış bulunuyordu.

Çalan «Hücum» borularıyla Türk askerleri yoğun saflar halinde tepelerden aşağı doğru saldırıya geçtiler. «Allah! Allah!» sesleriyle birbirine yaklaşan bu iki büyük gövde çarpışan iki tren gibi birbirine girdi. Ortalık bir anda karıştı. Çığlıklar, haykırışlar ve küfürler içinde insanlar birbirini bıçaklıyor, süngülüyor, baltalıyor ve boğuyordu. Can çekişirken bile toprağın üzerinde ikişer üçer birbirlerine sarılıp debeleniyorlardı. Boğuşmakta olan bu yoğun kalabalığın arasında süngülerin ve dipçiklerin inip çıktığı görülüyor, süvarilerin kılıçları havada daireler çizerek etraftakilerin kafalarına iniyordu. Savaş sancakları rüzgârda dalgalanıyor, atlar şaha kalkıyor, atlar devriliyordu. İnsan denen hayvanla kaynayan bir kazan; yeryüzündeki cehennem; şeytanların başkaldırışıydı bu boğuşma.

Birbirine girmiş bu insan yığını, Rusların kırılarak gerisin geriye kaçmasıyla bir anda çözülüverdi. Binlerce ölüyle kaplı toprağın üzerine ağır ağır koyulmuş ürkütücü bir sessizlik çökmeye başladı. Uzaklardan Krudener bataryalarının sesleri ölmekteki bir insanın nabzı gibi hafif ve güçsüz duyuluyordu.

Büyük fedakârlıklarla ele geçirilmiş siperlerden dörtnala bir atlı geldi. Forbes ve Villiers yanlarından geçen atlının alnında sıyırıp geçmiş bir kurşun izi gördüler. Soluk yüzü boncuk boncuk terlemişti. Yarasından akan kan bu terle karışıp şakaklarından aşağı süzülüyordu. Heyecanla titreyen atlının kötü haberlerle geldiği her halinden belliydi. General Şakovski anlattıklarını büyük bir sabırsızlık içinde dinledi. Topuğunu hırsla yere vurarak parmakları-

nı birbirine kenetledi ve subaylarıyla konuşmaya başladı. Forbes, Generalin bu halinden ortalıkta ciddi birşeyler olduğunu sezdi. O sırada Villiers heyecanla, «Durum kötü galiba, Forbes, şuraya bak!» diyerek Türk mevzilerini işaret etti.

Rus bataryaları ele geçirilmiş mevzilerden gerisin geriye dönmekteydi. Top arabaları ilerledikleri arazinin engebelerini ve siperlerini aşarken bir görünüp bir kayboluyor, sürücüler atları çatlatırcasına kamçılayarak vadiyi süratle katetmeye çalışıyorlardı. Forbes:

«Haklısınız dostum,» dedi. «Bu iş burada bitti!»

Güneş başları dumanlı dağların ardında batarken Rus yenilgisi korkunç bir hal alıyordu. Türk birlikleri bayır aşağı kaçan düşmanı büyük bir hırs içinde kovalamaktaydı.

Türk hatları içinde, dört bir yandan Plevne'ye doğru, öküzler, katırlar, atlar, eşekler hatta köpeklerin çektiği yaralılarla dolu araba kuyrukları ağır ağır ilerlemekteydi. Yarası hafif olanlar bazan birbirlerine yaslanarak, bazan da arkadaşlarını uydurma sedyelerle ya da elarabalarıyla taşımaya çalışarak yürüyorlardı. Geçtikleri toprağın üzerinde kan izleri bırakarak sürünenlere de rastlanıyordu. Yolun kenarında yatan genç bir Rus teğmeni korkunç bir yalnızlık içinde ölümü beklemekteydi. Savaş alanında ceset yığınları, parçalanmış top arabaları, sahipsiz atlar, kırılmış kılıçlar ve terkedilmiş tüfekler arasında birlikler subaylarını, subaylar da birliklerini aramaktaydı. Türkler bu bozgunu Rus ordularının bütünüyle imhası haline getirebilmek için hiçbir çaba harcamadılar; kaç-

makta olanları izleyecek sayıda süvari birlikleri bulunmadığından başka, bütün kuvvetleri de bitkin durumdaydı.

Rus ordusu büyük bir bozguna uğramış, General Krudener ve Şakovski, kuvvetlerinin yüzde yirmi üçünü kaybetmişlerdi. Türk istihkâmları önünde ölü ve can çekişen 168 Rus subayı ve 7167 er yatmaktaydı. Gece ile birlikte Başıbozuklar savaş alanına dağıldılar. Forbes bulunduğu sırtta, karanlığın içinden gelen yalvarışlar, haykırışlar ve iniltiler duyuyordu. Villiers yaralılara yardım etmek için aşağıdaki köye inmişti. Karanlık çöktükçe Forbes hâlâ dönmemiş olan arkadaşının âkibetinden endişe duymaya başladı.

Forbes, Prens Şakovski ve karargâh subayları bozguna uğramış Rus ordusunu Radişevo sırtlarından izlemekteydi. Kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. «Bozgunun yarattığı üzüntü hiç kimsede konuşacak hal bırakmamıştı» diyen Forbes, ortalıktaki havayı şöyle anlatıyordu:

«Hepimiz yere oturmuş, aşağıda olup bitenleri izliyorduk. Keder, General Şakovski'nin yüzüne bütün ağırlığıyla çökmüştü; az ilerimizde tek başına bir aşağı bir yukarı dolaşıp duruyordu. Kendilerini buraya kadar sürükleyebilmiş yaralıların iniltileri havayı büsbütün ağırlaştırıyordu.»

Ay doğmuştu. Forbes cesetlerle dolu tarlalarda karanlık şekillerin dolaştığını görüyor, merhamet dileyen yalvarışlar ve ıstırap dolu iniltilere vahşî naraların karıştığını duyuyordu. Sıcak bir yaz gecesi olmasına rağmen titriyordu; yavaş yavaş Villiers'ı büsbütün merak etmeye başladı.

Az sonra bulundukları tepe tekrardan ateş altında kaldı. Forbes:

«Gecenin karanlığı içinde» diyordu; «Topların yanıp sönen ışıklarını görüyor, birkaç saniye sonra havayı yırtarak yaklaşan merminin çıkardığı ıslığı duyuyorduk. Bu ses, mermi yaklaştıkça artıyor, tepemizden vahşî bir çığlıkla geçerek arkamızdaki köyün içinde patlıyordu. Çok daha yanımızda hâlâ devam eden tüfek ateşinin yanıp sönen ışıkları görülüyordu. Yorgunluğun, heyecanın, tek bir lokma yemeden Temmuz güneşi altında geçirilen bütün bir günün ve hepsinden çok savaşın meydana getirdiği dayanılması zor bir gerginliğin altındaydık hepimiz. Bütün ümitlerini kaybetmiş, içi içini yemekte olan Şakovski'ye, hiçbirimiz her türlü korunma imkânından yoksun bu tepede daha fazla kalmanın gereksiz olduğunu söyleyemiyor, bütün bir gün sürmüş olan dostluğu bir kenara iterek daha güvenilir bir yere kaçmak gereğini duymuyorduk. Böylece bütün hislerimiz donuklaşana kadar bulunduğumuz yerden ayrılamadık; hatta başımızın üstünde uçuşmakta olan top mermilerine aldırmadan aramızdan uykuya dalanlar bile oldu.»

Bir süre sonra durumu kavrayan Şakovski:

«Beyler» diyerek subaylara hitabetti. «Burayı terketmemiz gerek; bizler ve refakatçi kuvvetler önde gidecek. Yaralıları da toplayacağız; zavallıları burada bırakamayız.»

Bu emir üzerine, bir borazancı hiç durmadan «toplan» borusu çalmaya ve askerler bir araya gelmeye başladılar. Ortalıktaki yaralılar cankurtaran arabalarına yüklendi. Bütün işler tamamlandıktan sonra

General Şakovski ve maiyeti atlarına atlayıp dörtnala uzaklaştılar.

Bir General ordusunu, bir ordu ise komutanını kaybetmişti.

Forbes meslektaşının hayatından ciddi olarak endişeleniyordu. Radişevo köyündeki araştırması da bir sonuç vermeyince, Villiers'ın Başıbozuklar ya da Türk çeteleri tarafından öldürülmüş olması ihtimalinden korkmaya başladı. Yapacak hiçbir şey yoktu. Hızla, Bükreş istikametinde ilerlemekte olan Rus kuvvetlerine yetişti. Rus bozgununun haber ve hikâyelerini gazetesine ancak oradan gönderebilirdi.

Bütün gece yol boyu geri çekilmekte olan birliklerin Türkler tarafından kuşatıldığı, önlerinin kesildiği yolunda çıkan haberlere uyularak sık sık alarm verildi. Bir defasında, Forbes'un dahil olduğu küçük gruba Ruslar, Başıbozuk zannıyla ateş açtılar. Sabaha karşı üç sularında, yanındaki yaralılarla birlikte atlarını dinlendirip biraz da kestirirlerken, yakınlarından kendilerini görmeden geçen bir Türk müfrezesinin tüfek sesleriyle fırladılar. Forbes, Başıbozuklar'ın Villiers'ın yaralılara yardım etmek için gittiği sol cenahta hiçbir yaralıyı sağ bırakmadığını öğrendikten sonra, dostundan ümidini kesmişti. Sabah serinliğinde yoluna devam ederken Villiers'ın Londra çevresindeki bir sayfiyede oturan annesini düşündü. Kadıncağızın, Forbes yanında olduğu sürece oğlunun savaşa gitmesini gönül rahatlığı ile kabul ettiğini söyleyen cümlelerini duyar gibi oluyordu.

Plevne'nin savaş alanlarından Bükreş'e ulaşabilmek çok uzun sürdü. Atı yolda dayanamayarak ölen

Forbes, ancak 2 Ağustos sabahı şehre vardı. Rus sansür bürosuna yaklaşırken birden aklı bir düşünceye takıldı: Büyük bozgunun hikâyesini bildirmesine acaba Ruslar izin verecekler miydi? Düşündükçe endişesi daha da arttı ve hızlı bir kararla atına atlayarak 140 kilometre ilerdeki tarafsız Macaristan topraklarına doğru yola çıktı. Böyle bir durum için Amerikalı meslektaşlarının öğütlerine uyarak gereken hazırlığı yapmış, yol üzerindeki çeşitli köylerde önceden at peylemişti. Her onbeş kilometrede bir at değiştirerek Karpatlar üzerinden Kronstadt'a vardı.

Ertesi gün bütün Londra ve New York, Plevne'deki Rus yenilgisini okuyordu. Forbes, gazetesinde okuyucularına şöyle diyordu: «Ruslar mutlak bir yenilgiye uğradılar; savaşın talihi değişti; Plevne ne pahasına olursa olsun ele geçirilmelidir. Rusların bu kadar büyük bir Türk kuvvetini geride bırakarak ilerlemesi mümkün değildir.»

Bükreş'e geri döndüğünde üç gündür gözüne uyku girmemişti. Kaybettiği meslektaşı hakkında hiçbir haber yoktu. Konuyu Bükreş'teki İngiliz Ataşesi Albay Wellesley ve Romanya'daki özel temsilci Albay Mansfield ile konuştu. Villiers'ın annesine oğlunun kaybolduğunu bir telgrafla bildirmeli mi, yoksa daha birkaç gün beklemeli miydi? Karar veremiyordu. Aynı günün akşamı trenle İngiltere'ye dönecek Albay Wellesley bu haberi Villiers'ın annesine kendisinin vermesini teklif etti. O akşam «Daily Telegraph» gazetesinden Beatty Kingston ve İngiltere Başkonsolosu ile birlikte Broffts Oteli'nde yemek yerken, kulağına çok iyi tanıdığı bir ses geldi. Villiers;

«Garson yemeği çabuk getir, deli gibi açım.» diye sesleniyordu.

Villiers da Forbes'u hayatta gördüğü için son derece sevinçliydi; o da aynı şekilde Forbes'un yaşadığından ümidini kesmişti. Albay Wellesley'e Strasburg'da hızla yetiştirilen bir telgraf onun da üzüntülü görevini ortadan kaldırdı.

Villiers, Forbes'dan ayrıldıktan sonra Radişevo köyüne giderek yaralılara yardım etmek istemiş fakat huysuzlanan atını bir türlü dizginleyemediğinden az sonra kendisini Rus kaçaklarının arasında bulmuştu. Türk çeteleri ve Başıbozuklar peşlerindeydi. Saatlarca panik içinde kaçan birliklerin ve yaralılarla tepeleme dolu öküz arabalarının arasında at sürmüştü. Geceyarısına doğru Başıbozuklar takipten vazgeçerek kendi hatlarına dönmüşler, bu sırada Villiers, General Şakovski'yle monokl kullanan dostuna rastlamıştı. General büyük üzüntü içinde, öbürü de —belki hayatında ilk olarak— ağzını açmadan ilerliyordu. Yollar kaçanlarla öylesine doluydu ki, Villiers bu tıkanıklığın içinden kendisine yol açabileceğini hiç sanmıyordu. Ertesi geceyi bir hanın avlusunda döşeme üzerinde geçirdikten sonra atının yularını bileklerine bağlayarak Tuna'yı geçmiş ve oradan Bükreş'e giden bir trene atlamıştı. Şehre vardığında, çizmiş olduğu bir tomar resmi derhal «Weekly Graphic» dergisine postalamıştı.

Forbes, Plevne'deki bozgun üzerine gazetesine gönderdiği raporun Rus karargâhınca pek kolay hazmedilemeyeceğinden korkuyordu. Oysa, Gran Dük Nikola kendisine bu raporun olduğu gibi Rus gaze-

telerinde yayınlanması için emir verdiğini bizzat söylediğinde şaşkınlığa düştü.

Plevne'nin arnavut kaldırımı sokakları üzerinde tahta tekerlekleri gıcırdayan arabalar, uzun konvoylar halinde ağır yaralıları hastahanelere taşıyor, buraları dolunca da yaralılar Türk evlerine gönderiliyordu. Aralarında en az bin tane Rus yaralısı olmasına rağmen hristiyan evleri hiçbir yaralıyı kabul etmiyordu. Bütün gününü siperlerde geçiren Doktor Charles Ryan, hastahane haline getirilmiş bir camie geldiğinde korkunç bir manzarayla karşılaştı. Camiin içi ölü ya da ölmek üzere olan yaralılarla doluydu. Hepsi seksen kişi kadardı. İlk iş olarak ölüleri dirilerden ayırmaya başladı. Fakat ölülerle diriler öylesine içiçe ve üstüsteydi ki, bunu yapabilmek için büyük zorluk çekiyordu. Ağzına birikmiş kendi kanıyla boğulmak üzere bir yaralıyı çoktan ölmüş bir erin altından çekip çıkarmak için dakikalar harcadı. Camiin döşemesi, duvarları, her yanı kan içindeydi.

Ertesi gün mezarcı birlikler Plevne'nin güney-doğusundaki savaş meydanlarında 1000 Türk ve 3000 Rus ölüsü gömdüler. Griviça tabyaları dolaylarında dolaşan Ryan, Türk yaylım ateşiyle biçilmiş, büyük yığınlar halinde yatmakta olan 1500 kadar Rus cesedi gördü. Bazı ölülerin yüz ifadelerinde savaşın vahşetini kolaylıkla okumak mümkündü. Ölülerin çoğu Başıbozuklar tarafından soyulmuş ve eşyaları çoktan Plevne pazarlarına gönderilmişti. Bu pazarlardan Ryan da Meryem Ana ve İsa'yı gösteren bir antika ikon almıştı. Kimbilir hangi Rus anasının oğluna verdiği bir aile yadigârıydı. Ölüleri soyarken yakalanan Başı-

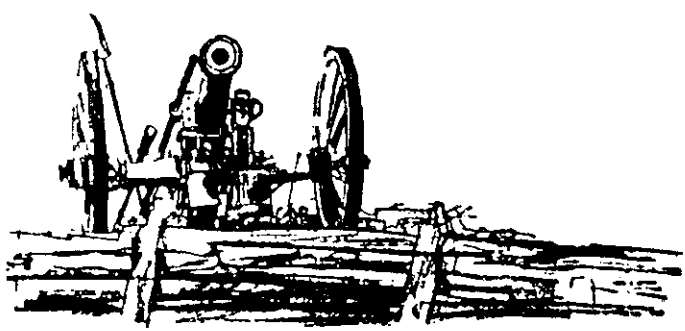
bozuklar derhal asılarak idam olunuyordu. Osman Paşa'nın emri böyleydi.

Savaşın ertesi günü Türk yaralıları ve Rus esirleri Sofya'ya gönderildi. Yaralı ve esirleri Sofya'ya götüren konvoy geri gelirken Padişahın yaverlerinden birini de beraberinde getirdi. Yaver, bütün garnizonun hazır bulunduğu bir törende Padişahın, Osman Paşa'yı takdir eden bir mektubunu okuyarak Paşa'ya Türk ordusunun en büyük nişanı olan **«Büyük Osmanlı Madalyası»**nı taktı. Osman Paşa'ya ayrıca pırlanta kabzalı bir kılıç, ikinci komutan Adil Paşa'ya da bir çift işlemeli tabanca verildi. Bu törenden sonra Osman Paşa askere bir konuşma yaparak, bu madalyanın kendi şahsına verilmiş olmasına rağmen zaferin onlara ait olduğunu, birliklerin düşmanla tekrar boy ölçüşmek için sabırsızlandığını söyleyerek yapmış oldukları çarpışmanın savaşın sonu olmadığını; yuvaları, aileleri ve çocukları için savaştıklarını unutmamalarını, kendilerini bekleyen mücadelenin çok daha şiddetli olacağını, yüreklerinin cesaret ve vatan aşkıyla dolu olduğundan emin bulunduğunu sözlerine ekledi.

Hiç vakit kaybetmeden Plevne müstahkem mevkilerinin daha fazla güçlendirilmesi için çalışmalar başladı. Ağustos ayının 31'i geldiğinde, 31 Temmuzda olduğundan iki misli fazla tabya ve siper inşa edilmiş bulunuyordu.

YEDİNCİ BÖLÜM

ŞİPKA SAVAŞI

BÜYÜK Rus saldırısı ve Rus ordularının İstanbul üzerine zaferle yürüyüşü durdurulmuştu. Ölüm acıları içinde kıvrandığını iddia ettikleri **«Avrupa'nın Hasta Adamı»**nın üstüne çullanan Ruslar, böğürlerine müthiş bir yumruk yemişlerdi. Can çekiştiği sanılan Türk, henüz kuvvetinin yerinde olduğunu olağanüstü bir şekilde ispatlamıştı. Osman Paşa'nın peşlerinde olduğunu sanan Rus kuvvetleri yirmi dört saatten beri büyük bir panik içindeydiler. «Türkler geliyor!» haberi Sistova'da duyulduğunda bütün Bulgarlar, Yahudiler ve Kazaklar köprüden akın akın geçerek dört bir yana dağılmış; Romanya içlerine, hatta Bükreş'e kadar bu korku ve panik havasını yaymışlardı. Rus Genel Karargâhının Tırnova'yı boşaltması büyük söylentilere yol açmış, zaten geri

çekilmekte olan Rus birlikleriyle dolup taşan yollar, bir de Türklerin öcünden kaçışan Bulgarlarla büsbütün geçilmez bir durum almıştı.

Atlı kurye bitkin bir halde Çarlık Karargâhına Krudener'in yenildiği haberini getirdiğinde, Gran Dük Nikola hiç vakit kaybetmeden Romanya Prensi Şarl'a; **«Derhal yardıma gelmelisiniz, Türk orduları bizi imha ediyor. Hristiyanlık dâvası kaybolmaktadır»** diye telgraf çekiyordu.

Türkler, kazandıkları bu üstün durumdan yararlanabilselerdi, Ruslar çok kötü duruma düşebilirdi. Rus Çarlığının Tuna nehri güneyindeki orduları, uzunluğu iki yüz kırk kilometre olan bir yay yeklinde dağılmıştı. Bu durumda Türklere yeni darbe indirmek bir yana, Tuna'nın kuzeyine çekilmekten bile söz ediliyordu. Fakat bu çekiliş, Bulgaristan'daki Hristiyan halkı Türklerin öç dolu ellerine teslim etmek ve Rus liderlerinin akla getirmek bile istemedikleri büyük bir itibarın kaybı demekti. Osman Paşa'nın yenilgiye uğramış Krudener ve Şakovski ordularını izlemekten vazgeçmesi Rusları yeniden canlandırmaya başladı: Rusların Plevne'ye saldırısı, Türklere satranç oyunundaki gibi **'kış'** (*) demekten başka birşey sanılmamalıydı! Ele geçirilememesi ilerlemelerine engel olduğundan canlarını sıkmıştı ama Osman Paşa'yı da kuvvetlerini de yolları üstünden süpürüp atmak bir zaman meselesiydi.

Forbes, Osman Paşa'nın zaferi üzerine oluşan büyük değişiklikten sonra Ruslarla ilgili bir takım ha-

(*) Satranç oyununda kullanılan ve **'dikkat'** anlamına gelen bir deyim.

yallere kapılmıyordu. Daha bir hafta önce Rus ordularının zafer ufukları ne kadar da parlak görünüyordu. Gorgo kollarını nerdeyse Edirne'ye kadar uzatmıştı; Çareviç kuvvetleri Rusçuk kalesini kuşatmak için emir bekliyor, Krudener ve Şakovski büyük ümitlerle ilerliyordu. Kötü giden bir günün hatta altı saat süren feci bir boğuşmanın sonunda herşey değişmiş, parlayan güneş kara bulutların ardında kalmıştı. Yenilmiş ve dağılmış Rus ordusunun yeni bir Türk saldırısına karşı koyabileceği şüpheliydi. Forbes; «Osman Paşa ve ordusunun Rusçuk, Silistre, Varna ve Şumnu dolaylarındaki kuvvetlerle Tırnova'da el sıkışmasına engel olabilecek tek bir Rus taburu bile yoktu» diye yazıyordu. Osman Paşa'yı yenmedikçe Plevne Rusların güvenliği için sürekli bir korku olacaktı. Forbes'e göre; Rus ordularının Tuna'nın güneyinde tutunabilmesi, bu kasabanın kesin olarak ele geçirilmesine bağlıydı.

Forbes, Bükreş'ten dönerken Gorni Studen'deki Çarlık Karargâhına uğradı. Çar ve Gran Dük Nikola'yı burada maiyetleri ve birçok prens ve düklerle birlikte sağlık şartlarından yoksun fakat garip bir **'ihtişam'** içinde yaşar buldu. Pis kokulu bir derenin her iki yakasına dağılmış balçık evlerin arasından keçeden yapılmış Kürt çadırlarıyla beyaz otağlar yükselmişti. Etrafta, başları sorguçlu atlar üzerinde gösterişli üniformaları ve kabzaları ışıldayan kılıçlarıyla subaylar dolaşıyordu. Altın sarısı ve mavi renkli kıyafetleriyle Hassa Kazakları, mavi, kırmızı, kahverengi ve yeşil renkli üniformaları içinde Husar Süvarileri, yabancı çehreleriyle Orta Asyalı uşaklar, başlıkları rengârenk tavus tüyleriyle süslü sürücülerin kullandığı araba-

lar, yanlarında İngiliz seyisleriyle dolaşan soylu küheylânlar, aşçılar, uşaklar, dükler, devlet adamları ve kırmızı ipek ceketleriyle Çerkezler sokakları dolduruyordu. Forbes, endişeli ve kederli olan Çar II. Aleksandr dışında, bu hava içindeki her subayın kendini en cesur, her generalin en yetenekli sandığından emindi.

Gran düklerin, prenslerin ve generallerin konakladığı bu kampta her sofra bembeyaz damasko örtülerle, ışıldayan gümüş takımlarla donanmasına rağmen, tek bir helâ bile yoktu, yapılmamıştı. Parlak çizmeler, pislik ve çamur içindeki sokaklara dalıp çıkıyor, hayvan ölüleri kaldırılmıyor, düştükleri yerde çürümeye terk olunuyordu.

Bütün bu pislik ve 'ihtişam' arasında Çar, inanılmaz bir sadelik içinde, döşemesi ve duvarları balçık olan bir Bulgar evinde kalıyordu. Çoğunlukla ortalıkta görülmüyor, yemeklerini kaldığı evin bahçesinde kurulu olan büyük bir çadırda iki yüz kadar subayla birlikte yiyordu. Nazariyede, savaş alanındaki en ufak kahramanlığın bile Çar'ın gözünden kaçmaması ve Çar'ın hak edeni mükâfatlandırması gerekirdi. Çadıra girdiğinde en gencinden en yaşlısına kadar bütün gözler onun üzerine çevrilirdi. Bir yaver, çeşitli haçları ve arasında turuncu - siyah renkli Sen Jorj nişanının kurdelesi de bulunan yarım düzine kadar kılıç bağını bir yastık üzerinde taşıyarak kendisini izlerdi. Herkes heyecan içinde beklerken, Çarın sesi, seçilmiş olanın adını çağırır ve kalabalık gıpta içinde çağrılana yol açardı. Çağrılan; kıpkırmızı ve mahçup, verilen nişanı alır, Çarın elini öptükten sonra her adımda bir eği-

lerek geri geri çekilirdi. Bu mutlu askerin hayranları bir anda çevresini alırlar, onu kucaklayarak her iki yanağından öperler ve tören sevinç gözyaşları içinde sona ererdi.

Forbes, savaşın yüküyle son derece bitkin ve yıpranmış olan Çar'ın, hastahaneleri ve göçmen kamplarını uzun saatlar ziyaret ederek yaralılar ve Türk esirleriyle konuştuğundan söz etmektedir. Bir defasında Türk esirleriyle görüşürken cebinden tabakasını çıkararak onlara sigara ikram etmişti. Bunu gören refakatindeki subaylar da Çar'ı taklit ederek esirlere sigara vermeye başlamışlardı; Türklere o gün iki bin civarında sigara dağıtılmıştı.

Forbes, Rus subayları arasında bozulmaya yüz tutmuş bir havanın estiğini seziyordu. Subayların hiçbiri Rusya'dan takviye gelmeden Plevne'ye karşı yeniden bir saldırıya girişmek istemiyordu. Çar bir bildiri yayınlayarak yeniden 188.000 kişiyi silâh altına çağırmıştı. Bunların bir kısmı olsun Bulgaristan'a gelmeden hiçbir şey yapmaya imkân yoktu. Forbes, subayların büyük bir düş kırıklığı içinde olduklarını fark ediyordu. Savaş **'kutsal'** özelliğini kaybetmişti artık. Çoğu, Bulgaristan'daki hristiyanların durumu üzerinde yanlış düşüncelere dayanarak hareket ettiğini anlamıştı.

Bulgarların baskı altında, sefalet içinde, din özgürlüğünden yoksun, hayatlarının, kadınlarının namusunun, mal ve mülklerinin güvensizlik altında olduğu inancı içinde bu **'kurtuluş'** savaşına coşkunlukla başlamışlardı. Fakat, bambaşka bir gerçekle karşı karşıya idiler şimdi. Bulgarlar büyük bir bolluk içinde ya-

şıyorlardı. Bu bakımdan Rus köylüsüyle kıyaslanamazlardı bile (Hatta, Forbes'a göre, o devirdeki İngiliz köylüsüyle bile). Tarlalar dolusu ekinleri, sıhhatli davarları vardı. İçinde yaşadıkları evler, Rus köylüsünün kulübeleri yanında saray gibi kalıyordu. Din konusuna gelince, her bir camie karşılık yarım düzine kilise vardı.

Bir **'haçlı seferi'** niteliğini kaybetmiş olmasına rağmen, savaşın kazanılması ve Plevne'nin alınması gerekiyordu. Rus kasaba ve köylerinden silâh altına alınan takviye kuvvetleri Bulgaristan'a doğru yola çıktı. Simibirsk kasabasında küçük bir çocuk, bir ilkokul müfettişinin oğlu, doğum günü olan 22 Ağustosta savaşa giden askeri seyrediyordu. Sonraları Lenin adıyla tanınacak olan Vladimir İliç Ulyanov o gün yedi yaşına basmıştı.

Kayda değer bir hareket olmayan bu devreyi Forbes, Çarlık Karargâhında geçirdi. Her sınıf ve rütbeden Rus dostlarının çadırlarında aranılan bir konuktu. Gorni Studen sadece Rus askerî harekâtının değil, aynı zamanda hükümet işlerinin de merkeziydi; dolayısıyla orada bulunan Rus diplomatlarının ve devlet adamlarının arasında dünyaca tanınan bir İngiliz gazetesinin temsilcisi olarak büyük itibar görüyordu. Bu İngiliz gazetesi, Rus taraftarı olmasa bile kesinlikle Türk aleyhtarıydı ve Rusların Türklere karşı giriştiği seferi kışkırtan kıyım haberleri bu gazetede yayınlanmıştı. Fakat zeki bir harp muhabiri olan Forbes, herşeyden önce kendi kişiliğinden ötürü aranan bir insandı.

Bir gün MacGahan, Şipka geçidindeki serüvenlerinin hikâyesini yollamak üzere gittiği Bükreş'ten

çıkageldi. Forbes'a geçidi ellerinde tutan Rusların çok zayıf olduğunu, Türkler güçlü kuvvetlerle ilerlediği takdirde büyük zorluklarla ele geçirdikleri bu kapıyı koruyamayacaklarını söyledi. Bükreş'ten gelirken Forbes ve Villiers'a birçok mektup getirmişti. «Daily News» gazetesinin genel yayın müdürü Mr. Robinson, Forbes'u Plevne'den gönderdiği haberlerden ötürü kutluyor fakat sağlığından endişe duyduğunu yazarak «ateş altındaki tepelerden uzak durmasını» öğütlüyordu.

21 Ağustos sabahı, Forbes, karargâhtaki havada tatsız birşeyler sezinledi; herkesin suratı asıktı. Süleyman Paşa'nın, General Gorko'nun daha yeni ele geçirdiği Şipka Geçidi'ne yüklendiği haberi dolaşıyordu ortalıkta. Gorko, Hassa Alayı'nı Bulgaristan'a getirmek üzere Sen Petersburg'a gitmiş ve geçidi korumak üzere ufak bir kuvvet bırakmıştı. Rus Genelkurmayı, her zamanki beceriksizliğinden ötürü, Şipka garnizonunu takviye edememişti. Karargâhta hiç kimse Şipka'nın korunabileceğini sanmıyordu. Forbes, Çar'ın, kaldığı evin bahçesinde bir aşağı bir yukarı ve başı önünde, omuzları düşük durmadan dolaştığını görüyordu. General İgnatyev durumu kendisine kısaca açıklamıştı. Olanlar, çok ciddiydi. Eğer Süleyman Paşa geçidi ele geçirerek Balkanları aşarsa, Ruslar üç ateş arasında kıskıvrak kalacaktı. Bunun üzerine Forbes, Prens Frederik Şarl'm subaylarına **'daima topların gürlediği yönde at koşturunuz'** yolundaki, her zaman söylediği bir öğüdü uygulamaya karar verdi. Derhal Villiers'la birlikte Şipka'ya doğru yola çıktılar.

Tırnova'dan Gabrova'ya doğru yol alırken, bütün ülkeyi bir göçmen kampının kederli havasına bürün-

müş buldular. Her köşe ıstırap ve endişeyle örtülüydü. Yollar, Başıbozuklar'ın acımasız zulmünden kaçmakta olan uçsuz bucaksız kafilelerle doluydu.

Gabrova'da yaralıları taşıyan uzun konvoylara rastladılar. Artık tepelerindeki Şipka Geçidi'nde patlayan topların sesi duyuluyordu. Her gürleyişin yarattığı korkunun, sokaklarda biraraya kümelenmiş Gabrovalıların yüzünde dalga dalga ürpertiler meydana getirdiği, soluk ayışığı altında görülüyordu. Türklerle aralarında ancak birkaç Rus süngüsü vardı.

Forbes ve Villiers üstü bulutlarla kaplı geçide doğru yol aldıkça topların gürleyişi daha şiddetle duyuluyor, yol boyu birer ikişer rastlanan yaralılar yavaş yavaş bir çığ gibi büyüyordu. Gecikmiş Rus takviye kuvvetleri de yanları sıra Şipka'ya ilerliyor, fakat Forbes, geçidin bu takviyeler yetişene kadar dayanabileceğini sanmıyordu. Yol kenarındaki ağaçlar altında toplanmış kadınlar dualar ediyor, askerin bileğine kuvvet vermesi için Tanrıya yalvarıyorlardı.

Her iki gazeteci de geçide çıktıklarında durumun ümitsiz olduğunu gördüler. Herşeyden önce, burası ne bir geçide ne de bir boğaza benziyordu. Her iki yanı, saldıran kuvvetlerin gizlenebilmesine çok elverişli, oyuklar, mağaralar ve çukurlarla dolu bir sırttı. Ruslar bu sırtı, Türkler de her iki yanda geçide paralel tepeleri elinde tutuyor, aynı zamanda Rusları çember içine alarak Gabrova ile bağlantılarını kesmek istiyordu.

Forbes bulunduğu tepeden Rusların Türk kuvvetlerinin avcu içine düşmek üzere olduğunu gördü. Durum çok nazikti; alacağı şekil, bu büyük seferin

umulmayan bir yönde gelişmesine yol açabilirdi. Geçidi savunanlar açlık, susuzluk, yorgunluk ve sıcaktan perişan olmuşlardı, üç gündür bir lokma sıcak yemek yememişlerdi. Suları ve cephaneleri de tükenmek üzereydi. Türk mermileri geçidin bulunduğu sırtı hiç aralıksız tarıyor, saldırıya geçen Türklerin «Allah, Allah!» sesleri kayalıklarda yankılanıyordu. Türk kuvvetlerinin Rusları süpürüp atması bir an meselesiydi artık.

Forbes, Rus generalleri Derozinski ve Stoletov'a general Radetski kuvvetlerinin geçide doğru arkadan tırmanmakta olduğu haberini vermişti. Her iki general endişeli gözlerle Gabrova'dan çıkan dik yokuşu gözlüyordu. Birden Stoletov heyecanla haykırarak Derozinski'nin koluna yapıştı ve ileriyi gösterdi. Rengi kırmızıya çalan toprak yol üzerinde siyah noktalar belirmişti. Her iki general de sevinçten sıçrayarak şapkalarını çarpışmakta olan birliklere doğru sallamaya başladılar. Uzun siyah bir yılan gibi kıvrıla kıvrıla geçide doğru ilerleyen takviye kuvvetlerini görünce, Rusların sevinç haykırışları savaşın sesini bir anda bastırdı.

Aralarında en kıdemli olan General Radetski, Şipka garnizonunun komutasını hemen üzerine aldı. İlk iş olarak sağ kanattaki Türk mevzilerinin ele geçirilmesi için askeri bu yönde süngü saldırısına kaldırdı. Boğuşma her yanda bütün gürültü ve vahşetiyle sürüp giderken, Forbes not alıyor; Villiers da bu sahneleri defterine çizmeye uğraşıyordu. Yanlarında savaşı izlemekte olan General Dragomirov diz kapağından yaralandı. Kendisini sedye içinde götürülürken Çar'ın askerine zaferler diliyordu. Şu anda Türkler ve Rus-

lar büyük bir koruluğun içinde gözden kaybolmuşlardı. Savaş en buhranlı noktasına gelmiş fakat Ruslar dengeyi sağlamışlardı. Biraz daha çaba gösterilse Türklerin geri püskürtülmesi nerdeyse mümkün olacaktı. Radetski, kazanmak için bazan talihi yaratmak gerektiği düşüncesiyle yedeklerin önüne geçerek boğuşmaya atıldı. Kısa bir süre sonra Forbes, Rusların zafer çığlıklarından geçidin Türklerden temizlendiğini anlıyordu.

General Radetski, Forbes'un yanına gelerek bir kayaya yaslandı. Yüzünde yorgun bir tebessüm vardı. Forbes'un, «Generalim, sanırım, artık geçitte tutunabileceksiniz» deyişini; 'Allahın izniyle tutunacağım. Demek ki, geri dönüyorsunuz! O halde, gördüklerinizi herkese anlatın. Tekrar geldiğinizde beni yine burada bulacaksınız, ölü ya da diri' diye cevapladı.

Forbes, Şipka'ya yapılan Türk saldırısının kesinlikle önüne geçildiğine inanıyordu. O halde, bu zaferi duyurabilmek için en yakın telgrafhaneye koşması gerekti. Fakat, ya zafer kendisinin sandığı kadar kesin değilse?

Bu kadar yıllık tecrübesi Forbes'a bir savaşın geleceğini, savaş alanını kaplayan dumanın ve keşmekeşin arasından okuyabilmeyi öğretmişti. Türkler, Şipka'yı ele geçiremeyeceklerdi! Bundan emindi.

Atını mahmuzladı ve 240 kilometre uzaklıktaki Bükreş'e doğru yola çıktı. Dağdan aşağı inen sarp yokuşa kendini koyverdiğinde, Türklerin karşı saldırısının seslerini duyuyordu. Bu sesler belki de kendisine yaptığı tahminde yanıldığını anlatmak istiyordu.

Gabrova'da at değiştirerek 160 kilometre ilerde-

ki Gorni Studen'e doğru yola çıkmak üzereyken hesapta olmayan bir gecikmeye uğradı. Sarhoş bir Rus çavuşu Forbes'u casus sanmış, gösterdiği resmî kâğıtlara inanmamıştı. Sonunda birkaç rubleyle meseleyi halleden Forbes, biraz peynir ekmekle açlığını bastırıp kasabadan çıktı.

Çevre değirmenlerin çarkından dökülen su seslerini dinleyerek, kekik kokan havayı ciğerlerine doldurarak bütün gece yol aldı. Gabrova'da Rus çavuşuyla fazla oyalanmıştı; Tırnova'ya girdiğinde güneş çoktan doğmuştu. Aç ve bitkin yola devam ederek öğleden sonra Gorni Studen'e vardı.

Köy alanına geldiğinde General İgnatyev de çadırından çıkıyordu.

«Nerden böyle dörtnala Mr. Forbes?» diye gazeteciyi gülümseyerek karşıladı.

Forbes, haberleri olanca hızıyla yetiştirmek için sağa sola dörtnala at koşturmasıyla Rus Karargâhında ün yapmıştı.

«Şipka'dan,» diye karşıladı; «dün oradaki çarpışmalara tanık oldum ve Radetski'den gece saat sekizde ayrıldım.»

Birden heyecanlanan İgnatyev; 'Allah kahretsin' dedi. 'Biz Şipka'dan henüz haber alamadık. Yoldaki bütün habercilerimizi geride bırakmış olmalısın. Gel, çabuk gir çadıra da bana hemen durumu anlat.'

Bu davetin kendisini daha da geciktireceğini biliyor, Bükreş'e gitmekten kendini alakoyan herşey sinirini bozuyordu. Fakat Generalin pek çok yardımını görmüştü; isteğini reddetmesi büyük nankörlük olacaktı. Atından inerek İgnatyev'in çadırına yürüdü.

Forbes durumu kısaca anlattıktan sonra General:

«Demek sizin tahmininize göre Radetski tutunabilecek, Şipka'nın da güvenliği sağlanmış durumda, öyle mi?» diye sordu.

Forbes bundan kesinlikle emin olduğunu, şu anda Gorni Studen'de bulunmasının da bunu ispatladığını, hatta Bükreş'ten gazetesine çekeceği telgrafla kendisini ve meslek hayatını büyük sorumluluk altına sokacağını belirterek Generali inandırmaya çalıştı. Bunun üzerine İngatyev:

«Geçidin âkıbeti hakkında söylediklerıniz, bizim tahminlerimizle uyuşmuyor; fakat, mesleğinizi iyi bildiğinizden eminim. Ümit edelim ki sizin dedikleriniz doğru çıksın,» dedi.

Kendisine yeni bir at hazırlanırken karnını doyurmak isteyen Forbes, yemeği tam önüne getirildiğinde, General İgnatyev'in kendisine seslendiğini duydu:

«Mr. Forbes, neredesiniz? Hemen benimle gelin! Anlattıklarınızı Çar'a naklettim. Kendileri derhal sizi bulmamı ve memnuniyetlerini iletmemi emir buyurdular. Olanları bir de sizin ağzınızdan dinleyerek rahatlamak arzusundalar.»

Çar'ın daveti elbette büyük bir lûtuftu fakat «Daily News» okurları şu anda yeryüzündekl bütün imparatorlardan çok daha önemliydi. Ayrıca iki gündür hasretini çektiği yemekler de önünde duruyordu.

İçini çekerek masadan kalktı. Ne kadar sefil bir kılıkta olduğunu biliyordu; üç gündür yıkanmamış, üstü başı, yaralı bir subayın kanıyla lekelenmişti. Fakat İgnatyev hiç mazeret kabul etmiyordu. Çar'ı bizzat

uyandırarak bu haberi vermişti; Forbes kendisini mahçup etmemeliydi!

Son gördüğünden bu yana Çar'ı daha da bezgin ve üzüntülü buldu. Rus orduları talihsizlik içindeydi ve bunun endişesi Çar'ın yüzünde apaçık okunuyordu. El sıkıştıktan sonra Çar, bu kadar hızla geri gelebildiği için Forbes'u tebrik etti ve General İgnatyev'e anlattıklarını dinlemek arzusunda olduğunu belirtti. Forbes, durumun kısa bir özetini yaptı ve bir kâğıt üzerine çizdiği şekillerle bilgi verdi. Çar birçok soru sorarak General İgnatyev gibi Şipka'nın âkıbetinden endişe duyduğunu belirtti. Fakat Forbes, görüşünü çeşitli ayrıntılarla öyle kuvvetli savundu ki; Çar; İngilizce olarak sordu:

«Mr. Forbes, siz de bir zamanlar askerlik yaptınız, değil mi?»

«Evet Haşmetmeap.»

«Herhalde topçu ya da istihkâm subayı olarak?»

«Hayır Haşmetmeap, bir süvari eriydim, fakat şundan emin olun ki, Türkler, Şipka'yı General Radetski'den geri alamayacaklar!»

Forbes, Çar'ı ikna edebilmişti. Bunun üzerine Çar, Plevne'de ateş altında yaralılara yardım ettiğinden haberi olduğunu söyleyerek Forbes'a çift kılıçlı Sen Stanislaus nişanını taktı.

Çar'ın yanından ayrılan Forbes'un hemen yola çıkması yine de mümkün olamadı. Bu sefer Gran Dük Nikola, Şipka savaşının hikâyesini dinlemek istiyordu.

Sonunda Gran Dük tarafından emrine verilen bir arabayla Gorni Studen'den ayrılabildi. Bükreş'e vardığında üç gün üç gecedir aç ve uykusuzdu fakat ga-

zetesine vakit geçirmeden haberi yollaması gerekiyordu. Avrupa'nın yarısının geleceğini çizecek olan bu savaşın en son haberleri kendisindeydi.

Girdiği handa garsonun getirdiği bir şişe şampanyayı bitirdikten sonra kaleme sarılıp gazetesi için dört sütun yazdı.

Tekrar Gorni Studen'e döndüğünde, Şipka'dan gelmiş olan felâket dolu haberlerle karşılaştı: Ruslar, geçidi kaybetmek üzereydi. General İgnatyev ve Gran Dük, Forbes'a karşı çok soğuk davrandılar. Fakat sonunda Forbes'un kehaneti doğru çıktı. Şipka'ya döndüğünde General Radetski'yi **'muzaffer'** buldu.

Forbes, Şipka Geçidi'yle uğraşırken MacGahan, Skobelev ile beraberdi. Prens İmeretinski'nin emri altında olan Skobelev, Plevne'nin otuz kilometre güneyinde bulunan ve bu yönden Plevne'ye yapılacak Rus saldırılarını tehdit eden Lofça'yı almakla görevlendirilmişti. Plevne yenilgisinden sonra Skobelev, Lofça'nın müstahkem mevkilerini keşfe gitmişti.

MacGahan onu, yine beyaz üniforması içinde ve beyaz atının üstünde Lofça eteklerinde Türk siperlerine doğru dörtnala koştururken seyrediyordu. Skobelev birden ateş altında kaldı; yanındaki subay vurulmuş ve bindiği at yere yuvarlanmıştı. Genç komutan derhal başka bir ata sıçrayarak ilerlemeye devam etti. Az sonra tekrar atıyla beraber yuvarlandı. MacGahan; 'Bu defa işi tamamdır' diye düşünüyor ve olanları şöyle yazıyordu:

«Son on gün içinde altında vurulan dördüncü at. Bu gidişle düşmana hedef olmamasına imkân yok. Sağ olarak dönmesi büyük bir mucize.»

Skobelev barut dumanları arasında tekrar kayboldu. İki dakika sonra göründüğünde altında yine başka bir at vardı. Türk hatlarının keşfini, Skobelev tek bir yara bile almadan bitirdi.

Ünlü Generalin Lofça üzerine saldırısı 1 Eylül'de başlamıştı. Kullandığı taktik sayesinde çok az kayıp vermiş ve asker baştan sona kadar ne yapacağını bilerek saldırıya geçmişti. Skobelev tuttuğu günlükte, «Cesaretle yapılan bir saldırıda verilen kayıp asgaridir; ben de askeri buna göre yönettim. En büyük kayıplar ise geri çekilirken, özellikle panik içinde kaçarken verilir» diye yazıyordu.

Prens İmeretinski gönderdiği raporda Skobelev'e lâyık olduğu yeri vererek; «Bu zeki Generalin cesaret ve askerî ustalığıyla kazandığı büyük ün, bütün orduya yayılmıştır. Lofça'da kazanılan başarıyı ona borçlu olduğumuzu söylemek yeterlidir» diyordu.

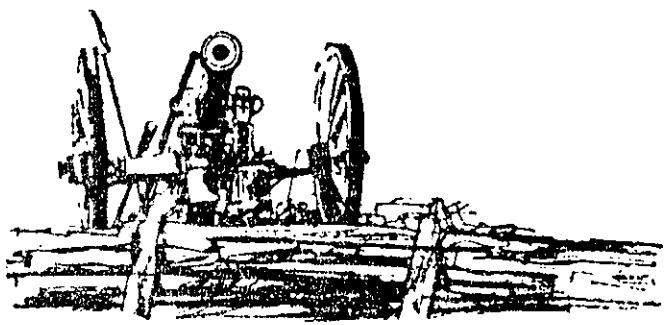
Genel Karargâhtaki ziyafette Çar, Skobelev'i **«Lofça kahramanı»** olarak karşılıyordu. Forbes, Skobelev'in babasını bularak büyük bir memnunluk içinde ona oğlunun son başarısını anlatmıştı. İhtiyar General de atından inip yaşlı gözlerle Forbes'u kucaklamış ve iki yanağından öpmüştü. Forbes bu olayı hiçbir zaman unutamadı; ihtiyar Skobelev'in parmağındaki pırlanta yüzük, sarılırken boynunu çizmişti çünkü.

Lofça'nın alınışının ertesi günü Plevne önlerindeki Poradim'de, savaş meclisi toplandı. Bütün komutanların katıldığı bu toplantıda uzun müzakereler yapıldı. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Saatlarca gö-

rüşen Savaş Meclisi sonunda isimler üzerinde kesin karara vardı. Buna göre yapılacak büyük saldırının başkomutanı olarak Romanya Prensi Şarl, kurmay-başkanlığı için de Rus Generali Zotov seçildi.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

TÜRK HAZIRLIĞI

SMAN PAŞA'nın kazandığı zaferin haberi, General Gorko'nun Balkan geçitlerini çok az kan dökerek ele geçirmesinden hemen sonra İstanbul'a ulaştı ve Türklere âdeta yeniden hayat verdi. Osmanlı İmparatorluğu savaşabileceğini ve Rusları yenmesinin mümkün olduğunu ispatlamıştı. Büyük Avrupa devletlerinin işe karışarak Rusların İstanbul'a kadar inmesini önleyeceğinden emin olan Abdülhamid'in zaman kazanmaya ihtiyacı vardı. Osman Paşa'nın Plevne'de tutunması bu kazancı sağlamaktaydı; çünkü Plevne dayandığı sürece Rusların ilerlemesi imkânsızlaşıyordu. Bulgaristan'daki Türk kıyıcılığının dedikoduları bütün Avrupa'da tepki uyandırmıştı; fakat Osman Paşa'nın kahraman küçük ordusunun kazandığı zaferler, kamuoyunu şimdi Türklerin lehine çevirmekteydi.

Osman Paşa'nın zaferinden bir hafta öncesine kadar, Osmanlı İmparatorluğunun çökmesine mutlak gözüyle bakılıyordu. Abdülhamid'in en büyük amacı İmparatorluğun yaşamasını sağlamaktı; bu amaca, Türklerin pek alışık olmadığı bir çabayla sarıldı. Haremin yumuşak havası içinde yetişmişti. Beklemediği bir anda kendisini, çeşitli ırkların ve iki büyük dinin bir arada olduğu 35 milyonluk bir İmparatorluğun Sultanı ve bütün İslâm dünyasının halifesi olarak Osmanlı tahtında buldu.

Fazla bilgili bir yönetici değildi. Çevresi, tek amacı ceplerini doldurup mevkilerini korumak olan birçok danışman ve görevlilerle doluydu. Başta hükümet olmak üzere bütün idarî mekanizma çöküntü içindeydi. Maliye her yönden iflâs etmişti; hazine bütünüyle dış borçlanmaya dayanmaktaydı. Türkler, doğu'nun **'alın yazısı felsefesi'**nin mirasçılarıydı. Kaçınılmaz olanı, **'kader'** diyerek kabullenip bugün yapılması gerekeni yarına bırakan bir tutum içindeydiler. Abdülhamid, Türkleri dinî taassuplarından yararlanarak ayağa kaldırmaya ve İslâmın verdiği şevk ile uyandırmaya çalıştı. Din adamları, Sultan'ın Hazreti Muhammed'in kılıcını kuşandığını ve bu kılıcı sallayarak Allahın düşmanı olan gâvurları yerle bir edeceğini ilân ediyordu; oysa, Sultan'ın sarayından ayrılmaya hiç de niyeti yoktu. Son derece ürkek olan Abdülhamid, suikast korkusuyla kendisine ufacık odalardan meydana gelmiş bir saray yaptırmıştı. Bu odalar, herhangi bir tehlike anında Sultan'ın kolayca ortadan kayboluvermesini sağlayacak yeraltı geçitleriyle birbirine bağlanmıştı.

Tahta geçişinden aşağı yukarı bir yıl sonra Abdülhamid, kendisini Doğunun Batıya karşı koruyucusu, İslâmın Hristiyanlığa karşı tek ümidi olarak buldu. Uzun yıllardan beri hiçbir Padişahın erişemediği bir aşamaydı bu. Türkler Abdülhamid'in etkisi altında bu **'kutsal savaş'**a coşkunlukla girmişler; İstanbul, İmparatorluğun dört bir yanından gelip Balkan cephesine koşan askerler ve gönüllülerle dolmuştu. Bu gönüllüler, eski devirlere ait savaşçılar gibi ellerinde işlemelerle süslü ağızdan dolma tüfekler, ağır kalkanlar, başlarında garip görünüşlü serpuşlar ve miğferler, üzerlerinde çeşitli elbiseler ve uçuşan kaftanlarla, evlerini yurtlarını bırakıp bu **'kutsal savaş'**a koşmuşlardı. Bu gelenlerden birkaç hafta içinde modern silâhlar kuşanmış alaylar meydana getirildi ve bu alaylar ekmek ve suyla yaşamaya, ölene kadar öldürmeye hazır olarak cepheye gönderildi. Silâhla beraber büyümüş, yokluğa ve güçlüğe alışkın bu cesur köylüler, Plevne'de dünyanın en mükemmel savaşçıları olduklarını ispatladılar.

Balkanlardan İstanbul'a dökülen Müslüman göçmenler Abdülhamid'e ve köşe başlarında **'kutsal savaş'**ı ilân eden beyaz sarıklı hocalara beklenmedik bir anda destek oluverdiler. Bu göçmenler Bulgarların ve Kazakların yaptığı vahşetin hikâyeleriyle doluydu; mızraklanan çocukları, ırzlarına geçilen kadınları, süngülenen ihtiyarları anlattılar. Muhammed'in askerleri yüreklerinde bu hikâyelerin alevlendirdiği ateşle dindaşlarının intikamını almak ve bütün bu ıstırabı getirmiş olan Rusları hiç acımadan, pişmanlık duymadan yoketmek amacıyla sefere katılıyorlardı. Göçmenler akın akın geldikçe iç kısımlara gönderili-

yor, böylelikle Hristiyan kıyıcılığının yankıları Türk ordusuna yeni gönüllüler katıyordu. Onbinlerce minareden onbinlerce hoca müslümanları savaşa çağırmaktaydı.

Plevne'de, Osman Paşa da sadece zaman kazanmış olduğunu biliyordu. Ruslar tekrardan, kısa bir süre sonra çok daha kalabalık olarak gelecekler ve Plevne öyle bir saldırıya tanık olacaktı ki, bunun yanında Temmuz ayındaki savaş bir çocuk oyuncağı kalacaktı. Temmuz saldırısına karşı Osman Paşa'nın yalnızca kuzey batıda iki tabya, sağda solda da birkaç toprak istihkâm inşa edebilecek vakti olmuştu. Şimdi ise, bu tabya ve istihkâmların çok daha etkili bir savunma sistemi haline getirilmesi gerekiyordu. Kuzeyde Opaneç ve Bükova arasında beş yeni tabya inşa edildi ve bunlar siperler ve üstü örtülü yollarla Yanık Bayır'da önceden yapılmış olan iki büyük tabyaya bağlandı. Güney doğuda ise, Bulgareni ve Lofça yolları arasında, altı adet yeni tabya inşa edildi. Atıf, Araba, İbrahim, Çorum, Ömer ve Tahir adları verilen bu tabyalar birer askerî yapı harikasıydı. Koğuşlar ve depolar bunların iç kısımlarına inşa edilmişti. 6 metre kalınlığında ve 7 metre yüksekliğinde olan duvarlar, 5 metre genişliğinde ve 3 metre derinliğinde hendeklerle çevrilmişti. Her bir tabya 10.700 metrekarelik alanı kaplıyor, ön ve yan taraflarındaki dar ve derin siperlerle korunuyordu.

Temmuz ayında, Plevne kasabasının güney sınırı boyunca Kirişnin doğrultusunda sadece birkaç istihkâm vardı. Şimdi ise burada altı büyük tabya yükseliyordu: Plevne'ye yakın olan Kavanlık, İsa ve Bağ-

larbaşı tabyaları ile Kirişnin yakınındaki Milas, Talât ve Yunus tabyaları. Bir diğer tabya da batıda Vid suyu üzerindeki köprünün karşısında yapılmıştı.

Diğerlerine bakarak görüş alanı en geniş olan noktalarda bulunduklarından, Griviça tabyaları kuzeydeki, Kirişnin tabyaları da güneydeki istihkâmların kilit noktalarını meydana getiriyordu. Radişevo karşısındaki orta grup tabyaları ise diğerlerine göre daha alçak seviyedeydiler. Kuzey ve güneydeki yüksek tabyalara ancak bunların dik ve çıplak yamaçlarına ateş altında tırmanabilmek pahasına çıkmak mümkündü.

Plevne'de hayat kısa zamanda normale döndü. Bulgarlar aklı başında hareket ettikleri sürece rahatsız edilmediler; dükkânlarını açmalarına ve çiftçilikle uğraşmalarına izin verildi. Sık sık Plevne pazarlarını dolaşan Doktor Ryan sonradan Melburn'a kadar götüreceği hatıra koleksiyonunu zenginleştirdi. Birkaç frank karşılığında bir Rus subay kılıcı ve bir çift gümüş işlemeli tabanca aldı. Kalmakta olduğu evin avlusundan, Avustralya'daki bahçesi için yıldız çiçeği tohumları topladı. Havalar son derece güzel, yiyecek boldu. Tek sıkıntısı çekilen madde, Türkler için büyük önem taşıyan tütündü.

Yakınlarda herhangi bir çarpışma olmuyordu. Doktor Ryan Bulgaristan'da pek bol bulunan pire ve tahtakurularının saldırısından uyuyamadığı bir gece, birden silâh sesleri duyarak şaşırdı. Gece saldırısı sanarak derhal yataktan fırladı ise de ateş sesleri birkaç dakika içinde kesildi. Ertesi sabah, o gece ayın tutulduğunu, Türklerin eski bir inanca göre gecelerin

bu gümüş sultanını yutmaya çalışan canavarı ürkütmek için havaya silâh attıklarını öğrendi.

Plevne dört bir yandan kuşatılmamıştı; batı ve güneyle bağlantı sağlanabiliyordu. Fakat Ağustos sonlarına doğru Rus kuvvetleri Plevne'nin kuzey, doğu ve güneyinde bir yarım daire şeklinde toplanmaya başladılar .

Temmuz yenilgisinden hemen sonra Ruslar, Plevne çevresindeki savunma hatlarını havaya uçurma teşebbüslerine girişmişler ve bunlar gün geçtikçe artmıştı. Osman Paşa, 31 Ağustosta Plevne'nin güney doğusunda Pelişat'taki Rus hatlarını yarma harekâtında bulundu. Harekât, Osman Paşa tarafından yönetildi, fakat geç kalınmıştı. Eğer Osman Paşa bu saldırıyı Rusların Şipka'da sıkışıp kaldıkları sırada yapmış olsaydı ve aynı anda Rusçuk, Silistre, Varna ve Şumnu'daki kuvvetler de saldırıya geçmiş bulunsalardı; Ruslara büyük bir darbe indirebilirdi. Osman Paşa'nın 20.000 kişilik ordusu şafakla birlikte Plevne'den çıkarak Ruslara hiç beklemedikleri bir anda yüklendi.

Ortalıkta pek önemli birşey olmadığından, gazetecilerin çoğu Rus hatlarını terketmişlerdi. MacGahan da gitmek üzere atını eyerlerken kulağına bazı sesler geldi. Bunlar top gürültüsünden çok sineklerden rahatsız olmuş bir atın tepinme sesine benziyordu. Fakat birkaç dakika sonra daha yakından duyulduğunda top sesleri olduğuna hiç şüphesi kalmamıştı.

Plevne yönünde 6 kilometre kadar uzaktaki alçak tepelere doğru bakan MacGahan, bu tepelerin arkasından yükselen beyaz dumanlar gördü. Piyadeler savaşa girişmişlerdi bile. Hiç vakit kaybetmeden atını top seslerine doğru mahmuzladı.

Pelişat'a yaklaştığında, ilerleyen Türk kuvvetlerinin önü sıra kaçmakta olan Bulgar göçmenlerine rastladı. Kadınlar, çocuklar ve taşınabilecek bütün eşyalarla dolu arabalar; koyunlar, keçiler ve ineklerle birlikte yol almaya çalışıyordu. MacGahan, Poradim ve Pelişat arasındaki düzlüğü geçerken yaralı taşıyan arabalarla da karşılaştı. İlerledikçe, hafif silâhların top gürültülerine karışan keskin seslerini duyuyor, önündeki tepelerin üzerinde benek benek toplaşan beyaz duman bulutçuklarını görüyordu.

Yanına vardığı bir Rus bataryasının karşısındaki tepeyi dövmekte olduğunu gördü. Oysa, MacGahan, o tepede bir Rus tabyası bulunduğundan emindi. Demek ki Türkler bu tabyayı ele geçirmişlerdi. Rus savunma hatlarını da bozmak üzereydiler. Endişe içinde yanıbaşındaki tepeye tırmandı ve durumun gerçekten çok ciddi olduğunu gördü. Sonradan, bu tabyanın Türklerle Ruslar arasında birçok defa el değiştirdiğini öğrenmişti. Durduğu noktaya geleli henüz beş dakika olmamıştı ki, iki kilometre kadar ilerdeki bir sırtın sanki siyah mürekkeple çizilmiş gibi karardığını fark etti.

Dürbünle baktığında, sırtı kaplayan bu karanlığın Türk kuvvetleri olduğunu ve bu kuvvetlerin Rus hatlarının merkezine doğru ilerlediklerini gördü. MacGahan'ın bulunduğu yer tehlikeli olmaya başlıyordu. Bir an için ne yapması gerektiğine karar veremedi. Geri dönse, birşey göremeyecek; bulunduğu yerde kalsa, Ruslardan ayrı düşmüş olacaktı. Rus topçusu büyük bir çabayla, tepeden aşağı akmakta olan yoğun Türk safları arasında delikler açıyordu.

MacGahan kaçmak için hazırlanırken savaş anî bir değişikliğe uğradı. Rus piyadeleri Türklerin inmekte olduğu yamacı ateş altına aldılar ve bunun üzerine Türkler saldırının yönünü Rus siperlerine çevirdiler. MacGahan Türkleri bir an için gözden kaybetti; fakat Rus siperlerinden, yaklaşmakta olan düşmana açılan ateşin alev ve dumanını görebiliyordu. Bu yaylım ateş hiç durmaksızın onbeş - yirmi dakika devam etti ve Türkler sonunda geri çekilmeye başladılar. Az sonra tekrar toparlanıp Rus siperlerine yeniden saldırdılar. İki cesur dev arasında bir ölüm - kalım boğuşması başladı.

Savaş sona erdiği zaman MacGahan Rus siperlerinin hemen üç metre kadar yakınında pek çok Türk ölüsüne rastlayacak, siperlerin bulunduğu tepenin cesetlerle örtülmüş olduğunu görecekti.

Türkler tekrar geri püskürtüldü ve arkalarındaki sırtlara çekildiler. MacGahan, saldırıyı tekrarlayacaklarını hiç sanmıyordu; fakat Türkler büyük bir inatla yeniden yüklendiler. Bir an için olsun gevşemeyen Rus ateşi karşısında defalarca tekrarlanan bu saldırılar, MacGahan'a göre tam bir çılgınlıktı. Gırtlak gırtlağa boğuşma bu defa daha kısa sürdü ve büyük kayıplar veren Türk kuvvetleri yaralı ve ölülerinin büyük bir kısmını da beraberlerinde taşıyarak geri çekildiler. Buna rağmen Türkler, Ruslardan ele geçirdikleri tabyayı terketmemişlerdi. Saldırı sırası şimdi Ruslara gelmişti.

Uzaktan top seslerini duyan Doktor Ryan, hemen atına atlayıp bunlara doğru koşmuş fakat daha yolda iken kolları sıvaması gerekmişti. Arkadaşları tarafın-

dan getirilen yaralılardan üç saat içinde on dokuz mermi çıkardıktan sonra tekrar dörtnala yola koyuldu. Ele geçirilmiş ve savaş hatırası olarak Plevne'ye doğru çekilen iki Rus topuna rastladı. İlk Türk saldırısında kaçamayan Rusların kaderi şimdi Başıbozuklar'ın elindeydi. Bir Çerkez atından inmiş, yere eğilerek otların arasından aldığı birşeye yatağanını siliyordu.

Ryan ne yaptığını anlamak için yanına yaklaştığında Çerkez, kesmiş olduğu Rus'un kafasını elinde sallamaya başladı. At koşturmaya devamla Türkler tarafından ele geçirilmiş olan Rus tabyasına geldiğinde buraya saldıran ilk Türk birliğinin tamamen imha edilmiş olduğunu gördü. Her bir Türk erinin vücuduna saplanmış en az beş - altı mermi sayabiliyordu. Tabya ve önündeki siperler Türk ve Rus ölüleriyle doluydu. Ryan, Rusların beş yüz metre kadar ilerde buraya tekrar saldırmak için toplandıklarını farketti. Osman Paşa, yaveri Tevfik beyle birlikte ateş hattının ortasındaydı ve o gün Osman Paşa'nın altında üç at vurulmuştu. Geri çekilme emri verildiğinde Türkler, iki tanesi dışında bütün yaralılarını toplayabilmişlerdi. Ryan, bu iki yaralının sonunu çok iyi bildiğinden, onları kurtarmaya karar verdi. Biri ensesinden vurulmuştu ve çok kan kaybetmekteydi; diğerinin ise, kalçasına giren bir kurşun kemiğini parçalamıştı.

Ryan her iki yaralıyı da hızla atına yükledi ve kendisi de yularından çekerek o sırada yediyüz metre kadar gerilemiş bulunan Türk kuvvetlerine doğru koşmaya başladı. Tabyayı terkettiğinde durmadan ilerleyen Rusların buraya varmasına dörtyüz metre kalmıştı.

Ruslar geri çekilen Türklere, Türkler de Ruslara ateş ediyordu. Ryan, bu iki ateş arasında kalmıştı; hem koşar adım ilerlemeye hem de yaralıları atın üstünde tutmaya çalışıyordu. Türk hatlarına yaklaşırken yaralılardan biri öldü ve attan yuvarlandı. Bir ömür kadar uzun gelen dakikalardan sonra Plevne'ye doğru ilerleyen Türk birliklerine yetişebildi.

Üç gün sonra Ryan'a, Skobelev tarafından kuşatılmış bulunan Lofça'ya yardıma giden birliklere katılması emredildi. Bu birliklere komuta eden Osman Paşa, yolda Lofça'nın düştüğü haberini almasına rağmen ilerlemeye devam etti. Sonunda bir tepenin sırtından altlarında yemyeşil uzanan ovayı ve bu ovayı ortasından ikiye ayıran Osma suyu ile uzaktaki tepelerin eteğinde yatan Lofça'yı gördüler.

Osman Paşa derhal bir savaş meclisi topladı. Yapılan tartışmalar sonunda, üstün durumda olan düşmana karşı savaşmanın delilik olacağını ileri süren Paşa, saldırıdan vazgeçti ve Plevne'ye dönüş için emir verdi.

Bu arada Çerkez süvarileriyle yörede keşfe çıkan Ryan, Rus Kazaklarının vahşetine tanık oldu. Bir yerde dört yüz kadar Türk ölüsüyle karşılaştılar. Bunlar Lofça'dan kaçarken katledilmişlerdi. Ryan, her bir cesedin tanınamayacak kadar parçalanmış ve öldükten sonra bile yüzleriyle vücutlarının kılıç darbeleriyle doğranmış olduğunu gördü. Çerkezler, ellerine geçecek Ruslardan bunun öcünü almak için yeminler ederek uzaklaştılar.

Osman Paşa, Ruslarla yeniden savaşa tutuşmak istemediğinden yönünü değiştirerek Plevne'ye batı-

dan girmeye karar verdi. Bir Bulgar köyünden geçerken, Ryan, Osman Paşa'nın yağmacılığı ne kadar şiddetle cezalandırdığını gördü. Sigaraya hasret çeken bir Türk çavuşu, yanından geçmekte oldukları bir tütün tarlasına dalarak kurutulmuş tütün yapraklarını ceplerine doldurmaya başlamıştı. Bunu gören Osman Paşa, derhal atından inip çavuşun apoletlerini sökerek rütbesini geri aldı.

Ryan, Plevne'ye girerken, başında subay başlığı, ayağında parlak deri çizmeler olan ve belinde uzun bir süvari kılıcı taşıyan garip görünüşlü bir adama rastladı. İngilize benzetmişti yabancıyı. Az sonra, «Daily Telegraph» gazetesinin muhabiri olan Drew Gay, kendini Ryan'a tanıtıyordu.

Osman Paşa'nın, karargâhına hiç gazeteci sokmadığını bildiğinden, Drew Gay daha İstanbul'dayken Plevne'ye gidebilmek için büyük çaba harcamıştı. Türk taraftarı bir gazetenin muhabiri olduğundan birkaç defa Padişah'la bir arada bulunma fırsatını elde etmiş, bundan cesaret alarak yardımını istemeyi düşünmüştü. Abdülhamid'in de en az kendisi kadar Plevne'den haber almak konusunda istekli olduğunu gören Gay, Padişah'tan, Osman Paşa'ya katılabilmesini sağlayacak bir mektup almıştı.

Sofya'ya kadar trenle gelen Gay, buradan Plevne'ye at sırtında hareket etti. Lofça üzerinden gitmek istiyordu. Rusların burayı kuşattığından haberi yoktu. Orhaniye'den geçerken, kuzeyden gelen yolların kaçmakta olan Türk köylüleriyle dolu olduğunu gördü. İlerlemeye çalışan aç, ümitsiz ve perişan göçmenlerin meydana getirdiği kuyruklar, göz alabildiğine kilometrelerce uzanıyordu. Nineler, dedeler, bebeler; ten-

cereler, tavalar, çuvallar ve denklerle yüklü binlerce öküz arabasını erkekler ya da yaşamaya kesin kararlı kadınlar sürüyordu. Arabaların etrafı yaya giden binlerce kadın, erkek ve çocukla doluydu. Ruslardan kurtarabildikleri eşyaları sırtlarına yüklemiş, güçlükle yürüyebilen ihtiyarlar, yorgunluk ve üzüntüden ağlayarak ilerlemeye çalışıyorlardı. Bebeleri sırtlarına bağlı analar ve ufak çocuklar ellerinde terk ettikleri evlerinden birkaç kapkacakla koyun ve davarını güderek yol alıyorlardı. Önüne kattığı öküzleri güden genç bir köylü kızı, yabancı atlı yaklaştığında yaşmağı ile yüzünü örtüyor, altmışlık bir ihtiyar sırtında kurumuş bir kadını taşıyarak yürümeye çalışıyordu.

Binlerce insan (Gay'e göre, bu kafile 40.000 civarındaydı) merhametsiz Rus Kazaklarından kaçmaya çalışıyordu. Her an sırtlarında bir Kazak kamçısının acısını duyacak ya da kucaklarındaki bebeleri birer mızrağın ucunda görecekmiş gibi korku içindeydi yüzleri.

Gay, Plevne'ye vardığında Osman Paşa'nın Lofça'daki birliklerin yardımına gittiğini öğrendi. Ertesi sabah dönen Paşa, kendisini nezaketle kabul edip Sultan'ın emri üzerine Plevne'de kalması için izin verdi.

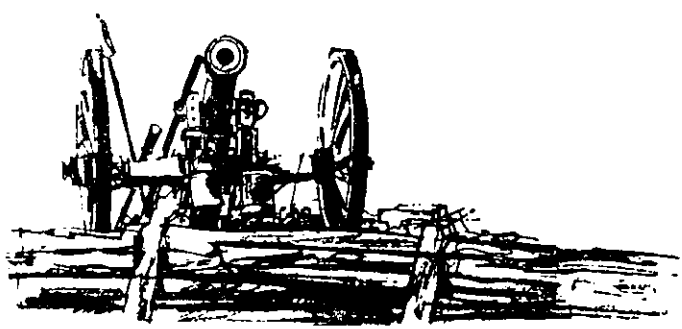
Her an bir Rus saldırısı beklendiğinden, Plevne büyük bir heyecan ve telâş içindeydi. Tabya ve siperlerdeki erlere sekiz günlük peksimet, ekmek, pirinç, mısır ve meyve verilmiş, altı yüzer mermi dağıtılmış, binlerce kutu yedek mermi de kolaylıkla ele gelir yerlere konmuştu. Top başına yüz mermi verilmiş, et ihtiyacını sağlamak için her tabyaya birkaç baş sığır getirilmişti. Tabyaların gerilerinde, değerli silâhları

ve cephaneyi gerekirse kaçırabilecek öküz arabaları ve katanalar bekliyordu. Ayrıca bütün tabyalar telgraf hatlarıyla genel karargâha bağlanmıştı. Emirleri en ileri hatlara kadar götürmek üzere Çerkez atlıları Osman Paşa'nın çadırının arkasında beklemekteydi.

Plevne çevresindeki tepelerde mevzilenmiş 150 bin Türk ve Rus, bu büyük seferin kaderini çizecek olan saldırıya hazırlanmışlardı.

DOKUZUNCU BÖLÜM

BOMBARDIMAN

BAZI gazetecilerin **«Büyük Beyaz Peder»** diye ad taktıkları Çar II. Aleksandr, **«Plevne ele geçirilecektir»** diyordu. Temmuz ayında aldıkları derse rağmen, Ruslar, Plevne'ye yeniden aynı şekilde saldırıya hazırlanıyorlardı. Temmuzda Türk mevzilerine saldıran 20.000 askerin yerinde şimdi, top ateşiyle hallaç pamuğu gibi atılmış tepeleri yeniden cesetleriyle doldurmaya hazır 100.000 kişilik bir kuvvet ordugâh kurmuş bekliyordu. Türklerin toprak istihkâmlarını teslim olmaya zorlamak için 440 top kasaba dolaylarında mevzilenmişti. **«Kuzeydeki Büyük Komşu»**, bütün gücünü Plevne yakınlarına toplamıştı. Büyük saldırıyı bizzat izleyebilmek için Çar Karargâhı, savaşa hâkim yüksek bir tepe üzerine kurulmuştu. Ortada Rusların **«prestij»**i söz konusuydu;

itibarları sallantıdaydı. İstanbul'a doğru bir ikinci adım daha atılmadan Plevne'nin kesin olarak düşürülmesi gerekiyordu. Bütün gözler Plevne'ye çevrilmişti. Bu kasabayı yol üzerinden silip atmak amacıyla Sen Petersburg'dan Hassa alayları getirilmiş, Romen kuvvetleri yardıma çağrılmıştı.

Plevne'nin kuzey, doğu ve güneyindeki mevzilerine hareket eden Rus ve Romen ordularının ardından gazeteciler de yola çıktılar. Muhabirler bir süre sonra bıkkınlık veren karavananın çorba ve gulaşına çeşni katabilmek için torbalarını Gorni Studen'de sosisler, sucuklar, kuru balıklar ve votka ile doldurduktan sonra cepheye hareket ettiler.

Türk mevzilerinin resmini çizebilmek için en ileri hatlara kadar sokulan Villiers, bir Çerkez keşif kolu tarafından gerisin geriye kovalanmıştı. Bunun arkasından kendisini Türklerin safında çarpışan bir İngiliz sanan Ruslar zavallıyı tutuklamışlar ve bir gazeteci olduğunu belirten bütün resmî kâğıtlarını göstermesine rağmen genel karargâha göndermişlerdi. Burada rastladığı üç Amerikalı gazeteci alaylı bir ifadeyle sırıtarak:

«Bunu mu?» demişlerdi. «Daha önce hiç görmedik. Tehlikeli bir tipe benziyor; bakışları hiç de hoş değil.»

«Ruslar Türklerden ele geçmiş bir tüfeği Villiers'a uzatıp sormuşlardı.

«İngiliz yapısı, değil mi?»

Villiers silahı inceliyerek:

«İngiliz değil bu. Bakın markasına ne yazıyor: Springfield Massachusetts! Şuradaki Amerikalı dost-

larınızın memleketinin malı bu,» demiş ve gülerek uzaklaşmıştı.

Akşam gazetecilerin kampına dönen Villiers, dostları Forbes, Millet, «Standard» gazetesinden Frederic Boyle ve «The Times»dan Dobson'u, General Skobelev ile birarada yemek yerken buldu. Çadıra, iri yarı iki Çerkezin taşıdığı koca bir tencere çorba ile lahana, mısır, kabak ve soğanla karışık bir et yemeği geldi; Skobelev'in sofraya hediyesiydi bu. Yemekten sonra hep birlikte kamp ateşinin çevresinde toplanıp şarkılar söylediler.

Rus planı gazetecilere anlatılmıştı. İlk bombardıman birkaç gün sürecek ve top ateşiyle korunan birlikler saldırı mevzilerine ilerliyeceklerdi. Ertesi sabah —6 Eylül— saat altıda topçular Plevne'yi dövmeye başlayacaklardı.

Sabahleyin top sesleriyle yatağından fırlayan Forbes ne olduğunu görmek için atına atladı. Her yer hareket halinde olan birliklerle doluydu. İnsanı büyüleyici bir sahneydi bu. Flamaları rüzgârda uçuşan uzun bir süvari kolu ilerdeki ağaçsız tepede kıvrıla kıvrıla ilerliyor, siyah, yoğun bir dörtgen meydana getiren piyade müfrezesi hareket emri bekliyordu. Süngüleri güneşte parlayan, yürüyüş halindeki bir başka müfreze, önünden geçtikleri Generallerini haykırarak selâmlıyordu. Top arabaları birbiri ardısıra dörtnala koşturuyor, tekerleklerinin çıkardığı sesler yumuşacık çimenlerin içinde boğuluyordu. Öküzlerin çektiği altı kuşatma topu, mermileriyle birlikte, ağır ağır cepheye doğru ilerlemekteydi. Konvoylar halinde yol alan hastahane arabalarının arasından, sağdan

soldan, her yandan haberci süvariler kurşun gibi geçerek gözden kayboluyordu. Yakınlardaki tarlalarda çalışan birkaç Bulgar köylüsü arada bir başlarını kaldırıp bu manzarayı seyrediyor, sonra tekrar ekin biçmeye devam ediyordu.

Forbes yaklaşan savaşı izleyebileceği en uygun tepeyi aramak üzere ilerlere doğru at koşturmaya başladı. Arada bir, kuytu köşelerde, güneş ışınlarıyla dağılmayı bekleyen sis kümelerinin arasından geçti. Atının başını Radişevo'ya çevirerek, az sonra, Temmuz ayının hatıralarıyla dolu, topların bıkıp usanmadan dövdüğü yamaçlara vardı. Şimdi burada mevzilenmiş sahra topları ve bir batarya kuşatma topu Plevne'ye doğru ateş püskürüyordu. Kuşatma topları sağ yandaki Griviça tabyasını dövüyor, bu tabyadaki Türk topları da aynı şekilde karşılık veriyordu. Başının üzerinden vızıldıyarak geçen bir merminin yamacın arkasındaki Radişevo köyüne düştüğünü gördü. Plevne'ye doğru keşfe giden Skobelev, peşinde Kazak süvarileriyle, sol yandaki Lofça yolundan gelmekteydi. Uzaklarda, beyaz kuleleri ve kırmızı damlarıyla güneş altında gülümseyen Plevne yatıyordu. Radişevo köyüne birkaç mermi daha düştü ve köy alevler içinde yanmaya başladı. Forbes burada görecek fazla birşey kalmadığı kanısıyla geriye, kampa döndü.

Ertesi sabah şafakla beraber Rus topları yeniden ateşe başladılar ve Forbes tekrar yola düştü. Dürbünüyle, Griviça tabyalarındaki bir gün önce Rus mermileriyle yıkılmış istihkâmların Türkler tarafından onarılmış ve eskisi kadar sağlam durumda olduğunu gördü. Sağ yanda daha ileriye mevzilenmiş Rus

toplarının gönderdiği mermiler bu defa tabyanın içinde patlamaktaydı. Türkler açılan gedikleri kapatabilmek için bir ara ateş kestilerse de, az sonra tekrardan başladılar. Forbes'a göre, Ruslar çok geniş bir sahayı ateş altında tutuyorlardı. Tek bir tabyaya yüklenmenin daha iyi sonuç vereceği kanısındaydılar. Forbes, önündeki mevzileri dürbünüyle gözlemeye devam ediyordu. Her bir tümseğin, çalının arkasında, mısır tarlalarının içinde Rus askerleri siper almış, üstlerinden geçen Rus ve Türk mermilerinin vızıltıları arasında beklemekteydi. Askerin bir kısmı da bataryaların sağında ve solundaki tepeciklere mevzilenmişti. Kuzeydeki Vid suyundan Lofça - Plevne yoluna kadar mavi göğe doğru topçu ateşinin beyaz dumanları yükseliyordu. At nalı şeklindeki Türk savunma hatları topçu ateşi ve birliklerle çevrilmiş durumdaydı. Fakat Türkler mermiyi mermiyle karşılıyor ve Forbes, yaklaşan savaşta da Türkün süngüyü süngüyle, tüfeği tüfekle, haykırışı haykırışla karşılayacağını biliyordu.

Bir gazeteci için pek hareketsiz bir devre, diye düşündü. Önemli hiçbir olay yoktu. Vadinin dibindeki Griviça köyü halkı başlarının üstünden vızıldayıp geçen mermilere aldırmadan tarlalarında hasada devam ediyordu. İlgisizlik mi? Kadere olan inanç mı? Yoksa ümitsizlik mi? Forbes, hangisi olduğunu uzun uzun düşündü.

Herbiri kırk kiloluk mermilerle Griviça tabyalarını döven onikilik bir kuşatma bataryasının arkasında General Krudener'i gören Forbes hemen yanına seyirtti. Bombardımanı izlemekte olan bazı subaylar Osman Paşa'nın bu tabyaları boşalttığını söylüyorlardı.

Forbes ise, tabyaların eteklerindeki çukurlara gizlenmiş Türkleri görmüş olduğu için bu fikirde değildi. Ruslar, bir gece içinde onarılabilecek boş tabyaları döverken, Türkler bu tabyaların dışındaki alana dağılarak tehlikeden uzak beklemekteydiler. Arkangel ve Uglaskoski alaylarının mısır tarlaları içinden ağır ağır Türk mevzilerine yaklaştıkları görülüyordu. Forbes, Radişevo sırtlarına dönünce Rus bataryalarının Türk mevzilerine daha çok sokulmuş olduklarını gördü. Sağ alt yanında ise, Çar ve Gran Dük Nikola ilk olarak savaş alanını ziyaret etmekteydi.

Forbes, Türk istihkâmlarının Temmuz ayındakilerle kıyaslandığında çok daha sağlam ve güçlü olduğu kanısındaydı. İki ay önce sadece iki Griviça tabyasının bulunduğu kuzey-doğu yönünde şimdi en az iki misli tabya vardı. Temmuzda Prens Şakovski kuvvetlerinin saldırdığı orta kesimde de şimdi sekiz adet bağımsız tabya ve birçok siper yapılmıştı. Sol yanda, Lofça'dan gelen yolun tırmandığı tepeler top mevzileri ve tabyalarla güçlendirilmişti. Forbes, yerleri çok iyi seçilerek tertiplenmiş bu yoğun müstahkem mevkileri gördükçe, Rusların ne derece çetin bir mücadeleye girmeleri gerekeceğini daha iyi anlıyordu. Toprak istihkâmlar savaşlarda yeni kullanılan bir usuldü. Amerikalı meslektaşları kendisine Amerikan İç Savaşında bu toprak mevzilerin tüfek ateşine karşı ne kadar mükemmel koruyucu niteliği olduğunu anlattıklarını ve Rusların Temmuz bozgununu hatırladı. Şimdi bu toprak tabyalara Temmuzdaki saldırılara oranla dört misli kuvvetli yüklenileceğini biliyordu. Fakat Türk savunması bu arada çok daha güçlenmiş ve asker miktarı iki misli artmış-

tı. Forbes, savaş tecrübelerine dayanarak çevresini inceliyor ve 'Rusların ümitleri bu tepelerde yeniden kırılacak mı' diye kendi kendine soruyordu.

MacGahan da durumu ayrıntılarıyla incelemekteydi. General Zotov'un Skobelev'e Plevne'nin güneyinde ilerlemesini emrettiğini öğrenince derhal o yöne hareket etti. Öğle yemeğini yemek ve çarpışmaları izleyebilmek için bir ağaç altı seçti. Plevne'nin çevresinden yükselen beyaz dumanlar vadinin üstünde yer yer asılı kalmaktaydı. Sol yanda Rus birliklerinin Lofça yolundan ilerlediğini gördü. Durumu daha iyi görebilmek için ağaca tırmanan MacGahan, Plevne'ye uzanan yolun geçtiği tepelerin üzerinde yayılarak ilerleyen Rus kuvvetlerinin hemen önünde, beyaz üniforması ve beyaz atıyla Skobelev'i tanıdı.

Tepedeki ağaçlığa kadar gelen Rusların üzerine Türk ileri hatlarından ateş açıldı, çarpışma birden MacGahan'ın gözleri önünden silindi ve ağaçlığın arasından yükselen mavi bir duman tabakası arkasında kayboldu. Tüfek ateşi ağaçlığın içinde yirmi dakika sürdü. Birden Rusların Türkleri tabyalarına kadar geri püskürttükleri görüldü. Bu defa açığa çıkan Rusların üzerine Türk siperlerinden yaylım ateş açıldı. Çevreyi kalın bir sis tabakası gibi kaplayan duman dağıldığında, MacGahan, Rusların tepedeki ağaçlığa çekildiklerini ve Türk ateşinden korunmak için ağaçların ve kayaların arkasında siper almaya çalıştıklarını görüyordu. Ufukta güneş, bulut yığınlarının arkasında batarken, yükselen dumanlar görünen gökyüzü kan rengini almıştı. Çöken karanlıkla birlikte savaş alanı ateş böcekleri gibi parlayıp sönen bin-

lerce ışıkla donandı. Rus kuvvetleri Türk tabyalarından acak 300 - 400 metre uzaklıkta mevzilenmişlerdi. Eğer Skobelev bu noktayı büyük saldırıya kadar tutabilirse, yerine kullanabilmek için tam bir köprübaşı elde etmiş olacaktı.

Dostu Skobelev'in durumunu merak eden Mac-Gahan, ertesi sabah tekrardan geri geldi. Ruslar batıdaki yüksek bir tepeyi ele geçirmişler ve şimdi altlarında kalmış olan tabyalara kurşun yağdırıyorlardı. Tabyaların birinden gökyüzüne doğru beyaz dev bir mantar gibi duman bulutu yükseldi. Yaklaşan koyu gri yağmur bulutlarının zemini üzerinde dumanın rengi âdeta kar beyazı görünüyordu. Birden yeri göğü sarsan patlamalar işitildi. Bir Rus mermisi Türk cephaneliğinin içine düşmüştü. Ruslar sevinç çığlıkları atarken tabya bir anda alev ve duman kusmaya başladı.

Büyük Rus bombardımanı Plevne dolaylarındaki Türk savunma hatlarına pek zarar vermemişti. Türkler çok az kayıp vermiş ve yıkılan toprak istihkâmları hızla onarmışlardı. Bombardıman dört gün sürdü. Osman Paşa bu süre içinde karargâhından ayrılmadan savunma hatlarının dört bir köşesinden gelen haberlerle durumu izledi; maneviyatını bir an için bozmadı. Her raporu büyük bir sükûnet ve soğukkanlılıkla inceliyerek gereken emirleri veriyordu. Osman Paşa'nın bilmediği tek bir nokta vardı: Bombardımanın ne kadar süreceği ve büyük saldırının ne zaman başlayacağı! Topların susarak gri üniformalı Rus birliklerinin her an harekete geçmesi ihtimaline karşı bütün askeri alarm halinde tutuyordu.

Rusların bombardımana başladıkları 6 Eylül sabahı saat 6'da Türk trampetlerinin verdiği alarm işaretiyle tabya ve siperlerin hepsi savunmaya hazır duruma geçmişlerdi. Türk topçusu da Ruslara ateş açmıştı. Dört gün sabahtan akşama kadar Rus mermileri hiç durmaksızın Türk istihkâmlarının içinde patlamış, Türkler de her gece gereken onarımı yapmış ve yaralılarını Plevne hastahanelerine göndermişlerdi. Bombardımanın ikinci günü Romen piyadeleri Griviça tabyasına doğru ilerlemiş iseler de tüfek ateşiyle geri püskürtülmüşlerdi. Türklerin **«Ak Paşa»** adını verdikleri General Skobelev ve emrindeki kuvvetler kasabanın güneyindeki Yeşil Tepeler'de tutunabilmişler ve burada saldırı için bir çıkış kapısı meydana getirmişlerdi.

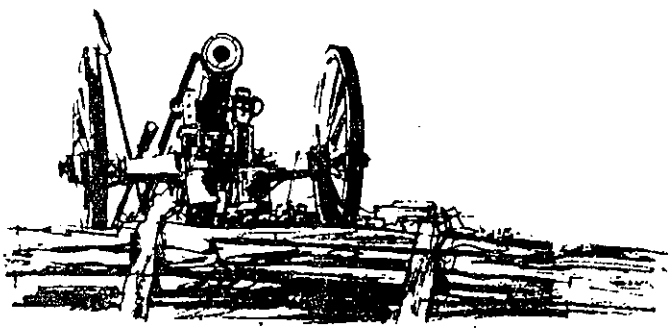
Dört günlük süre boyunca Türk savunma hatlarına atılmış top mermileri 30.000'i buluyordu. Türkler 500 ölü ve yaralı vermiş, bunun yüzde ellisine Kirişnin tabyasındaki cephaneliğin havaya uçması sebep olmuştu. Bu dört günlük bombardıman süresinse hiçbir tabya büyük zarar görmemişti. En uzak menzillere kadar dört gün aralıksız ateş eden Rusların birçok topu bozulmuş, çalışmaz hale gelmişti.

10 Eylül günü akşam üstü 5 sularında başlayan şiddetli yağmurla birlikte Rus bombardımanı sona erdi. Günlerden beri süregelen korkunç bombardımanın seslerinin ani olarak kesilişi bütün cephede endişe uyandırdı. Çünkü herkes biliyordu ki her yeni ve büyük saldırı bu ani ses kesilmelerinden sonra gelirdi. Bu güne kadar bu böyle olmuştu, bundan sonra da böyle olmaması için sebep yoktu. Puslu ve ru-

tubetli bir gece savaş alanının üzerine çökerken, Türkler büyük saldırının daha fazla gecikmeyeceğini hissediyor ve birbirlerine söylüyordu.

ONUNCU BÖLÜM

BÜYÜK SALDIRI

11 EYLÜL sabahı gün doğarken inceden inceye yağmur yağıyor ve bir sis tabakası yaklaşmakta olan savaşın yapılacağı toprakları örtüyordu. Tabya ve siperlerdeki Türkler bu kalın sis tabakasını gözleriyle delmeye, düşmanın sisten yararlanarak yaklaşmakta olup olmadığını sezinlemeye çalışıyorlardı. Rus topçusu aralıksız ateşe devam ediyor, rutubet yüklü hava bu top seslerini âdeta yutuyordu. Uzun hatlar halinde, hatta bazı yerlerde birbirinden birkaç yüz metre aralıklı olarak mevzilenmiş askerler, savaş sesinden çok daha korkutucu, uğursuz bir sessizliğe bürünmüş bekliyorlardı. Toprak tam bir bataklığa dönmüştü. Her tabyanın yüzü çamurdan bir tabakayla örtülmüş, bayırlar kaygan birer tuzak haline gelmişti. 19 kilometrelik yarım daire boyunca

bekleşen 150.000 insandan sadece birkaçı büyük saldırının bugün yapılacağını biliyordu. 11 Eylül, Çar'ın isim günüydü; bu yüzden Büyük Saldırı'nın bu önemli günde yapılması kararlaştırılmıştı. Çar da orada bulunacak ve birliklerinin Plevne'ye girişini izleyecekti.

Rus istihkâmcıları Griviça ve Radişevo arasında, ateş hattının dışında Çar, Gran Dük Nikola ve maiyetleri için yüksekçe bir platform inşa etmişlerdi. Platformun zemini tahta döşenmiş, etrafına da çepeçevre parmaklık yapılmıştı. Buraya aynı zamanda bir de büyük çadır kurulmuştu. Çadırın içinde, üstü en iyi cins şaraplar ve yiyeceklerle dolu bir masa hazırlanmıştı. Burada gördükleri, Forbes'a İngiltere'deki at yarışlarını hatırlattı.

Savaş süresince Çar'dan başka herkesin rahat rahat yiyip içmesi Forbes'un dikkatini çekti. II. Aleksandr o gün ne bir lokma yemek yedi ne de bir yudum şarap içti; bütün gün yorgun gözlerle ordusunun Türk hatlarına saldırışını izleyip durdu. Birlikler Türk tabyalarının kaygan yüzlerini tırmanabilmek için boğuştukça, Forbes, Çar'ın soluk yüzünün gerildiğini ve buruştuğunu görüyordu. Askerlerin tırmanmak için canını dişine taktığı bayırlar akan kanlarla daha da kaygan bir hal almıştı.

Çar'ın ve gazete muhabirlerinin gözünde Türk hatları dev bir orak şeklini almıştı. Orağın ucu kuzeyde Bükova'da, eğri olan orta kısmı doğuda yüzünü Griviça'ya çevirmiş, sapın ucu güneyde Kirişnin'i göstermekte ve sap ile bıçak kısmının birleştiği yer Lofça - Plevne yolu üzerinde olan bir orak. Plevne'den üç büyük tepe kuzeydoğuya doğru uzanmaktaydı. Bun-

lardan birisi uzun hatlar halinde istihkâmların ve iki büyük Griviça tabyasının koruduğu Yanık Bayır'dı. Güneydoğuda Radişevo doğrultusunda Türklerin Tahir, Ömer, Atıf, İbrahim vb. adlar verdikleri tabyalar, güney ve güneybatıda ise Plevne ile Kirişnin arasında inşa edilmiş altı büyük tabya, kasabaya bu yöndeki üç ana yoldan gelebilecek saldırılara karşı Plevne'yi koruyordu.

Kasabanın batısı Namazkule Bayırı ve Vid suyu ile tabii olarak korunmaktaydı. Her üç tepe güçlü birer müstahkem mevki haline getirilmişti. Kasabanın düşmesi için bu tepelerden en az bir tanesinin ele geçmesi gerekliydi. Griviça, Radişevo, Kirişnin köyleri Plevne'nin merkezine beşer kilometre uzaklıktaydı.

Rusların saldırı planı Temmuzdaki harekâtın bir tekrarıydı. Fakat bu defa Türk hatlarına dört misli kuvvetle yüklenilecekti. Askerî ders kitaplarında bir saldırıya, belirli oranda ölü verileceği hesaplanarak yeterli sayıda askerle girmek gerektiği ve zafere ulaşmanın ancak bu şekilde mümkün olduğu yazılıydı. Bu teori ağızdan dolma tüfeklerle savaşıldığı günlerde muhakkak ki başarı kazanmıştı. Fakat savunanların sürekli atış yapan tüfeklerle iyi mevzilendiği savaşlarda pek işe yaramamaktaydı. Rus Genelkurmayı Temmuz ayındaki yenilgiden hiç ders almamıştı. Sürekli ateş yapan tüfeklerle savunulan toprak istihkâmları aşmanın güçlüğünü ispat eden Amerikan İç Harbi hakkında en ufak bilgileri yoktu. Ruslar Türkleri küçümsemeye kararlıydı. Türklerin istihkâmcılığı savaş taktiklerine uygulamaktaki ustalığına ve Türkün doğuştan inatçı bir savunucu oluşuna önem vermiyorlardı.

Aynı anda uygulanacak üç Rus saldırısı şöyle planlanmıştı: Kuzeydoğudaki Griviça tabyalarına saldırı, kuzeyden Romen kuvvetleri ve güneydoğudan karargâhını Griviça köyünde kurmuş olan General Krudener emrindeki 9. kolordu tarafından yapılacaktı. Güneydoğuda ise, Radişevo köyünde üslenmiş bulunan General Kirilov emrindeki 4. kolordu orta gruptaki tabyalara (Tahir tabya, Ömer tabya vb.) saldıracaktı. Güneyde Berestoviç köyünde karargâh kuran Prens İmeretinski komutası altında General Skobelev Plevne'ye güney ve güneybatıdan gelen üç yolu (Lofça, Kirişnin ve Tepina yolları) koruyan Kirişnin ve Plevne tabyalarına (Yunus tabya, Talat tabya, Milas tabya, Bağlarbaşı tabya) yüklenecekti. 2. Romen tümeni beş bölük süvari ile Plevne'nin kuzeyinde ve batısında mevzilenmişti.

Büyük saldırı öğleden sonra saat tam üçte başlayacak, bütün sabah Rus topçusu Türkleri yanıltmak için atışa devam edecekti.

Forbes, Prens Şakovski'nin Temmuz ayındaki yenilgisini izlediği Radişevo sırtlarındaki eski yerine yerleşmişti. MacGahan her zamanki gibi büyük dostu Skobelev ile birlikte olacaktı. Sonuçta MacGahan Forbes'dan çok daha fazlasını gördü. General Kirilov'un merkeze yaptığı saldırıyı izlemek imkânını bulabildi. Her ikisi de Griviça tabyalarına yapılan Rus-Romen ortak saldırısını izleyemediler.

Griviça tabyalarına yapılan Rus - Romen ortak saldırısı iki ayrı komuta altında olmanın büyük zararını gördü. Romenlerin ve Rusların en son Griviça I tabyasında buluşmaları, plandan çok bir rastlantı

eseriydi. Üçüncü Romen tümeni saat 3'te bu tabyaya karşı saldırıya geçtiği zaman, onun hemen arkasında Griviça II tabyasının bulunduğundan habersizdi. Rus karargâhında hiç kimse Romen tümeninin bu kadar önemli bir noktayı bilemiyeceğini tahmin etmemişti. Her iki Griviça tabyası arazide öylesine yerleşmişti ki, sadece birinin ele geçirilmesinin hiçbir değeri yoktu. Esas plan bunlardan bir tanesine Romenlerin, diğerine ise Rusların, aynı anda saldırıya geçmelerini gerektiriyordu. Romenler büyük kahramanlık göstererek Griviça I tabyasına yaklaştıklarında, yine ağır hareket etmekten geri kalmayan General Krudener emrindeki Rus kuvvetleri Griviça II'ye saldırıya geçmemişti bile, bu yüzden Romenler geri püskürtüldüler. Akşam üzeri saat 5.30 sıralarında, Griviça I tabyasına 5. Rus tümeni arkadan, Romenler de önden saldırdılar. Tabya saat 7'de ele geçtiğinde Romenler 58 subay 2.511 er; Ruslar ise 19 subay, 1.019 er ölü vermişlerdi. Türkler için bu tabyanın kaybı, ikinci tabya ellerinde kaldığı müddetçe önemsizdi ve geri almak için hiçbir teşebbüste bulunmadılar. Tabyanın düşüşünden önce güneyde Skobelev ile büyük bir çarpışmaya tutuşan Osman Paşa, Yanık Bayır'daki müstahkem mevkilerden iki taburunu güneye çekmişti.

Erkenden kahvaltı ettikten sonra Forbes ve Villiers Radişevo sırtlarındaki eski yerlerini aldılar. Burada kendilerine İngiliz Askerî Ataşesi Albay Wellesley ve "The Times" gazetesinin muhabiri General Grant katıldı. Hemen yanıbaşlarında mevzilenmiş bir Rus kuşatma topu vardı. Bu topun arada bir attığı mermiler tren sesine benzer bir gürültüyle havada

uçarak yağan yağmurdan görülemeyen Türk mevzilerine düşüyordu. Topun bu düzensiz atışı sabah saat 10'a kadar sürdü ve sonunda sustu. Cepheye büyük bir sessizlik hakim olmuştu. Forbes, fırtınadan önceki sessizliğe benzetiyordu bunu. Dört günün büyük gürültüsünden sonra ortalığa çöken bu olağanüstü sessizliğin verdiği huzursuzluk içinde herkes ürkek fısıltılarla konuşuyordu.

Savaş alanının üzerine tekrardan kalın bir sis inmeye başladı ve güneydeki vadilerden tüfek sesleri yankılandı. Skobelev savaşıyor olmalıydı. Fakat hiçbir şey görmenin imkânı yoktu. Yanyana oldukları halde birbirlerini farkedemiyorlardı. Tüfek sesleri gittikçe çoğalıyordu. Savaşta herşeyi duyup hiçbir şey görmemek son derece sinir bozucuydu. Forbes, Villiers'a bu saldırının sis altında devam edeceğinden ve izlemenin mümkün olmayacağından yakınıyordu.

Birden başlarının üzerinde mermilerin vınlayarak havayı deldiğini duydular. Sis altında bir saldırının gelişmekte olduğunu sanan Türkler, sisin içine rasgele kurşun sıkıyorlardı.

Sabah saat 11'de sis dağıldıkça savaş alanı yavaş yavaş gözlerinin önünde belirmeye başladı. Yağmur devam ediyordu. Büyük bir yarım daire şeklinde sürdürülen Rus ateşine rağmen saldırı henüz başlamamıştı. Albay Wellesley ve gazeteciler bir dut ağacının altına sığındılar. Forbes ceketini bir şemsiye gibi kulanarak not almakta olduğu defterin yağmurdan ıslanmasına engel olmaya çalışıyordu. Aşağılarındaki arazide General Şnitnikov komutasında mevzilenmiş Ughtz ve Jaroslav alaylarının birden haykı-

rışlarla ayağa kalkarak ileri doğru atıldıklarını gördüler. Alaylar, Skobelev'in açtığı ateşle saldırının başladığını sanmışlardı. Bu birliklere Türk mevzilerinden şiddetli bir yaylım ateş açıldı. Çarpışmada her iki taraf beş dakika kadar dengeyi koruyabildiyse de, amansız Türk ateşi karşısında Ruslar panik içinde geri çekilmeye başladılar. General Şnitnikov bu hata yüzünden kuvvetlerinin yarısını kaybetmişti. Buna rağmen esas plana sadık kalarak Kostav ve Voroneş alaylarını yedekte tutup Kazan ve Şirja alaylarıyla kararlaştırılmış saatte ileri harekete geçmeye karar verdi. Bu kararı General Kirilov da uygun bulmuştu.

Forbes'a göre daha batıdaki bir sırta yerleşen MacGahan, bulunduğu yerden ötürü General Kirilov'un saat tam 3'te başlattığı saldırıyı rahatlıkla izliyordu. Kendisi bir yazısında şöyle demekteydi:

"Savaşan kimse savaşı göremez derler. Asker boğuşma hırsı içinde son derece heyecanlıdır. Çevresini saran duman fazla bir şey göstermez ona. General ise, savaş sahnesinden çok uzaktadır. Askerlik sanatını herkesten iyi bilmesine rağmen, gelen haberlerle ve emirler vermekle öylesine meşguldür ki, savaşın kendisini göremez. Savaşı gerçek hatlarıyla görebilenler, sadece ileri hatlara sokulacak cesareti olan gazetecilerdir."

O berbat Eylül sabahı sis yüzünden savaşı izleyemeyeceğini sanan MacGahan, ortalık açılmaya başlayınca sağ yanında General Kirilov'un, solunda ise Skobelev'in saldırıya geçtiklerini gördü.

İlk olarak General Kirilov'un saldırısı gelişti.

MacGahan, dağılmakta olan sisin arasından, he-

men arkasındaki sırtta topların eğri büğrü birer canavar, topçuların da kocaman birer dev gibi belirmeye başladığını gördü. Ağızlarından kızıl renkli küreler kusan bu canavarlar, Türk siperlerine mermi yağdırmaktaydı.

"Savaşın sesi gittikçe büyüyerek, fırtınada kudurmuş bir denizin sahildeki kayalıkları döven uğultusuna ya da açık denizlerde fırtınaya yakalanmış bir geminin bordasından çıkan uğursuz gürültülere benzeyen bir hal almıştı."

Bu fırtına iki saat hiç durup dinlenmeden devam etti. Topçunun koruyucu ateşi altında Rus birlikleri saldırı için son mevzilerini almak üzere ilerliyordu. Bir Rus safının anîden ayağa kalkarak ürpertici haykırışlarla ileri atıldığı görüldü. Beyaz dumanlar yükselen tabyanın siperlerinden saldıranların üzerine sel gibi ateş akıyordu. Hava, uçuşan kurşunlarla öylesine doluydu ki, MacGahan'a göre, bu ateşin arasında bir tavşanın kaçabileceği boşluk bile yoktu.

Ertesi gün çektikleri telgrafta MacGahan; "Rusların bu kurşun fırtınası içine sevinç çığlığını andıran haykırışlarla atıldığım" yazıyordu. Saldırıya geçen Rus safları gözden bir kayboluyor, bir görünüyor, yeniden bayırın dibindeki çukurun içinde kayboluyor ve eriyerek ilerliyordu. MacGahan heyecan içinde "Acaba siperlere kadar varabilecekler mi? Et ve kan bu ateş çemberini yarabilir mi? Bu imkânsız! Her on mermiden biri hedefini bulsa, gidenlerin hiçbiri geri dönemez," diye düşünüyordu. Bir süre sonra Rus birliklerini tabyanın yakınlarında gören MacGahan; "İşte" diye mırıldanıyordu kendi kendine: "Bu sefer tamam!"

Zafer çok yakın görünüyordu fakat siperleri aşabilmek için taze kuvvetler gerekliydi. MacGahan, takviye birliklerini boş yere bekledi. Komutanları askerini bu ateş çemberiyle başbaşa kaderine terk etmişti.

Sırtta General Kirilov ve Zotov duruyor, subaylar soluk soluğa iyi olmayan haberler taşıyordu. Komutanlar ellerideki dürbünlerle bir fırın ağzı gibi alev püsküren tabyayı seyretmekteydiler.

MacGahan, takviye kuvvetlerini beklerken bütün bu çabanın ve kaybolan hayatların boşuna olduğunu hissediyordu. Asker kendini delice feda ederken, yardım için tek bir er bile gönderilmiyordu. MacGahan; "Ölüme terkedilmişlerdi" diye anlatıyordu. "Feci bir sahneydi bu. Bazılarının tek tek tabyaya tırmanmaya çalıştıklarını görüyordum. Hepsi döküldüler. Çılgın bir panik içinde dönenler, gidenlerden çok azdı."

Generaller geri kaçanları toparlayıp yanlarına iki tabur daha katarak yeniden saldırıya geçirdiler. MacGahan'a göre değil iki tabur, iki alay gerekiyordu bu tabyayı düşürmek için. "General Kirilov sadece iki tabur gönderdi" diye devam ediyordu: "Çok geç kalmıştı artık. Zavallılar marşlar söyleyerek saldırıya geçtiler ve dumanların arasında kayboldular. Merhamet duyması için Generale yalvarmak geliyordu içimden: Bu gidenleri de diğerlerinin âkıbeti yuttu."

Duygulu bir insan olan MacGahan, olanları daha fazla seyredemezdi. İkinci saldırı daha büyük şiddetle püskürtüldü. Kendisi bu sonucu çok önceden

görmüştü. Yetersiz kuvvetlerin sürekli tüfeklerle korunan toprak istihkâmlara karşı saldırıya geçmesi başka şekilde sonuçlanamazdı. Ruslar yenilmişti. MacGahan'ın sonradan öğrendiğine göre; Radişevo'dan yapılan bu iki saldırıda Ruslar 110 subay ve 5200 er ölü vermişlerdi.

Buradaki savaşın yenilgiyle bitmesi üzerine MacGahan, gözlerini güneye, General İmeretinski ve Skobelev'in yönettikleri sahneye çevirdi. Skobelev saldırıda değişik bir taktik uyguluyordu. General, Kirişnin'daki tabya ve siperlere sıçrayabilmek için ayın 9'unda ele geçirmiş olduğu tepelere asker yığarken, Türkler üç ayrı karşı saldırıda bulunmuşlardı. Bu saldırılar Skobelev'in kendine özgü savunması sayesinde geri püskürtülmüştü. General, askerine, Türkler yüz metre yakınlarına sokulana kadar ateş açtırmamıştı. Bu kadar yakın mesafeden açılan yaylıma dayanabilmek güçtü.

Saat 4 olmuştu. Kirilov'un ikinci saldırıyı başlattığı an Skobelev henüz harekete geçmiş değildi. Birliklerini Türk hatlarına çok yakın mevzilemişti. Topçusunu da büyük bir cesaretle düşman mevzilerine 1000 metreye kadar sokan Skobelev önündeki üç Kirişnin tabyasını ele geçirmeyi tasarlıyordu. Bunlar Talat, Yunus ve Milas tabyalarıydı. Elinde dört alay ve dört nişancı taburdan meydana gelen 12.000 kişilik bir kuvvet vardı.

Skobelev, yoğun topçu ateşi altında, almayı tasarladığı tabyalardan ikisinin de yanyana bulunduğu sırtın altına iki alayını mevziledi. Sonra da savaşın nabzını hissedebileceği bir noktaya yerleşerek sal-

dırı emri verdi. İki alay saflar halinde, tüfekleri omuzda, marşlar ve uçuşan bayraklar arasında savaş yürüyüşüne geçti. Çarpışma başladıktan sonra safların duraladığını gören Skobelev, bunları desteklemeleri için üçüncü alayını da savaşa sürdü. Taze kuvvetlerin etkisiyle Türk siperlerine daha fazla sokulmalarına rağmen devam eden ateş altında Ruslar yine sarsıntı geçirmeye başladılar.

Bunu gören Skobelev, atını mevzilenmiş ve **«ileri»** emrini bekleyen birliklere doğru sürdü; askeri teşvik için onlarla konuşmaya başladı:

"Haydi aslanlarım, meydan sizin. Bu işi kimse sizlerden daha iyi başaramaz."

"Sen, ordaki! Nerelisin?"

"Vitibsk'den Ekselâns."

"Türkler sade senin yüzünü görseler, korkup kaçarlar."

"Yarın sizleri göğüslerinizde birer Sen Jorj madalyasız görmeyeyim, anlıyor musunuz?"

"Gözlerinizi açın. Ateş ettiğiniz hedefi görün! Siperlere kadar mermi yakmadan ilerlemeye çalışın. Süngünüzü kullanın!."

Bir başkasına döndü:

"Hey sen! Yaşlı şövalye! Sıvastopol'u unutma. Nerede aldın o Sen Jorj'u?"

"Malakov'da Ekselâns."

Skobelev, şapkasını çıkardı ve askeri selâmladı.

"O halde göster bu gençlere bir Rus askerinin nasıl dövüşüp nasıl öldüğünü. Yüzbaşı, sağ kalırsa bu ihtiyarı savaştan sonra bana getir, terfi ettireceğim onu."

Sonra saflara haykırdı:

"Askerlerim, burunlarınız ateşin kokusunu duymaya başladı. Hepiniz dövüşmesini biliyorsunuz. Sizlerle tabyanın içinde buluşacağım. Hoşçakalın!"

Skobelev, en son alayı da Türk hatlarına sürmüştü. Şimdi kendisi gri saflar halinde tabyalara tırmanan askeri seyrediyordu. Koşarak ilerleyen Ruslarla siperler arasındaki uzaklık süratle kapanmaktaydı. Tepeden trampet sesleri duyuldu. Asker yayılarak ilerliyor ve ilerledikçe ardında yüzlerce ölü bırakıyordu. Tabyayı yoğun bir duman sardı. Türk hatlarından hiç durmaksızın yaylım ateş açılıyordu. Bir subay tepenin üzerine dört nala çıktıysa da atıyla birlikte gerisin geriye yuvarlandı. Alev ve dumanın arasından tabyanın siperleri üzerinde, siyah siluetler görülüyordu. Süngüler parıldadı. Tabya ateş kusan bir canavara dönmüştü. Saldırının hızı kırılmaktaydı. Siperlerin önü kaçışan şekiller ve yatan ölülerle kaplıydı.

Skobelev için bu an büyük önem taşıyordu. Tabyanın ele geçmesi isteniyorsa hiç vakit kaybetmeden desteklemek gerekirdi. Elinde sadece iki nişancı tabur kalmıştı.

Hızla bu taburların başına geçen General, MacGahan'a haykırdı:

"Elveda dostum! Bana iyi şanslar dile!." Uzaklaşırken askerine, "Beni takibedin, düşman nasıl yenilir görün!" diye bağırıyordu. Sesi trampet yankıları arasında kaybolurken yüzleri gerili, dişleri sıkılı saflar ileriye atıldılar.

MacGahan, birliklerin tepeyi sarışını ve en önde beyaz atıyla koşan Skobelev'i seyretmekteydi.

General, dağılmaya yüz tutmuş askeri toparlayarak bütün gücüyle tabyaya yüklenmişti. Siperlerden yükselen alevler arasında çığlıklar, düşen mermilerin patlamaları ve aralıksız devam eden tüfek ateşi duyuluyordu. Skobelev'in elindeki kılıç ikiye bölündü. Hemen arkasından bir hendeği atlarken atıyla birlikte yuvarlandı; at ölmüştü ama, Skobelev ayaktaydı. Haykırarak askerin başına geçti ve Rus safları bir fırtına gibi tabyaya çöktü. Yükselen zafer çığlıkları askerin tabyaya girdiğini haber veriyordu. Ruslar Plevne'nin savunma noktalarından birini en sonunda ele geçirmişlerdi.

MacGahan, çarpışmaları uzaktan seyredebiliyordu. Kopan kıyametin titrettiği tabyayı alev ve duman sarmıştı. Artık savaş görülmez, sadece duyulur olmuştu. Ruslar ilerledikçe Türk ateşi daha da artıyordu. Tüfek sesleri, süngü ve kılıç şakırtılarına karışıyor, şarapneller boğuşan bu insan yığınının tepesinde görünmeyen ellerin şaklaması gibi patlıyordu. İnsanlar kan içinde yatıyor, ölüm acılarıyla haykırarak can çekişiyordu. Dostu düşmanı ayırdetmek güçtü.

Vahşi bir canavar kesilmiş Ruslar artık tabyanın içindeydiler; merhamet ortadan kaybolmuştu. Kaçamayan Türklerin hepsi süngüler altında can verdiler.

MacGahan'a göre; Skobelev insan-üstü bir çaba göstermişti. Türk hatlarını yarmış ve Plevne savunmasına bir kama gibi girmişti. Ama ne pahasına? 3000 ölü bırakmıştı siperlerin önünde; bütün kuvvetinin dörtte birini. MacGahan, Skobelev'in üstün ateş gücüyle savunulan mevzilere piyade saldırısı yapılmasına karşı olduğunu biliyordu. Fakat böyle bir saldı-

rıya geçmesi emredilmişti. O da bu saldırıyı en uygun taktikle yönetmiş, diğer Rus generallerinin aksine, saldırı hızının kesilmemesi için askeri dalgalar halinde, birbiri peşi sıra, savaşa sürmüştü. Generale göre; çok kayıp vererek zafere ulaşmak, bu kaybın yarısını verip geri çekilmekten daha doğruydu. Kiva seferinden bu yana devam eden uzun arkadaslıkları sırasında MacGahan ile Skobelev Amerikan İç Savaşından alınması gereken dersleri uzun boylu tartışmışlardı. Skobelev saldırıda, Amerikan generallerinin ilk dalganın erimesini ve püskürtülmesini beklemeden taze kuvvetleri ikinci, üçüncü dalgalar halinde saldırıya geçirişinin etkisinde kalmıştı.

Skobelev, Yeşil Tepeler'e hakim olan tabyayı ele geçirmişti. Altında Plevne kasabası görünmekteydi. Rus saldırısından hemen önce Plevne'ye gelmiş olan "Daily Telegraph" gazetesinden Drew Gay gördüklerini şöyle anlatıyordu:

"Başıbozuklar tabyanın tepelerinden koşarak iniyor, bunların hemen arkasında Ruslar ateş açarak geliyordu. Tepenin altındaki yol, gayrı nizami birlikler ve yaklaşan ölümden kaçmaya çalışan insanlarla doluydu. Yüzlerce erkek, kadın ve çocuk, yanlarına alabildikleri eşyalarla itişerek, bağrışarak, birbirlerinin arasından yol açmaya çabalayarak ilerliyordu. Bu kitlelerin arasına yer yer geri çekilmekte olan birlikler de karışmıştı."

Ryan, bütün gününü Griviça tabyasında geçirmişti. Kulağına gelen seslerden Plevne'nin güneyinde büyük boğuşmaların cereyan ettiğini tahmin ederek, akşam üstü o yönde yola çıktı. Lofça yolunu aş-

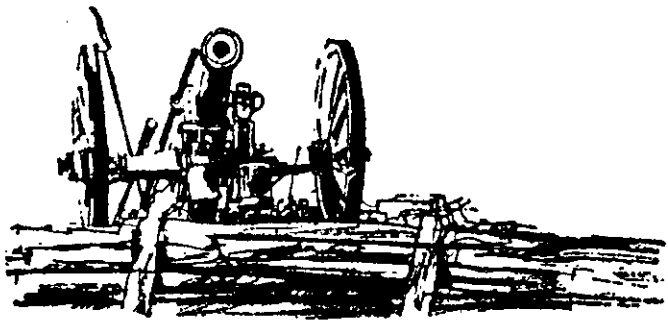
tığında, Ruslara geçen tabyadan kaçmakta olan Türklerle karşılaştı. Yakınlarına dakikada belki yirmi-otuz mermi düşüyordu. Kasabaya doğru at koşturmaya başladı. Savaşın vahşi yankıları gittikçe artmaktaydı. Plevne sokakları panik içindeydi. İnsanlar şaşkınlık ve korku içinde oradan oraya kaçışıyor, her yanda "Ruslar geliyor!" sesleri çınlıyordu. Yaralı ihtiyarlar, yarı çıplak çocuklar ve kadınlar biraraya toplanmış, kurtuluş saatlerinin yaklaştığını sanan Bulgarların haşin bakışları altında bekleşiyorlardı.

Bu defa Kirişnin tabyaları yönünde at koşturan Ryan, terkedilmiş bir siperin içinde, ellerindeki çakmaklı tüfeklerle mevzilenmiş, Ruslara ateş eden on-oniki ihtiyar Türk köylüsüne rastladı. Hepsi ihtiyardı ama yürekleri bir delikanlı kadar gençti. Üst ve başları lime lime olmuş ekseriyetinin başlarında bile yaralarının sarıldığı kanlı bezler görülüyordu. Onlar için artık yaşamak veya yaşamamak bir mesele değildi. Ölürlerse şehit, kalırlarsa gazi olacaklardı. Bilmedikleri tek şey o siperleri terketmekti. Bunu akıllarına bile getirmiyorlardı. Çünkü atalarından bunu öğrenmiş, babalarından bunu dinlemislerdi. Onlar aslında asker bile değillerdi ama, bir Türk, vatanı tehlikeye girdiği zaman hemen askerleşir ve silâhını kaptığı gibi düşmanın üzerine yürürdü. Bu on iki kadar ihtiyar da bu güne kadar birçok savaşa tanık olmuşlardı. İşte şimdi de fiilen onun içinde bulunuyorlardı. Toprak seviyesinin üstünde parlayan gözlerinden ve tüfeklerinin uzun namlularından başka birşey görülmüyordu. Buna rağmen ikişer üçer başlarını siperden çıkarıyor ve hemen silahlarını ateşliyorlardı. Sonra onlar içeri girer girmez ikisi üçü onların yerini alıyor

ateş edenler sipere girer girmez silahını yeniden atışa hazırlıyordu. Çabaları boşuna değildi ihtiyarların, uzak mesafelerden bu tarihî silahlarla Rusları deviriyorlardı.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

KARŞI SALDIRI

KOBELEV, Plevne'nin anahtarını elinde tutuyordu. Bunu kilidin içinde döndürüp kapıyı açabilecek miydi? Ele geçirmiş olduğu çift tabya solda büyük Kirişnin tabyasına, sağda ise Türk ateşine açıktı. Tabyanın arkası (şimdi Skobelev'in ön cephesi) tamamen kayalıktı, üzerinde siper kazılmasına imkân yoktu. Diğer tabyaları da ele geçirmediği takdirde, burayı tutabilmesi pek mümkün olmayacaktı. Emri altındaki birlikler büyük kayıplar vermiş, pek çok subayı ölmüştü. Bir yandan Karargâh'tan acele yardım isterken diğer yandan askerine zafer ümitleri vermeye çalışıyor, kısa zamanda taze kuvvetlerin geleceğini, Plevne'nin ise ergeç düşürüleceğini söylüyordu. Akşam yaklaşıyordu ve yardım kuvvetlerinden eser yoktu.

Ele geçirilmiş olan tabyada erler yorgun ve perişan bekleşiyorlardı. Tabyanın içi bir kan gölünü andırıyordu. Hafif hafif yağan yağmur bile kanlıydı sanki. Kıpırdanacak yer yoktu. Yer ölülerle doluydu ve kandan kaygan hale gelmişti. Tabyanın son demlerinde bir köşeye sıkıştırılmış olan Türkler vahşice katledilmiş, Rusların dipçik ve süngüleri altında can vermişlerdi. Genç bir Rus, yerde kanlar içinde yatmakta olan iri yarı bir Türk'e bakarak:

"Ben kuzeydeki soğuk ülkemden, sen ise güneydeki sıcacık memleketinden gelip bu Bulgar kasabasında birbirimizi öldürüyoruz. Ne için?" diyordu. Kolları iki yanına açık, cansız gözlerle gökyüzüne bakarak yatan Türkün yüzyıllardan beri sorulagelen bu soruya verecek cevabı yoktu.

Skobelev, askerine:

"Sağ olun, hepiniz sağ olun. Aslanlar gibi, kartallar gibi çarpıştınız. Sizlerle göğsüm kabarıyor!" diyerek arkasından ekliyordu: "Şimdi dinlenmelisiniz. Görevinizin yarısını başarıyla bitirdiniz. Bakın, güneş doğmak üzere. Haydi siperlerin üzerine bayraklarımızı dikin!"

Sabah rüzgârı çıkmıştı. Tabyanın yüksek noktalarına dikilmiş bayraklar güneşin ilk ışıklarıyla parıldıyor, rüzgârda ağır ağır dalgalanıyordu.

"Binbaşı Gortalov," diye seslendi Skobelev; "yerime tabyada komutayı ele almanızı istiyorum. Size güvenebilirim, değil mi? Her ne pahasına olursa olsun burayı terketmeyeceksiniz!"

"Ölecek fakat dayanacağız Ekselâns."

"Bana tabyadan çekilmeyeceğinize söz verin. Düşman savunma hatlarının anahtarı burasıdır." Eliy-

le Rus Karargâhı'nın bulunduğu tepeyi işaret etti: "Geridekiler, bunu henüz göremiyorlar. Onları inandırmaya gidiyorum. Bana söz verin."

Ant içer gibi elini kaldıran Gortalov:

"Burayı canlı olarak terketmeyeceğim" dedi.

Skobelev, Gortalov'u kucakladı:

"Tanrı yardımcınız olsun. Hiç yardım gelmeyebilir. Yalnız kendinize güvenin."

General güneş batarken dört nala yola çıktı. Tepenin üzerine vardığında atını durdurdu ve arkasındaki tabyayı seyretti. Bayraklar çökmekte olan karanlığın kasveti altında uçuşuyordu. 'Ölüme adandı hepsi' diye mırıldanarak atının başını çevirdi ve dört nala uzaklaştı.

Savaş bütün kesimlerde sona ermesine rağmen Yeşil Tepeler'de hâlâ devam ediyordu. Çar, cesetlerle dolu bayırları gece saat 9'a kadar seyretti durdu. Karargâhta, ertesi gün de saldırıya devam edilip edilmemesi görüşülecekti. Çar'ı güçlükle kandırarak bu toplantıya katılmasını sağladılar.

Osman Paşa, Plevne dışındaki mevziinden dürbünüyle Yeşil Tepeler'i tarıyor, Plevne için büyük bir tehlike olan kaybedilmiş her iki tabyanın üzerinde Rus kartalının dalgalandığını görüyordu. Yanında emir subayı, arkasında ufacık atlarıyla otuz kadar Çerkez haberci hazır beklemekteydi. Yanıbaşındaki bir sundurmanın altından çıkan üç tel hattı değişik yönlerde uzanıyordu. Burası Osman Paşa'yı savunma hatlarına bağlayan telgraf istasyonuydu.

Osman Paşa'nın kuzeydeki mevzilerden istetmiş olduğu üç piyade taburu Plevne sokaklarında uygun

adım ilerlemekteydi. Durumun ciddiyeti Osman Paşa'yı endişelendiriyordu. Skobelev, Türk hatlarının içine kadar sokulmuştu. Ele geçirdiği Kirişnin tabyasından daha yakındaki Plevne tabyalarına kolaylıkla sıçrayabilirdi. Bu tabyaların düşmesi Plevne'nin düşmesi demekti. Yunus Tabya Allahın yardımıyla dayatmaktaydı. Bu tabyanın komutanına bir telgraf çeken Osman Paşa, mevziini terkedecek olanın vurulmasını ve her ne pahasına olursa olsun tabyanın elde tutulmasını emretti.

William Herbert, kuzeyden gelen takviyelerle birlikteydi. Son dört günü Griviça tabyasında ateş yağmuru altında geçirmişti. Şimdi ise emrindekilerle birlikte güneydeki Bağlarbaşı tabyasına katılmışlardı. Burada altı taburun biraraya karışması, Türklerin, Çerkezlerin, Arapların, Suriyelilerin çeşitli dillerde konuşmaları tam bir kargaşalık yaratmaktaydı. Gün batarken gelen Çerkez keşif kolları, Rus birliklerinin civar bağların arasından ilerlemekte olduğu haberini getirmişti. Tepenin yamaçlarından ateş açıldığı duyuldu.

Az sonra cerrahlar tabyanın gerisinde yüzlerce yaralı ile uğraşmaya başlamıştı. Bir Alman doktorun, önünde yatmakta olan yaralıyı işaret ederek hırsla; «Bunu kralla ve imparatorlara göstermeli!» diye bağırdığı duyuldu. Aralıksız yağmur yağıyordu. Nöbetçiler sık sık yoklama yaparak askeri uyanık tutmaya çalışıyordu. Bütün bu ıstırabın üzerinde derinden gelen bir türkü sesi yükseldi. Bu cehennemin içinde, bülbülün güle olan aşkını, mehtabın dudaklarını uzatıp zambağı öpüşünü anlatan bu türküyü dinlerken Herbert acı acı gülümsüyordu.

Askerde ne yiyecek, ne içecek, ne de zafer ümi-

di kalmıştı. Herkes iliklerine kadar sırılsıklamdı. Tabyanın dışında yüzlerce insan can çekişiyor, yaralılar acı içinde inliyordu. Bir manga su aramaya gitti. Akarsuyun başında aynı şekilde su aramaya çıkmış bir Rus mangasıyla karşılaştı. Kimse tüfeğine davranmadı, aksine işaretlerle anlaşarak birlikte damacanalarını su ile doldurdular.

Geceyarısı parlayan büyük bir alev savaş alanını aydınlattı. Türk cephaneliğini Rusların görebilmesi için Bulgarlar bir saman deposunu ateşe vermişlerdi. Gün ağarmaya başlıyordu. Gökyüzü gri ve soğuktu.

Yirmi dört saattir aralıksız yağan yağmur toprağı bir bataklığa çevirmişti. Kasabanın hemen dışındaki bir ağıla sığınmış olan Doktor Ryan, şafakla birlikte uyandı. Çevredeki evlerin damlarına kurşun yağıyordu. Ağılın bahçesinde iki şarapnel patladı. Kapıyı delip geçen bir kurşun başının üstündeki duvara saplandı. Ağılın önündeki meydanlıkta 1500 yaralı yatıyordu. Uşağını Rusları gözetlemesi için dama çıkaran Ryan, hemen çalışmaya başladı. Eliyle karnını tutan bir Türk eri iki adımda bir durup dinlenerek kaçmaya çalışıyordu. Er karnından yara almıştı, dışarı sarkan ince barsaklarını avuçlarında taşıyordu. Ryan, yardımını istemeyen bu erin daha birkaç gün aynı durumda yaşadığını sonradan duymuştu.

Osman Paşa dördüncü geceyi de yatağa girmeden, karşı saldırı planlarını hazırlamakla geçirmişti. Günün ilk ışıkları Rusların siperler kazarak Yeşil Tepeler'de iyice yerleşmiş olduklarını gösterdi. Binlerce düşman, Türk savunma hatlarının iç kısımlarına ka-

dar sokulmuştu. Osman Paşa düşmüş olan tabyaları biri önden biri de arkadan aynı anda yapılacak iki saldırıyla almayı tasarlıyordu. Ünlü komutan çaresizlik içindeydi. Rusların diğer hatlara yeniden saldırıya geçip geçmeyeceğini bilmiyordu. Elindeki, bu harekâta ayırabileceği bütün birlikleri (20 taburu) sabah saat 6'da harekete geçirdi. Asker, önünden muntazam saflar halinde savaşa doğru ilerlerken daima kulağının arkasında taşıdığı kalemini elinde sallıyarak «Allah sizleri korusun» diye sesleniyordu.

Ruslar, işgal ettikleri tabyada yağmur altında perişan bir gece geçirdiler. Tabyanın açık olan kısmına ölüleri üstüste yığarak bir siper meydana getirmişlerdi. Türk ateşi bütün gece aralıksız devam etti. Güvenlikleri bakımından büyük bir tehlike olan arkalarındaki Yunus Tabya hâlâ Türklerin elindeydi. İkinci ve üçüncü tepelerin üzerinde mevzilenerek Türk siperlerini döven topları korumak için Skobelev'in subayları geri hatlardan 1000 kadar asker toplamışlardı. Arabalar tabyaya hiç durmaksızın cephane taşıyordu. Alaylarda değişik tip silâhların bulunması büyük zorluklar doğurmaktaydı. Rus piyadelerinin bir kısmında Krenk, bir kısmında ise Berdan tüfekleri vardı. Bunların çapları da birbirini tutmuyordu. Gelmekte olan cephane arasında Berdan tüfeklerine uygun mermi yoktu. Bir Kazak çavuşu ve yirmi atlısının geri hatlara kadar giderek Berdan mermilerini atlarının yem torbalarıyla taşımaya başlamasına kadar Ruslar bu silâhları kullanamadılar. Rus birlikleri yardım görmedikleri takdirde tutunamayacaklarını biliyor ve endişe dolu bakışlarla Lofça yolunu gözlüyorlardı.

Brestoviç'deki karargâhına varan Skobelev, aldı-

ğı tabya ve siperleri elde tutabilmek; buradan da Plevne'nin güneyindeki Türk mevzilerine ilerleyebilmek için General Zotov'dan âcilen yardım istedi. Türk hatlarına büyük fedakârlıklarla bir kama gibi girebilmişti. Plevne'nin anahtarını elinde tutuyordu; **'üçüncü bir Plevne yenilgisi istenmiyorsa'** kendisine yardım edilmeliydi. Genel Karargâhtan durum hakkında bilgi edinmek için gelen Albay Orlov'a tabyayı elinde tutabilmesinin taze kuvvetler gönderilmesine bağlı olduğunu söyledi. Böylece isteklerini bildiren Skobelev, birkaç saat olsun uyuyabilmek için uzandı. Genel Karargâhtan yollanan bir subay şafakla beraber kendisini uyandırdı. Skobelev, Prens İmeretinski'ye hitaben yazılmış olan emrin kopyasını taşıyan zarfı telâşla açarak okudu: **«Başkomutanın emriyle size ve General Skobelev'e bugün ele geçirmis olduğunuz mevzilerde tutunmanızı emrediyorum. Yedek kuvvetlerimiz tükendiğinden takviye gönderebilmemiz imkânsızdır.** İmza - General Zotov»

Skobelev, «Bizi kendi halimize terkettiler» diye inledi; 'Elde ettiğimiz bütün bu başarıya rağmen demek ki bize ne bir yardım gönderecekler ne de bizim için herhangi birşey yapacaklar!'

Karargâhtan gelen subay buna karşılık olarak elde gönderilecek kimse kalmadığını söylüyordu. Skobelev, otuz saattir çarpışıyordu. En tecrübeli alaylarının imha edildiğini, en yakın arkadaşlarının öldüğünü, kaderin yenilgiden zafere döndüğünü görmüştü. Demek şimdi de zaferin yenilgiye dönüşüne tanık olacaktı. Sinirleri çelik kadar sağlam olan Skobelev'in yüzü buruştu ve bir çocuk gibi ağlamaya başladı;

«Hiç mi birşey gönderemiyorlar? Bir tek alay olsun yok mu? Plevne'nin anahtarı elimizde. Osman Paşa'nın perişan edilmesi burada tutunmamıza bağlı.»

Bütün bu yakınmaları dinleyen subay; kendisine değil tek bir alayın, tek bir erin bile gönderilmesine imkân olmadığını tekrarlayıp duruyordu.

Türkler bütün sabah saldırıya devam etti. Taburlar Rus ateşi altında yavaş yavaş tabyanın sırtlarına tırmandılar. Altlarında, evlerinin damları üzerinde Plevne halkı endişeli gözlerle savaşı izliyordu. Türkler ön siperleri bir saldırıyla ele geçirdiler. İkinci ve üçüncü sıra siperler de birer saat ara ile ele geçirildi. Osman Paşa, Plevne'nin güneyindeki karargâhından birliklerinin tabyaya saldırmaya hazır olduğunu gördü. 5000 Türk, çalan saldırı borularıyla birlikte alevler içindeki tabyaya doğru saldırdılar. Açılan yaylım ateş karşısında tutunamayarak geri çekildiklerinde 500 ölü vermişlerdi. Osman Paşa bunun üzerine inatla iki taburunu daha savaşa sürdü.

Skobelev tabyaya geri döndüğünde, kurmay başkanı yüzbaşı Kropotkin'i (yüzbaşı bu savaştan sağ çıkacak ve 1904 yılında Mançurya'daki Rus orduları Başkomutanlığına getirilecekti) bir topun infilâk etmesiyle bayılmış, bir diğer subayı ise parçalanmış buldu. Piyade alayı komutanı General Dobrovolski de vurulmuştu. Skobelev, askerine yardım kuvvetlerinin yolda olduğunu, Plevne'nin alınacağını ve gayretlerinin boşa gitmeyeceğini söylüyordu. Tabyaya doğru hareket etmeden önce Başkomutana yardım almadan tutunmalarının imkânsız olduğunu bir defa daha bildirmiş ve takviye gönderilmesinde ısrar etmişti. Ayrıca

başvurduğu General Kirilov, kişisel yetkisine dayanarak kendisine Şuyski Alayından geri kalan 1000 kişilik bir kuvveti göndereceğine söz vermişti. Genel Karargâhtan Skobelev'e karşılık olarak Zotov'un gönderdiği son emirde şöyle deniyordu:

«Şimdiki mevzilerinizi elde tutamazsanız geri çekilirsiniz. Saldırıya devam edilmeyeceğinden biz de bütün cephe boyuna geri çekileceğiz!»

Bunun üzerine bütün subaylarını toplayan Skobelev;

«Beyler» diye söze başladı. «Geri çekiliyoruz. Ele geçirdiklerimizi Türklere geri vereceğiz. Bugün düşman için zafer dolu bir gündür, bizler için de şerefli bir gün. 11 Eylül'ü hatırladığımız zaman hiçbirimizin yüzü kızarmayacak.»

Bu kısa konuşmasına ek olarak Skobelev, Şuyski Alayının kendilerini geri çekilirken koruyacağını fakat alay gelene kadar tutunmaya gayret etmeleri gerektiğini söyleyerek 1000 kişilik kuvveti getirmek üzere atına atlayıp uzaklaştı.

Büyük tabyada trajedinin son perdesi oynanmaktaydı. Türkler beş defa saldırıya geçmişler ve beşinde de geri püskürtülmüşlerdi. Fakat her seferinde tabyayı savunan Rus kuvvetlerinin sayısı azalmıştı. İki Rus topu imha edilmiş, diğer ikisini de ateşleyecek topçu kalmamıştı. Cephane taşıyan arabalardan biri de isabet alıp infilâk etmiş, aralarında General Trebyanik de olmak üzere pek çok askerin ölümüne ve yaralanmasına yol açmıştı. Türkler, su başlarını tutmuştu. Tabyaya su sağlamak için çıkan Rus kolları geri dönmüyordu. Osman Paşa tabyanın ön ve arka cep-

helerine asker yığmaktaydı. Bunun tabyaya son ve kesin bir saldırı olacağını bilen Ruslar şerefli bir ölüme ve kendilerini pahalıya satmaya hazırlandılar.

Saat 4.30'da Türk boruları **«hücum»** çalarken 5000 Türk **«Allah Allah!»** sesleriyle siperlere doğru akmaya başladı. Ruslar bu seli durduracak kadar kuvvetli değillerdi artık. Tabyanın içinde gırtlak gırtlağa bir boğuşma başladı. Mücadele öyle bir hal almıştı ki bazı askerler tüfeklerini ve süngülerini bir tarafa fırlatıp birbirlerine elleriyle girişiyorlardı. Hasmıyla birlikte yere düşen bir Rus ölürken dişlerini Türkün sırtına geçirdi ve bu kenetlenen dişler ancak kafasına inen bir dipçik darbesiyle açılabildi. Bir köşede beş Türk eriyle çarpışan bir Rus subayının vücuduna süngüler peşpeşe giriyordu. Yüzü şerit şerit doğranmış ve akan kandan sırılsıklam olmuş subay, ayakta sallanarak son ana kadar tüfeğinin dipçiğini etrafına savurdu durdu. Malakov'da Sen Jorj nişanı almış olan yaşlı er yerde can çekişiyordu. Tabyanın ortasında burayı terketmektense öleceğine söz vermiş olan Binbaşı Gortalov, gemisini terketmeyen kaptan gibi kollarını kavuşturmuş duruyordu.

Genç bir subay, Teğmen Karabov:

«Binbaşım dinleyin! Bu silâh sesleri nereden geliyor?» diye Gortalov'a seslendi: «Bakın, bakın! Skobelev bu. Kaçmamız için yol açıyor bize.»

Şuyski Alayının açtığı yoğun ateş karşısında Türk saldırısı bir an için hızını kaybetti. Gortalov, askere:

«Arkadaşlar» diye son emrini verdi; «Süngülerinizle kendinize yol açacaksınız. Tabyayı daha fazla

korumamız imkânı kalmadı. Yüzbaşı Abayev, onlara siz komuta edin. Tanrı hepinizi korusun!.»

«Peki, ya siz Binbaşım?» diye yükselen seslere, yerde yatan ölüleri göstererek:

«Ben onlarla burada kalacağım. Generale sözümde durduğumu söyleyin» dedi Gortalov.

Tabyadan tırmanırken askerler, geriye, tek başına ayakta durmakta olan Gortalov'a baktılar. Bayraklarıyla birlikte bayır aşağı inerken bazıları el sallıyorlardı.

Saldırıyı tek başına karşılayan Gortalov'un vücudu az sonra Türk süngülerinin ucunda havaya kalktı.

Tabyadan şimdi zafer çığlıklarıyla yaralıların feryatları yükseliyordu. Rus kartalının kısa bir süre Plevne'yi seyrettiği tepede şimdi Ay - Yıldız dalgalanıyordu. Türkler savunmada olduğu kadar saldırıda da büyük cesaret sahibi olduklarını ispat etmişlerdi. Rusların büyük saldırısı başarısızlığa uğramıştı. Osman Paşa ele geçen tabyaya geldi. Üç bir yandan kuşatılmış olmasına rağmen yenilgiyi kabul etmemişti. Zafer, onundu. Skobelev'le mücadelede elindeki bütün gücü ortaya koymuş ve kazanmıştı. Onu görenler dizleri üzerine çöküyor ve Allaha şükranlarını bildiriyorlardı. Osman Paşa, «Tanrıya şükürler olsun!» diyerek çarpışmaya son verilmesini emretti.

Kendilerini izleyen Türklerin ateşi altında, yaralılarını çapraz tüfekler üzerinde ya da yanlarında sürükleyerek taşımaya çalışan Ruslar bu yüzden hızlı kaçamıyorlardı. Tabyadan çıkamayanların çığlıklarına doğru gerisin geriye koşmak ve onların intikamını almak arzusu duyuyorlardı.

Skobelev, tabyadan kaçan safları uzaktan saymaya çalışıyordu. Karanlık yığınlar yaklaştıkça geri dönebilenlerin çok az olduğunu gördü. Kaçarken tabyanın eteklerinde yaralanıp düşenler, arkadaşları ilerledikçe kendilerini bekleyen âkıbeti görmemek için yüzlerini toprağa çeviriyorlardı.

«Çok azı, çok azı kurtuldu» diye mırıldandı. «Ne kadar kötü bir gün! Ama bakın, nasıl geri çekiliyorlar. Hiç panik yok, hiç karışıklık yok. Tam asker bunlar.» Emrindeki subaylardan birine dönerek: «Bana bir Kazak süvarisi gönderin!» diye emretti.

Gelen süvariye, «General Kirilov'un nerede üslendiğini biliyor musun? Galiba seni ona bir kere daha göndermiştim. Şimdi hemen oraya gider ve tabyayı kaybettiğimizi, Şuyski Alayının koruyucu ateşi altında geri çekilmekte olduğumuzu Generale söyler, kendisine tarafımdan teşekkür edersin!» diye emretti. Bu sefer etrafındaki kurtulan askerlerine dönerek; «Eğer General Kirilov verilmiş emre boyun eğip yardımcı kuvvet göndermemiş olsaydı, tabyadan sağ çıkmanıza imkân yoktu» dedi.

Savaş sona ermiş, her yana gecenin sessizliği çökmüştü. Plevne'yi çevreliyen bayırlarda 15.000 Rus ve Romen ölüsü yatmaktaydı. Plevne tarlaları kan içindeydi. Ve kuzgunlar neşe içinde bağrışıyorlardı. Uzaktan uzağa duyulan kurt sesleri yakında kuşatanların da savunanların da üzerlerine çökecek kışı haber veriyordu.

O gece MacGahan, Skobelev'i korkunç bir heyecan ve hırs içinde buldu. Üniforması pislik ve camur içindeydi. Boynundaki Sen Jorj nişanı ters dönmüş, yüzü duman ve baruttan simsiyah, sesi kısık ve gözle-

ri kanlıydı. Çatlak bir sesle kazandığı ve kaybettiği savaşı anlatmaya çalışıyordu. Bir saat sonra MacGahan, onun biraz daha sakinleşmiş ve kendini toparlamış olduğunu gördü.

«Elimden geleni yaptım,» diyordu. «Daha fazlası yapılamazdı. Müfrezelerim ve alaylarım imha edilmişti. Bana hiç takviye göndermediler. Üç tane de top kaybettim.»

«Yardım göndermeyi niçin reddettiler? Bunun sorumlusu kim?» diye sordu MacGahan.

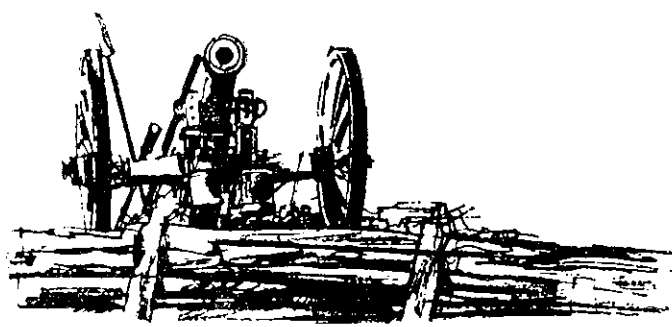
«Hiç kimseyi suçlamıyorum! Tanrı böyle istedi.» diye cevap verdi General.

Skobelev, uyumak için uzandı fakat uyuyamadı. Ağır ağır sönen ateşin kıvılcımlarını seyrederken o gün olanlar bir bir gözünün önünden geçti. Bu kadar korkunç saldırıyı bugüne kadar ne duymuş ne de işitmişti. İki taraf birbirine öyle şiddetle girmişti ki toz duman bütün savaş alanını kaplamıştı. Bu birbirini yok etmek için girişilen savaş ne içindi sanki? Binlerce insan bu topraklar üzerinde hayatını kaybetmişti. Bunların mesulü kim olmalıydı? Bu savaşa karar verenler mi yoksa bu savaşı yönetenler mi? Kendisi de yönetenlerden değil miydi? Yanındaki binlerce asker ve komutandan pek çoğu ölümüştü. Neden kendisi ölmemişti? En güvendiği alayları gömmek, arkadaşlarına yas tutmak için mi? Ona inandıklarından ölüme yürümüşlerdi. Ölümleri kendi hatası mıydı? Uğrunda bu fedakârlıkların boşu boşuna yapıldığı herkese lânet etti. O kadar yaklaştıkları zafer kazanılsaydı, dökülen bütün kanların bedeli ödenmiş olacaktı.

Bu ölenler hangi gayeye hizmet etmişti? Ne kadar yiğit olurlarsa olsunlar, binlerce askerin sürekli ateş eden tüfeklerle korunan toprak istihkâmları ele geçiremeyeceklerini ispatlamak için mi?

ONİKİNCİ BÖLÜM

GAZETECİLER HESAP SORUYOR

PLEVNE'YE yapılan büyük saldırı yenilgiyle sonuçlanmıştı. Ruslar ve Romenler iki gün içinde 300 subay ve 15.000 er kaybetmişlerdi. Bu, fiilen savaşa katılanların yüzde yirmisiydi. Sadece 126 subay ve 5.332 er Skobelev'in kesiminde Yeşil Tepeler'in ele geçirilmesi ve savunulması uğrunda canlarını vermişlerdi. Bu büyük felâketten dolayı iyiden iyiye sarsılan ve zafer ümidini kaybeden Çar, saldırıdan vazgeçilmesini ve Plevne'nin açlıkla karşı karşıya bırakılarak teslim olmaya zorlanması için dört bir yandan ablukaya alınmasını emretti.

Forbes, iki gün süren savaşın sonuçlarını gazetesine iletebilmek için Bükreş'e geldiğinde çarpışmaların sesi hâlâ kulaklarında çınlıyordu. Bir başka gazeteci, «Standard»tan Boyle; Skobelev'in Kirişnin tab-

yasını ele geçirmesi üzerine Plevne'nin sonu geldiği ve ufukta zafer bulutlarının göründüğü haberini göndermek için kendisinden önce yola çıkmıştı. Ama Boyle dört nala at koştururken durum birden altüst olmuştu. Çok daha tecrübeli ve bilgili bir gazeteci olan Forbes ise okurlarına Rus ve Romen ordularının feci bir yenilgiye uğramış olduklarını, Plevne'ye yeniden bir saldırı yapılmaması gerektiğini; yapılsa bile başarılı olacağından çok şüpheli olduğunu yazdı. Forbes:

«Gerçek şu ki» diyordu; «Türk askeri, her bakımdan Ruslardan çok daha üstün. Görmüş olduğum bunca savaştan sonra bu fikir bende iyice yerleşti.»

Forbes, strateji yönünden her iki tarafın da aynı derecede zayıf fakat savaş taktiklerinde Türklerin, Ruslarla kıyas edilemiyecek kadar ilerde olduğunu, silâhları bakımından da Ruslardan üstün Türklerin zaferden zafere koştuğunu, Rusların ise yenilgi üstüne yenilgiye uğradıklarını yazılarına eklemişti.

Savaşı büyük bir dikkatle izlemiş olan, Rus metotlarını ve psikolojisini çok iyi bilen MacGahan, Rusların seri ateşli tüfeklerle savunulan siperlere karşı giriştikleri çılgınca saldırıların sonucundan büyük ders almaları gerektiğini söylüyordu. Tabii, almaları gereken başka dersler de vardı. Topçu ateşinin etkili olması isteniyorsa, hedefin tabyalardaki toprak yığınları değil bunların arkasındaki birlikler olması gerekirdi. Rus bombardımanının Türklere hemen hemen hiç zararı dokunmamıştı. Toprak istihkâmlarda meydana gelen hasar kısa zamanda giderilmiş, Ruslar ise sahra toplarından ve piyadelerinden bu onarım işlerinin yapılmasına engel olacak şekilde yararlanama-

mışlardı. Skobelev'in Yeşil Tepeler'deki başarısını desteklemek için bulundurulması gereken yedek kuvvetler başka yerlerde harcanmıştı. Skobelev, Türk savunma hatları içinde bir tutamak noktası ele geçirmişti fakat burasını destek görmeden elde tutmasına imkân yoktu. Büyük çaba ve cesaretle kazanılan bu mevziin kaybedilmesine sebep olan hatanın sorumlusu kimdi?

MacGahan; «İşin en acı tarafı binlerce eri düşman ateşine karşı ölüme gönderen generaller, ateşe karşı saldırının ne olduğunu kendileri bilmiyorlardı. Bir savaşın gidişini sezebilecek öngörüşten, bir mevzii elde tutmanın mümkün olup olmayacağı ya da bir savunma hattının gücü hakkında bilgiden yoksundular. Ne olup bittiğini ancak askeri, büyük kahramanlıklar yarattıktan sonra, gerisin geriye kaçarken gördüklerinde anlıyorlardı» diye yazıyordu.

Skobelev âcil yardım istediğinde, Genel Karargâhın durumu gözden geçirmesi için birkaç saat beklemesi gerektiği söylenmişti. Tabya düştükten ancak bir saat sonra, buranın elde tutulmasını sağlamak için, bir alay gönderilmişti. Tabyayı korumaya çalıştıkları yirmi dört saatlik sürede 4000 ölü vermişlerdi. Buranın savunulması için değil bir alaya, bir tümene ihtiyaç vardı.

Rusların Plevne'ye yapmış oldukları saldırı baştan sona hatalı planlanmıştı. Bir defa başlandıktan sonra saldırıya ikinci gün de devam etmek gerekirdi. Savunmada gedik açılmıştı. MacGahan'ın düşüncesine göre, Romen kuvvetleri tarafından ele geçirilmiş Griviça tabyasına ya da Skobelev'in ele geçirdiği Ye-

şil Tepeler'e, Ruslar yoğun kuvvetlerle yüklenselerdi; Plevne düşebilirdi. Büyük kayıplar verecekler fakat Boğaziçi'nin yolu Ruslara açılmış olacaktı. 15.000 ölü vermiş olmalarına rağmen Ruslar hedeflerine bir adım olsun yaklaşamamışlardı.

MacGahan'a göre; büyük saldırı için olanca hızla biraraya getirilen 65.000 süngü, bu görevin altından kalkabilecek ve Türklere üstünlük sağlayabilecek güçten yoksundu. Önemli olan, sadece asker sayısı değildi.

MacGahan; «Ufak bir kuvvetin ustaca komuta edildiği takdirde kendinden üstün düşmanı yenmesi mümkündür. Türk savunmasıyla kıyaslandığında daha güçsüz durumda olan Rusların bütün güçleriyle sadece bir iki noktaya yüklenmeleri, diğer hatlar boyunca oyalama taktiği kullanmaları gerekirdi. Bu şekilde bu noktalarda sayıca üstünlük sağlamaları mümkün olabilecekti.» diyordu.

Şu iki şıktan biri uygulansaydı, zafer, belki Rusların olabilirdi: Birincisi, 120.000 kişilik kuvvetle dalgalar halinde Türk savunma hatlarına Skobelev usulü sürekli saldırılarda bulunarak kabaran bir denizin önündeki herşeyi yıkıp yutması gibi başarı sağlamaya çalışmak. Bu şıkkın uygulanmasıyla 30.000 civarında kayıp verilebilir, fakat Osman Paşa da kesin yenilgiye sürüklenirdi. İkinci şık ise, geceleri ya da topçu ateşi altında istihkâm hendekleri, sıçan yolları ve siperler kazarak ilerlemekti.

MacGahan'ın bu eleştirilerine kulaklar tıkalıydı. Avrupa, Plevne'den gereken dersi almamıştı. Birinci Dünya Savaşında siperler ve toprak istihkâmlar çok

daha yoğun topçu ateşiyle dövülmesine rağmen, saldırılarda verilen kayıplar, Plevne'yi kuşatanların kâbuslarda bile göremeyecekleri kadar çoktu. Sürekli atış yapan silâh ve bunun torunu olan makinelitüfek, Hitler'in tankları Kuzey Fransa'dan aşağı akana kadar daha altmış yıl saltanat sürecekti.

MacGahan, Rus generallerini kabiliyetsizlikle suçluyordu. «Komutayı ellerinde tutanlar sadece kırk-elli yıl önceki savaşları yönetmesini bilen yaşlı kişilerdi» diyordu. «Geçen bu süre içinde savaş tekniğinde kaydedilen yeniliklerden habersizdiler. Bütün hayatları boyunca tek bir konuyla ilgilenmişler, bütün düşüncelerini tek bir konu üzerinde toplamışlardı: İskambil oyunu. Yıllarca bundan başka birşey düşünmemişler, bundan başka birşey yapmamışlardı. Beyinleri yeni olan her şeye kapanmış, kararana kadar pas tutmuştu.» MacGahan, eleştirilerini sürdürerek bu komutanların savaş borularını duyunca gözlerini oğuşturup çevrelerine şaşkın şaşkın bakınarak sanki kırk yıllık bir uykudan uyanır gibi oyun masalarından kalktıklarını anlatıyordu. MacGahan; Çar, neden bu ihtiyar bunakları oyun masalarında bırakıp yerlerine Rus ordusunun hiç de yoksun olmadığı genç ve kabiliyetli elemanları getirmiyor, diye düşünüyordu. Ruslarda tuhaf bir tutum vardı. Hükümetin itibarı sarsılır düşüncesiyle hiçbir idareci bulunduğu mevkiden uzaklaştırılmıyordu. Böyle bir durum; hükümetin kendi acizini, hatasını açıklaması demekti. Hükümet o kişiyi mevkiinden uzaklaştıracağı yerde ilgilinin bütün sapıklığının, aptallığının ve namussuzluğunun sorumluluğunu yükleniyordu. Ayrıca Çar, yaşlı ve sadık bir devlet memurunu görevinden alarak küçük düşürme-

ye acıyor, buna karşılık binlerce cesur erin hayatını farkında olmadan bu yer değiştirmiş hislere kurban ediyordu.

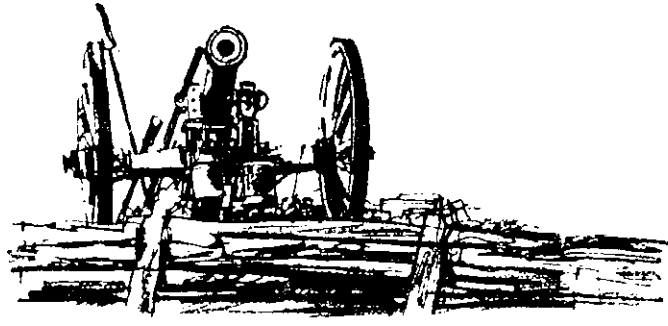
Plevne'deki «The Times» muhabiri de, «Büyük insan kitlelerinin kabiliyetsiz ve çaresiz durumda olan Rus Genel Kurmayının ellerine emanet edilmiş olduğunu» yazıyordu.

Rusların yenilgi haberi Avrupa'da duyulduğu zaman kimse bir avuç Türkün güçlü Rus ordularını durdurabildiğine inanamıyordu. Türk kıyıcılığının hikâyeleriyle ağızlarını açamayan Rus düşmanları, yenilmez Türkün ve Padişah'ı tarafından **«Gazi»** ünvanı verilen Osman Paşa'nın cesaret ve kahramanlığı ile değiştirdiği bu durumla övünüyorlar, bir İngiliz asılzadesi doğan oğlunu **«Osman»** adıyla vaftiz ediyordu.

Çar savaşa devam edebilmek için Avrupa'dan kredi istediğinde büyük güçlüklerle karşılaştı. Rus rublesi değerinin üçte birini kaybetmiş bulunuyordu. Ruslar, böylece tedariksiz bir kış seferiyle karşı karşıya kalmışlardı. Seferin ilk üç ayında Rus kuvvetleri verdikleri 50.000 ölüye karşılık ancak Tuna'yı geçebilmiş, Türkler kendilerini toplayana kadar Niğbolu kalesini ve Şipka Geçidi'ni alabilmişlerdi. Fakat İstanbul'dan hâlâ çok uzaktaydılar. Plevne halledilmeden güneye doğru herhangi bir harekette bulunamazlardı.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR GAZETECİNİN KAÇIŞI

BÜYÜK saldırı sona erdiğinde «Daily Telegraph»ın muhabiri Drew Gay, kasaba bütünüyle kuşatılmadan buradan ayrılmak istedi. Sofya'dan ya da İstanbul'dan telgrafla bildirmesi gereken haberleri vardı. Niyetini açtığında, Osman Paşa başarabileceğinden endişe ettiğini belirtti. Plevne'nin çevresi Rus kazaklarıyla doluydu ve Gay'ın belgelerine ne derece iltifat edecekleri şüpheliydi. Osman Paşa'nın Sofya'ya yolladığı 30 Çerkez haberciden ancak ikisi varabilmişti. Büyük işkencelere uğrayabilir, hatta hayatını kaybedebilirdi. Rus hatlarından yakalanmadan geçebilmenin imkânsız olduğunu, bunu başarsa bile, kızgın tavadan ateşe düşmüş olacağım; çünkü karşılaşacağı Başıbozuklar'ın atı ve silahı için kendisini öldürebileceklerini söyledi.

Fakat hiçbir şey Drew Gay'i yıldırmadı. Bunun üzerine Osman Paşa;

«Mademki gitmek istiyorsunuz, benim için söyleyecek birşey kalmadı; ama bunun ölüm demek olduğunu unutmayın» dedi ve ekledi: «Korunmanız için elimden geleni yapacağım. Sizi Başıbozuklar'dan korumaları için yanınıza birkaç zaptiye vereceğim; hiç olmazsa ölümünüz bizimkilerin elinden olmasın.»

Gay zaten iki Çerkez'e kendisini Rus hatlarından geçirebilirlerse 1000'er kuruş vereceğini vaadetmişti. Bu 2000 kuruş ödüle şimdi iki zaptiye de ortak olacaktı.

Kafile gece saat onbirde yola çıktı. Gay'in İstanbul'dan birlikte geldiği Lauiri isimli bir Alman ressam da aralarına katılmıştı. Her ikisinin de üzerlerinde Rus üniformaları vardı. Ayışığı birkaç gün önceki savaş alanını aydınlatıyordu. Bir Türk tabyasının yakınından geçtiler. Soru sormadan ateş etmeye hazır askerler elleri tetikte mazgallarda bekliyorlardı. Karşı tepe Rusların kamp ateşleriyle ışıl ışıldı. Toprak binlerce cesetle doluydu. Bazı Rus ölüleri Başıbozuklar tarafından soyulmuştu. Cesetlerin arasında ince yüzlü, sakalsız bıyıksız gençlere de rastlanıyordu. Bir kısmı ateş yağmurundan kaçabilmek için ufak çukurlara sığınmış ve öylece kalmışlardı. Tabyanın önündeki hendeklerde yüzlerce ölü yatmaktaydı.

Yanından geçtikleri bir ağacın dallarının arasından iki cesedin sallanmakta olduğunu gördüler. Gay, 'pırıl pırıl üniforma barışta ne kadar büyük bir gösteriştir, oysa bu üniformayı giyen vurulup da soğuk toprağın üzerinde ölümü beklerken ne ihtişamından ne de cakasından eser kalıyor artık,' diye düşündü.

Küçük hafile ölülerle örtülü topraklar üzerinde yol almaktaydı. En önde, Winchester tüfekleriyle iki Çerkez, bunların arkasından bir Arnavut süvari, Gay ve Lauiri, onları izleyen yük beygiriyle bir seyis ve iki zaptiye, en arkadan da Orhaniye'ye haber götüren bir Türk albayı ilerliyordu.

Saat onikiye kadar herşey normal gitti. Türk ileri karakolları tarafından rahatsız edilmeden Rus hatlarına yaklaştılar. Çerkezlerden biri kolaçan etmek için öne geçip arayı açtı. Az sonra uzakta bir kamp ateşi görüldü. Ateşin çevresinde yere uzanmış birkaç karaltı farkediliyordu. Derhal Kazak kılığına giren Çerkezin, ateşin olduğu yere giderek Rusları lâfa tutması sayesinde diğerleri görünmeden geçip gittiler.

Drew Gay çocukluk günlerini, Fenimore Cooper'ın kızılderililer arasında geçen kahramanlık hikâyelerini hatırladı. Gerçek, bu hikâyelerden ne kadar da farklıydı. Artık Rus hatlarındaydılar. Sanki süngülerin üzerinde adım atıyormuş gibi dikkatli ve ağır ilerliyorlardı. Rus Kazaklarıyla karşılaşmamış olmaları tam bir rastlantıydı. Arada bir civarlarından geçen Rus atlılarına görünmemek için on - on beş dakika durakladıkları oluyordu. Öncüleri onları tepelerin ve ağaçların gölgelerinde dolana dolana giden yollardan ya da mısır tarlalarının içinden geçiriyordu. 'Dur' sesini duyduklarında soluklarını tutarak bir Rus birliğinin ya da süvari kolunun önlerinden geçmesini bekliyorlardı.

Bir tepenin üzerine çıktıklarında, büyük bir alana dağılmış kamp ateşleri gördüler. Yol, bu kampın o kadar yakınından geçiyordu ve Gay, ateşin başında oturanların seslerini duyuyor, yüzlerini görebiliyordu.

Sonra ayışığı altında parlayan bir açıklığa geldiler. Birbirleriyle fısıldaşarak burayı tek tek aşmaya karar verdiler. Kafilenin en sonuncu atlısı da karşıya geçmişti ki, düzlüğe 100 kadar Kazak süvarisinin dolduğu görüldü. Yere yatırdıkları atlarının yanma çömelip soluklarını tutarak silâh elde Kazakların uzaklaşmasını beklediler. Kazaklar geri dönerek kendi yönlerine geldikleri takdirde yaylım ateş açmayı ve karışıklıktan yararlanarak savuşmayı kararlaştırmışlardı. En son Kazak süvarisi 200 metre ilerde gözden kaybolmak üzereyken Gay'in atı birden kişnedi. Çerkezler hemen atın ağzını bağladılarsa da, Gay, Kazak atlarının bu kişnemeye karşılık verdiğini duydu. Kazaklar ne olduğunu anlamak için geri dönecekler miydi?

Endişe dolu birkaç dakikadan sonra kafile çıktığı bir tepenin üzerinden Kazak süvarilerinin ağır ağır uzaklaşmakta olduğunu gördü.

Sessizce yol almaya çalışırken Gay'in kılıcı bir kayaya çarptı. Çevrede Rus kamp ateşleri yanıyordu; her an farkedilip bir yaylım ateşle karşılaşabilirlerdi.

Korku içinde ilerlediler. Yolları üzerinde ufak bir köy belirdi. Çerkezler atlarından inerek keşif için ileri doğru seyirttiler. Bir çeyrek sonra döndüklerinde, önlerinin açık olduğunu, köpeklerin havlamaması için köyün eteklerinden geçeceklerini söylediler. Fakat bu şekilde yolu uzatmanın pek faydası olmadı; köpekler öyle bir gürültü kopardılar ki, Gay, damarlarındaki kanın donduğunu hissetti. Bazı evlerde ışıklar yanmıştı. Bir çukura saklanarak köpeklerin susmasını ve ışıkların sönmesini beklediler. Tekrar hareket ettiklerinde köpekler yeniden başladı. Bunun üzerine bütün ih-

tiyatı elden bırakan kafile atlarını mahmuzlayarak dörtnala uzaklaştı.

Rastladıkları ikinci köyden de öyle geçtiler. Bir ara öyle dar bir geçide geldiler ki, çevrelerini saran dalları kılıçları ile keserek kendilerine yol açmaları gerekti. Artık ay da batmıştı. Karanlıkta yol almaya çalışırken bu defa büyük bir çukura yuvarlandılar fakat kimseye birşey olmadı.

Sonunda gökyüzünde şafağın müjdecisi gri ışıklar belirdi. Çerkezler «Çabuk, daha çabuk!» diye sesleniyor ve kafile dörtnala at koşturuyordu. Bir saat böylece yol aldıktan sonra günışığıyla birlikte küçük bir köye vardılar ve bir Bulgar çiftliğine sığındılar. Gay, biraz olsun dinlenebilmek için kendini bir saman yığınının üstüne atıverdi; fakat Çerkezler, Kazak süvarilerinin çok yakında olduklarını ve hiç vakit kaybetmemeleri gerektiğini söylediler. Kafile yeniden at koşturmaya başladı.

Gay solunda bir grup atlı gördü; aralarında 600 metre bile yoktu. Bunların Kazaklar olduğunu farkedince atlarını mahmuzladılar ve kısa zamanda arayı açabildiler. Gay'in eşyalarını taşıyan at, kafileye yetişememişti.

Kazakları gözden kaybetmelerine rağmen bir köye varıncaya kadar hızlarını kesmediler. Vardıkları köyde konuksever bir Bulgar kendilerine biraz et ve ekmek vererek Gay'in elini üstüste beş altı defa sıktı ve bulgarca birşeyler söyledi. Orhaniye'ye daha altı saatlik yolları kalmıştı. Albayın yanında Orhaniye'deki komutana verilecek bir mesajla İstanbul'a çekilmesi gereken bir telgraf vardı. Osman Paşa her ikisinde de Plevne'ye yardım gönderilmesini istiyordu. Yol bo-

yunca Türk göçmen kafilelerine rastlıyorlardı. Hristiyanların nefret ve intikamının hedefi olan bu zavallılar nereye gideceklerini bilmeden, aç ve ümitsiz yürüyüp duruyorlardı.

O gece saat onbirde, yirmi dokuz saat hiç durup dinlenmeden at koşturduktan sonra, Plevne'nin ikmal noktası ve Sofya'nın yarı yolu olan Orhaniye'ye vardılar.

Üç saatlik bir uykudan sonra Gay, bir arabayla Sofya'ya hareket etti. Yollardaki manzara hep aynıydı: Kafileler halinde ilerleyen insanların acısı ve Orhaniye doğrultusunda Osman Paşa'nın yardımına giden takviye kuvvetleri, cephane ve iaşe arabaları.

Sofya'ya varan Gay derhal Paşa'yı buldu. Kendisini, takviye kuvvetlerinin ve iaşe maddelerinin olanca hızla yollanması konusunda ikna etmeye çalıştı fakat bütün elde ettiği bir **'İnşallah'** oldu.

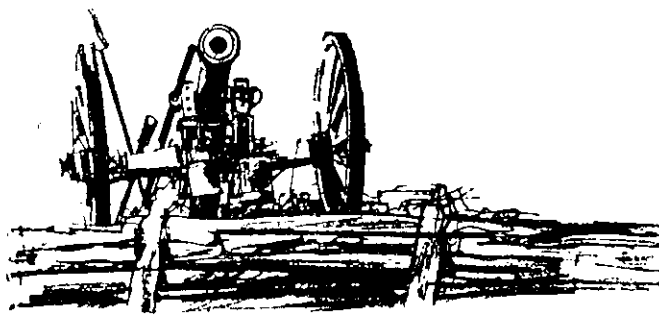
Plevne'den ayrıldıktan beş gün sonra Drew Gay, İstanbul'daydı ve hiç vakit kaybetmeden Padişahın yanına koştu. Abdülhamit kendisini bekletmeden kabul etti, yiğit Türk askerleriyle kahraman komutanları hakkında saatlerce ardı arkası kesilmeyen sorular sordu. Birliklerin durumunu, yürek gücünü, kılık kıyafetini, mevzilerini, her şeyi bilmek istiyordu.

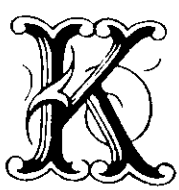
Haritalar açıldı. Gay bunların üzerinde Padişah'a Rus saldırılarını ve yenilgilerini ayrıntılarıyla anlattı. Abdülhamid, bu Türk başarısının Allahın lûtfu olduğunu söylüyordu. Gay, Padişah'ın yanından ayrıldığında vakit gece yarısıydı.

Birkaç gün sonra da, Abdülhamid, Drew Gay'in göğsüne gümüş Plevne madalyasını taktı.

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇEMBER DARALIYOR

ÜÇÜK Plevne birbiri peşisıra üç saldırıya karşı koyarak düşmanın İstanbul'a doğru ilerleyişini durdurmuştu. Rusların zafer ümidi kaybolmuş ve yürek güçleri sıfıra inmişti. Rus bozgunu üzerinde İngiliz basınının eleştirici sesi bir koro halinde yükseliyordu; kuzeydeki **'azametli komşu'** pek çabuk yıkılıvermişti. Türkün savaş niteliği göklere çıkarılıyor, Türk taraftarı gazetelerin satırları sanki savaş dansı yapıyordu. **'Türkofil'** adı verilen «Daily Telegraph» coşkun bir sevinç içindeydi. «Pall Mall Gazette» Türklere karşı bir Haçlı seferi açılmasını savunanların düştüğü utanılacak durumla alay ediyor, bunları Rusya'yı bu **'Kutsal Savaş'a** kışkırtmakla suçluyordu.

Şimdi ise, Tanrı'nın kimin tarafında olduğu anlaşılmıştı. Kamuoyu, Plevne'nin kaderiyle öylesine ilgi-

liydi ki «Daily News» büyük saldırı süresince, her akşam gazeteden ayrı bir **'Savaş Eki'** çıkarıyor; gazetecilerde, kitapçılarda Bulgaristan haritalarıyla Plevne'nin planları satılıyordu. Plevne'den dönen harp muhabirleri konferanslar vermek üzere ülkenin dört bir yanından davet edilmekteydi. Plevne'de bulunmuş olmak, üne giden en emin ve kestirme yoldu. Kıyafeti askere benzeyen yabancılar trenlerde, büyülenmiş gibi kendilerini dinleyenlere, Osman Paşa'nın komutasında ve Plevne'de çarpıştıklarını anlatıyorlardı. Londra'daki Canterbury Tiyatrosu'nun direktörü **'Plevne'nin kahramanca savunulmasını'** tasvir eden bir tabloyu sahneye koyduğu zaman, kendinin Plevne'de bulunmuş 'yegâne' İngiliz olduğunu söyleyen on bir ayrı kişi tarafından eserin gerçeğe olan yakınlığı dolayısıyla tebrik edilmişti. Sonradan bu tabloyu seyreden Doktor Charles Ryan da aynı sözleri tekrarlayınca nezaketli bir şüpheyle karşılandı. Osman Paşa'nın balmumundan heykeli Madame Tussaud'nun müzesindeki yerini çoktan almıştı bile.

Osmanlı İmparatorluğundaki Müslümanlar dört yüz yıl önce İstanbul'un fethinden beri böylesine sevinç duymamışlardı. Osman Paşa'nın zaferi üzerine şarkılar besteleniyor, **«Tuna nehri akmam diyor - Adı büyük Osman Paşa - Plevne'den çıkmam diyor»** mısraları yüzlerce şehrin ve kasabanın kahvelerinde, sokaklarında söyleniyordu. Halk, Osman Paşa'dan ve Plevne'den başka birşey konuşmaz olmuştu. Çocuklar bile mahalle aralarında 'Plevne' oyunu oynuyorlardı. Camilerde Müslümanlar yiğit cengâverler için dualar ediyor, gidişatı nihayet Türklerin lehine dönmeye başlayan savaş için son ihtiyatlar silah altına alı-

nıyordu. Plevne'de ise Osman Paşa ya da Padişah tarafından verilmiş ünvanı ile **'Osman Gazi'**, görevini yerine getirmiş olduğunu biliyordu.

Üzerine kendinden iki misli kalabalık bir orduyu çekmiş, Rus saldırısını durdurmuş ve onları bir kış seferine zorlamıştı. Eninde sonunda tamamen kuşatılarak açlıkla karşı karşıya bırakılıp teslim olmaya zorlanacağını bildiğinden Plevne'yi boşaltması, güneydeki Orhaniye'ye çekilmesi için Padişah'tan izin istemişti. Orhaniye'de güneydeki kuvvetlerle bağlantı kurması ve ordusunu yok edilmekten kurtarması mümkündü. Bundan sonra Plevne'de tutunmanın büyük bir önemi kalmadığını bildiriyordu. Osman Paşa'ya verdiği karşılıkta Padişah, Plevne'nin terkedilemiyecek kadar çok prestij kazandığını, dolayısıyle her ne pahasına olursa olsun elde tutulması gerektiğini bildiriyor, ayrıca büyük bir ordunun da yardımlarına gönderileceğini belirtiyordu.

Bunun üzerine Osman Paşa, Plevne - Sofya arasında bir ikmal hattı kurmak için hazırlıklara başladı.

Plevne'de yapacak çok iş vardı. Müslümanların mübarek ayı olan Ramazan gelmişti. Bütün gün, akşam serinliğinde patlayan ramazan topuna kadar Plevne'deki kahramanların ağızlarına ne bir lokma yiyecek, ne de bir damla su giriyordu. Her sabah ordugâhın gürültüsünün üzerinde müezzinin dalgalanan sesi yükseliyor ve askerler şevk içinde saf saf namaza duruyorlardı.

Yapılması gereken önemli işlerden birisi de ölülerin gömülmesiydi. Türk tabya ve siperlerinin önü binlerce cesetle doluydu. Çürümeye başlayan bu ce-

setlerin feci kokuları her yanı sarmıştı. Plevne yöresinde atla dolaşmaya çıkan Doktor Ryan, Tevfik Paşa'ya rastladı. Osman Gazi'nin kurmaybaşkanı olan Tevfik Paşa, Skobelev'in ele geçirdiği Türk tabyasını geri alan komutandı. Rusların aracı yollayarak cesetler konusunu görüşmek üzere bir Türk subayı gönderilmesini istediklerini söyleyen Paşa, kendisine verilmiş olan bu görevde Ryan'ın yardımını rica etti.

Beraberlerindeki diğer atlılarla Rus hatlarına doğru hareket ettiler. Plevne'den 2,5 kilometre ilerde iki Rus subayı tarafından karşılandılar. Birbirlerini saygıyla selâmladıktan sonra ölülerin gömülme konusunu görüşmeye başladılar. Biri Türklerin, diğeri Romenlerin elinde olan iki Griviça tabyası arasında yüzlerce ölü yatmaktaydı. Rus subayları cesetlerden yükselen kokunun bu tabyalardaki birlikler için büyük bir sorun haline geldiğini söyleyerek, ölüleri gömmek üzere buraya bir müfreze göndermek istediklerini, fakat Türklerin ateş açmamasının sağlanmasını nazik bir lisanla rica ettiler. Ryan, bu çözüm yolunun göründüğü kadar kolay olmadığını az sonra anladı. Tevfik Paşa, Rusların bu cömert teklifini üzülerek kabul edemeyeceğini belirtti. Kokunun gerek Türkler gerekse cesur hasımları için bir sorun olduğunu fakat şeref meydanını dolduran bu vatanseverleri gömmek zahmetine sadece Rusların katlanmalarına gönlünün razı olamayacağını söyledi. Karşı teklif olarak her iki tarafın kendi hatlarından 90 metre mesafedeki ölüleri gömmesinin ve zahmetin böylece yarı yarıya paylaşılmasının uygun olacağını ileri sürdü. Rusların esas gayesinin ceset gömmek bahanesiyle kendi tabyalarından 120 metre ileriye soku-

larak Türk savunma hatlarını görmek olduğunu gayet iyi biliyordu. Rus subaylarının bu cömert (!) Türk teklifini kabul edemeyeceklerini bildirmeleri üzerine görüşme bir sonuca bağlanmadan dağıldı. Sonuç olarak Türkler, askerin çürüyen cesetlerden hastalık kapmasını önlemek için 4000 kişilik garnizonu her 48 saatte bir değiştirdiler.

Plevne'de henüz yiyecek sıkıntısı olmamasına rağmen bolluk da yoktu. Ryan, Bulgar komşusunun bahçesinde gezinen bir sürü kazdan gözlerini ayıramıyordu. Bir tane olsun satması için köylüyü kandıramamıştı. O gece yine kuru fasulye tabağının başına oturduğunda bu kazlardan iki Çerkez uşağına söz etmişti.

Ertesi sabah bahçesinden gelen tıslamalarla uyandı. Ne kazlar ne de iki uşak bu yer değişikliğinin nedenini açıklayabildiler. Ryan, Bulgar komşusunun kaybolan kazları yüzünden çektiği sıkıntıyı hafifletmek için o gün kendisine bir miktar para gönderdi. Ryan ve uşakları şanslıydı. Teğmen Herbert, bir Çerkezin bir Bulgar evine girdiği için falakaya çekildiğini görmüştü. Bu tür cezalar Türklere de Bulgarlara da aynı ölçüde uygulanıyordu. Bir defasında da yaralı bir Türke tekme atan bir Bulgar köylüsünün meydanda kırbaçlanmasına tanık olmuştu.

Bir gece ileri karakol görevi alan Teğmen Herbert'e nöbetçilerden biri beşyüz metre ilerde tuhaf sesler duyduğunu ve parlayıp sönen bazı ışıklar gördüğünü söyledi; eşek anırmaları duyduğuna yemin ediyordu. Oysa, ne Ruslar ne de Romenler eşek kullanıyordu. Bunların çapulcular olabileceğini tahmin

ederek derhal yola çıkan Herbert, üç yüz metre kadar önünde bazı ışıkların kendilerine yaklaştığını gördü ve beraberindeki erlerle pusuya yattı. Gelenler iyice sokulduklarında hemen çeviriverdiler.

Kafile birkaç araba ve on erkekle üç kadından meydana gelmişti. Herbert hayatında bu yakalananlar kadar aşağılık ve vahşi yüzlü insanlara rastlamamıştı. Arabalar tıka basa yağma ile doluydu. Yükün yarısı subay cesetlerinden çıkarılmış kan içinde iyi kalite iç çamaşırlarıydı. Bundan başka çapulcuların üzerinden yüzükler, saatler, zincirler, mücevherat, para ve başka eşyalar çıktı. Yakalananların çoğu çingeneydi, diğerleri de aralarındaki bir Türk ve bir de Bulgardan başka, Macar ve Romen yahudisiydi. Şafakla beraber asılacakları söylendiğinde hep bir ağızdan uluyarak yalvarmaya ve ağlamaya başladılar. Yaptıkları gürültü bir albayın olay yerine gelmesine ve hepsinin derhal asılmasını emretmesine yolaçtı.

Büyük saldırıdan bir hafta sonra Herbert çevrede dolaşan acaip bir dedikodu duydu: Gûya, İngiltere, Rusya'ya savaş ilân etmiş ve iki İngiliz tümeni İstanbul'dan Plevne'ye doğru yola çıkmıştı. Bunun gerçek olmadığı anlaşılana kadar garnizon büyük bir heyecan içinde çalkalandı durdu.

Ruslar, Plevne yöresindeki hatlarının içine çekilmiş, General Todleben'in gelmesini bekliyorlardı. Sivastopol savunmasının bu ünlü Generali emekliye ayrılmış olduğu halde Plevne kuşatmasını yönetmek üzere tekrar çağrılmıştı. Bu arada Rus komuta kademesinde başka değişiklikler de yapılmıştı. Plevne'ye yapılan iki saldırıda üstüste başarısızlığa uğrayan Batı ordusu sözde Romanya Prensi Şarl'ın komutasında

görünüyordu. Ancak General Todleben Prensin yardımcısı seçilmiş ve bu suretle Plevne önündeki bütün birliklerin gerçek komutanı olmuştu. Prens İmeretinski Genelkurmay Başkanlığına ve General Zotov 4. Kolordu komutanlığına getirilmişlerdi. Hassa alaylarıyla Plevne'ye dönen General Gorko, süvari kuvvetleri, General Krilov da Vid suyunun batısındaki bir süvari birliğinin komutanlıklarına atanmışlardı. Prens Şakovski komutanlıktan alınmış, Tuğgenerallik rütbesine yükselen Skobelev bir tümenin komutanlığına verilmişti.

Forbes ile görüşmek üzere gittiği Bükreş'ten dönen MacGahan, doğru Gorni Studen'e geldi. Amacı durumdaki değişiklik üzerine Genel Karargâhtaki komutanların düşüncelerini anlamaktı. Ruslar, kendi hataları yüzünden olduğu kadar, Türklerin yiğitçe dövüşmeleri nedeniyle de yenilmiş olduklarını kabul ediyorlardı. Buna rağmen Plevne'yi almaktan vaz geçmiş değillerdi; bu kararlarında en ufak duraksama yoktu. Barışı hatırlarına bile getirmiyorlardı. Birinden biri dize gelene kadar savaşmaya devam edeceklerini söylüyorlardı. Ruslar, sonunda Türkleri teknik üstünlükle yenemezlerse, insan gücüyle çökertmeye kararlıydılar; son mujik'e (*) kadar çarpışmayı göze almışlardı.

MacGahan, Rusların kış seferi için geniş çapta hazırlığa giriştiklerini, Simniça'ya kadar bir demiryolu inşa edileceğini ve Tuna'yı devamlı açık tutabilmek için buz kırıcı tekneler sipariş edildiğini öğrendi.

(*) Rus köylüsü.

Kirişnin tabyalarına yapılan saldırılarla çok yorulmuş olan Skobelev, o sırada İngiltere'ye gitmek üzere yola çıkan Forbes ile birlikte izinli olarak Bükreş'e geldi. Savaşın heyecanı ve yorgunluğu nedeniyle Forbes tekrar Bulgaristan'a dönmedi; kuşatmanın izlenmesini iki meslektaşına, MacGahan ve Frank Millet'e bırakmıştı.

Hareket etmeden önce yolu üzerindeki Genel Karargâha uğrayan Forbes, harp muhabirlerinin sorunlarını ve çektikleri sıkıntıları görüşmek üzere Gran Dük'ün davet ettiği bir heyete katıldı. Gran Dük Nikola'nın gazetecilerden sıkıldığım ve ağzından çıkanın olduğu gibi kâğıda geçirilmesinden hoşlanmadığını biliyordu. Gran Dük'ü evinde, yanında oturan bir İskoçyalı gazetecinin cebinden kocaman bir defter çıkardığını görünce;

«Kaldırın onu ortadan. Duyduklarınızı aklınızda *tutamıyor musunuz?*» diyerek uyardı.

İskoçyalı ise;

«Şu anda aklıma geldi, dün gece yemekte ödediğim beş frankı not etmeyi unutmuştum» dedi.

Tartışılan konu, harp muhabirlerinin sorunlarından çok, cepheden uzaklaştırılan «Standard» gazetesi muhabiri Frederick Boyle idi. Bu gazeteci, Rus birliklerinin hareketi hakkında bazı bilgileri gazetesinde *yayınlamıştı. Ruslar, düşmana yardımcı olabilecek* herhangi bir haberin yayınlanması hakkında koymuş oldukları yasağın hiçe sayıldığını iddia ediyorlardı. Oysa, Forbes, Boyle'un bu makalesini telgrafla değil mektupla gönderdiğini biliyordu. Dolayısıyle haber, Türkler okuyana kadar değerini kaybetmişti. Fakat

Ruslar verdikleri kararı geri almadılar ve Boyle, Londra'ya dönmek zorunda kaldı.

Rusiar, İngiliz gazetelerine ateş püskürüyordu. Bu gazetelerdeki bazı makalelerin Rus komutanlarını ne derece sinirlendirdiğini İngiliz Askerî Ataşesi Albay Wellesley şu hikâyesiyle anlatıyordu:

Yemekten sonraki sıkıcı saatleri değerlendirmek için Çar her gece kurmay subaylarıyla karargâhtaki askerî ataşeleri topluyor ve Rus yenilgisini yansıtan Avrupa gazetelerini Kont Adlerberg'e yüksek sesle okutuyordu. Bir gece sıra İngiliz gazetelerine geldiğinde, Albay Wellesley çok zor bir duruma düştü. O gece Kont, İngiliz basınından seçilmiş dört ayrı bölüm okumuştu. Bu bölümlerdeki birkaç paragrafın metni şöyleydi:

«Kutsal Rusya'nın Hristiyan halkın acısını küstahça ve riyakârca bahane ederek yarım milyon insanı yakıp yıkmaya, ırza geçmeye ve 'katliam' yapmaya itmesini hoş görmenin zamanı çoktan geçmiştir. Eğer amaç Hristiyanların durumunun güvenlik altına alınması olsaydı, Rusların bu işe Polonya'dan başlaması gerekirdi. Çarın, Gran Dük'ün ve Romanya Prensinin gözleri önünde yapılmakta olan bu katliamın sebebi nedir? Geçen Salı bu önemli kişilerin **'Büyük Beyaz Peder'** için hazırlanmış olan locadan din ve insanlık uğruna 200.000 insanın birbirlerini çılgınca öldürdüğü bu boğuşmanın açılışını yaptıklarını biliyoruz.

Çar ve yardımcıları bu kan deryasında o kadar çok açılmışlardır ki artık ileriye doğru yüzmek, gözden kaybettikleri barış ve adalet kıyılarına geri dönmekten çok daha ümit vericidir.

Bu '**Haçlı Seferi**'nde (!) Rusların durmadan yeni katliamlara hazırlanmaları insanı hayrete düşürüyor. Bu iğrenç hazırlıkların gayesi nedir? Yeni topraklar elde etmek mi? Yoksa Bulgaristan'a Hristiyanlığı yaymak mı? İkisi için de artık çok geç kaldılar.»

Bu bölümler okundukça kızgın yüzler Albay Wellesley'e dönüyor ve bütün subaylar bu aşırı gözüpeklik karşısında hayrete düştüklerini belirtiyorlardı. Kutsal amaçlarına karşı saygısız seslerin yükseldiği İngiltere İmparatorluğuna atıp tutuyorlardı. Fakat Çar, bütün ülkelerden gelen gazeteler okunduktan sonra diğer ataşelere gösterdiği ilgi ve iltifatı Albay Wellesley'den esirgemedi. Böylelikle II. Aleksandr, Rus tahtına geçmiş olan en açık fikirli yönetici olduğunu ispat ediyordu.

Doğunun Paris'i diye tanınan Bükreş'te Plevne kahramanı Skobelev günün adamıydı. Bütün kadınlar onunla tanışmak için can atıyor, Generalin ilgisini çekememiş olanlar ise aralarındaki ilişkinin açıklanamayacak kadar romantik olduğunu ima etmeye çalışıyorlardı. Hiçbir zaman kadınların kendisiyle ilgilenmesinden kaçınmamış bir erkek olan Skobelev'e bu defaki saldırılar fazla geliyordu. Bükreşli dilberlerden devamlı olarak randevu isteyen mektuplar alıyordu. Bu mektupları okudukça; «*Kaçmak lâzım* bunlardan, bir askerin kadınlardan uzak durması gerek. Yoksa insan birine tutuluverir. Oysa bir erkeğin kalbinde iki sevgiliye birden yer yoktur. Savaş ve aile bir arada yürümez» diyordu.

Bir gün genç bir hanımdan kendisini ertesi gün ziyaret etmek ve hayranlığını bizzat belirtmek iste-

diğini yazan bir mektup aldı. Okuduktan sonra yanan şömineye fırlattı ve unuttu gitti. Ertesi gün yaşlı bir general kendisini ziyarete gelmişti. Katılmış olduğu savaşlardan başka birşey konuşmuyordu. En son seferi olan Kırım Savaşını anlatırken bir hanımın Skobelev'i aradığını haber verdiler. General «Kim acaba?» diye düşünürken kapıcının verdiği kartın üzerinde bir gün önce ateşe attığı mektuptaki adı tanıdı. Birden aklına parlak bir fikir geldi; hem bu sıkıcı ziyaretçiden hem de serüvensever genç hanımdan kurtulmuş olacaktı.

İhtiyar generalin zayıf tarafını biliyordu. Ona dönerek;

«Ekselans, acaba beni bir sıkıntıdan kurtarmak isterler mi?» diye sordu, «Genç bir hanım benimle tanışmak istiyor, fakat hiç vaktim yok. Benim yerime onu siz kabul eder misiniz? Kendisi beni tanımıyor. Nasıl isterseniz öyle idare edin, hatta ona Skobelev olduğunuzu bile söyleyebilirsiniz.»

Bu teklif ihtiyar generalin çok hoşuna gitmişti, heyecanla;

«Eğer izin verirseniz adınızı kullanmak isterim doğrusu,» diyerek odadan çıktı.

İhtiyar general sonradan Skobelev'e bu serüvenin sonunu anlattı:

«Küçücük, kendini beğenmiş bir budala! Ondan daha güzellerini kırksekizlerde Peşte'de görmüştüm. Kendini ne sanıyor?»

«Peki,» dedi Skobelev; «Ne yaptı?»

«Bana baktı durdu, sonra da kahkahalarla gülerek kendi dilinde birşeyler söyledi ve çıktı gitti.»

Sonradan Bükreş'te çalkalanan dedikoduyu duy-

duğu zaman Skobelev genç kadının söylediklerini generalin anlamamış olduğuna sevindi. Bir toplantıda bu hanım, General Çerkesov'a;

«Siz Rusların tuhaf bir gençlik anlayışınız var» demişti.

«Bu fikri nereden edindiniz?» sorusunu da:

«Skobelev sizlere göre çok genç bir general. Fakat ben kendisini gördüm. Saçları dökülmüş ihtiyar bir maymuna benziyordu. Sizlerin kime yaşlı dediğinizi bilmek isterim doğrusu» diyerek cevaplamıştı.

Skobelev, Bükreş'e Plevne önünde geçen acı günleri ve geceleri unutmak için gelmişti.

«Bol bol içiyorum,» demişti dostlarına. «Fakat, hiçbir şey gözlerimin önünden gitmiyor. Üstüste yığılı ölüleri, Gortalov'un Türk süngülerinin ucunda havaya fırlatılan cesedini görür gibi oluyorum. Uyuyamıyorum bir türlü. Tabyadan geri çekilişimiz aklıma geliyor. Feryatlar hâlâ kulağımda. Bükreş'te hiç dinlenemedim. Plevne'ye dönersem belki o zaman unuturum.»

Bükreş izinli ve cepleri paralı Rus subaylarıyla dolmuştu. Savaşa ara verilmiş olduğundan prensler, gran dükler, kontlar, kontesler ve ses tellerini zorlamayan daha kârlı kazançlar peşinde topluluklarından ayrılmış soprano ve aktrisler, diplomatlar, Avrupa gazetelerinin muhabirleri Broffts Oteli'ni doldurmuştu. Restoranlar ve café'lerde parke döşemelere çarpan kılıçlar; çatal bıçak seslerini, sokaklarda koşturan droşkiler (*) savaşa giden çizmelerden çıkan sesleri bas-

(*) Dört tekerlekli Rus arabası.

tırıyordu. Londra'ya giderken buradan geçen Forbes, Bükreş'i Venüs, Baküs ve savaş tanrısı Mars'ın çılgınca kan-kan yaptıkları bir balo salonuna benzetiyordu.

Bu sıralarda Plevne dolaylarındaki askerî faaliyet, Osman Paşa'nın garnizona erzak ve malzeme temini, Rusların ise Sofya'dan yola çıkan iaşe konvoylarının Plevne'ye varmasına engel olmak için gösterdiği çabalardan ibaretti. General Todleben, Plevne'ye Eylül sonunda gelmiş, dolayısıyla buranın dört bir yandan kuşatılması ancak büyük saldırıdan altı hafta sonra gerçekleşmişti. Rus ve Romen orduları kasabanın üç bir yanını çevirmişti. Batı ve güney-batı yönleri ise, süvari birlikleriyle göz altında tutuluyordu.

Osman Paşa'nın 1 Eylül'de emrinde bulunan 56.000 kişilik kuvvet son saldırıda 4000 ölü ve ağır yaralı vermişti. Bu kuvvet, kasaba çember içine alındığında Eylül ve Ekim aylarında gönderilen takviyelerle 60.000'i bulmuştu. 60.000 kişinin beslenmesi, giydirilmesi ve cephanesinin temini büyük bir sorundu. Yiyecek için haftada 250 araba erzak ve 1000 baş sığıra ihtiyaç vardı. Plevne'ye iaşe teminiyle Şevket Paşa görevlendirilmişti. Paşa, yiyecek ve cephane toplamada büyük çaba göstermiş ve 12.000 askerle korunan 1500 arabalık bir konvoy 18 Eylül'de Orhaniye'den yola çıkmıştı.

Plevne'nin iaşe edinmesine engel olmak için Sofya yolunu tutan General Kirilov ayın 20'sinde bu konvoya saldırdı. Fakat Türklerin açtığı yoğun ateş karşısında piyade birliklerinden yoksun olan Ruslar kolayca geri püskürtüldü. Konvoya yardım için Plevne'-

den yola çıkan birliklerin de çarpışmaya katılmasıyla Kirilov iki ateş arasında kaldı. Konvoy böylece 22 Eylül gecesi Plevne'ye vardı.

Sofya yolunda bu konvoyu gözetlemekte olan Doktor Ryan birbiri peşisıra ilerleyen arabalardan meydana gelen, uzunluğu iki kilometreye yakın bir karartının ufuktaki tepelerden yılan gibi kıvrılarak yaklaştığını gördü. Bu manzarayı seyrederken dörtnala gelen bir Çerkez, yanındaki albaya, Rusların konvoya arkadan saldırdıkları haberini getirdi. Türk süvarileri yetişene kadar Ruslar, Ryan ve diğer doktorların dört gözle beklediği tıbbî malzeme dolu birkaç arabayı kaçırmışlardı.

Ryan, hastahaneleri dolduran yaralıları ilaç olmadan kurtarmanın imkânsız olduğunu biliyordu. Her sabah hastahaneye gittiğinde ilk gözüne çarpan şey gece ölenlerin gömülmek üzere bir köşede beklетilen cesetleri oluyordu. İçlerinde, daha birkaç gün önce Anadolu'nun bir köşesinde kendini bekleyen karısını, çocuklarını ve geçirdiği sakin hayatı anlatmış olanların yüzlerini görünce kederi daha da artıyor, tanık olduğu insan acısını dindirmek için çabaladıkça her geçen gün daha fazla ümitsizliğe sürükleniyordu. Plevneli Türk kadınlar Florance Nightingale sadakatiyle yaralılara bakmaktaydı. Uzun beyaz entarileri ve yalnızca gözleri görünen yaşmaklı yüzleriyle hastahanede büyük bir sessizlik içinde dolaşıyorlardı. Doktorların ümitsizliğe kapılmamalarına imkân yoktu. Ryan'ın koğuşunda vücudunun çeşitli yerlerinde iltihaplanmış kırıklar olan 47 hastası vardı ve bu yaraları saracak gazlı bez bile bulamıyordu.

Şevket Paşa komutasındaki ikinci bir konvoy, 12

Ekim'de tek bir arabasını Ruslara kaptırmadan Plevne'ye vardı; gelebilecek son konvoydu bu.

Ruslar, Orhaniye'den yola çıktığından beri bu konvoydan haberli olmalarına rağmen yaptıkları saldırılarda geri püskürtüldüler. MacGahan'a göre; Rusların hatası, konvoya Plevne yakınlarında saldırmalarıydı. Eğer konvoy Plevne'den 70 - 80 kilometre uzakta kuşatılsaydı, topçu ateşiyle yok edilebilirdi.

Bu konvoyla birlikte Londra'daki Stafford House komitesi tarafından gönderilen İngiliz doktorlar da geldiler. Bazıları Ryan'ın eski arkadaşlarıydı. Plevne'ye vardıkları sabah Osman Paşa'ya başvurarak kasabada kalıp yaralılara bakmak için izin istediler. Osman Paşa kendilerine 4000 yaralının çoğunu geri dönecek olan konvoyla Sofya'ya yollamak istediğini, orada çok daha iyi tedavi göreceklerini, eldeki doktor ve hastabakıcıların ise, kalanlara yeterli olacağını söyledi. İngiliz doktorlar bu cevaba büyük tepki gösterdiler. Yaralıların uzun yola dayanamıyacağını, böyle bir yolculuğun çok tehlikeli olabileceğini anlatmaya çalıştılarsa da, Paşa, fikrini değiştirmiyordu.

Doktorlar ısrar ettikçe Paşa daha fazla dayattı. Bunun üzerine garnizonun başhekimi Doktor Asaf Bey'e başvurdular ve bu kararın insanlığa sığmadığını, yaralıların arabalarla sarsılarak yol almasının gaddarlık olduğunu söylediler. Ryan, Osman Paşa'nın tarafını tutuyordu. Biliyordu; yola dayanabildikleri takdirde yaralıların iyileşme şansı, sıhhî şartlardan yoksun Plevne hastahanelerinde kalanlarınkinden çok daha yüksekti.

Ryan kendi yaralılarıyla gitmek için Osman Paşa'dan izin istedi. Bu isteğini olumlu karşılayan Pa-

şa, ordusunda görmüş olduğu hizmetlerden dolayı Ryan'a teşekkür etti. Ryan, onbeş gün içinde Plevne'ye tekrar gelebileceğini sanmıştı. Oysa geri dönmek için hazırlandığında Plevne tamamen kuşatılmış bulunuyordu. Son gece Doktor Robert, Ryan ve diğer İngiliz doktorlara bir akşam yemeği verdi ve yine çeşitli dillerde aryalar dinletti. Ryan, Doktor Robert'in kuşatmadan sonra ne olduğunu bir daha öğrenemedi.

Yaralılarla dolu arabaların meydana getirdiği konvoy saatte ancak 3 kilometre yol alabiliyordu. İkide bir arabalardan biri duruyor ve sürücü ölen bir yaralıyı diğerlerinin arasından çekip alarak yol kenarına bırakıyordu. Yaralıların yüzde yedisini kaybederek üç gün içinde Orhaniye'ye vardılar. Ryan, Plevne'de kalmış olsalardı; yaralıların en az yarısının ölmüş olacağını biliyordu.

Şevket Paşa, Plevne'den ayrılmadan önce Osman Paşa ile uzun boylu görüşmeler yaparak kasabaya önlerindeki aylarda erzak temini konusunu planladılar. Bu plana göre; konvoyların gerektiğinde sığınabilmesi için yol boyunca bazı müstahkem mevkiler meydana getirildi.

Romen kuvvetlerinin bulunduğu kesim dışında, Plevne dolaylarında askerî harekât durgunluk içindeydi. Eylül sonunda Romen hatlarını ziyaret eden MacGahan şöyle yazıyordu:

«Rusların kendi kesimlerinde hiçbir faaliyet göstermemesine karşılık, Romenler mevzilerini ikinci Griviça tabyasına yaklaştırmak çabası içindeler. Yağmur hiç durmadan yağıyor. Siperlerin içi bir çamur deryası, üstelik hava da dehşetli soğuk. Bunlara rağmen asker büyük bir gayretle mevzileri bekliyor.

Romenler ikinci tabyayı almak için kararlı gözüküyorlar. İleri hatları bu tabyaya 60 metre yaklaşmış durumda. Bunun da önünde yeni siperler kazmaya başlamak üzereler. Böylece saldırmadan önce tabyaya 30 metre sokulmuş olacaklar. Türk ateşinin etkisi bu şekilde asgariye indirilmiş oluyor, zira Türkler otuz metreden yapılacak bir saldırıda süngüyle karşılaşmadan önce ancak iki bağ mermi boşaltacak zaman bulabilecekler.

Romenler oldukça güçlü görünüyor. Sanırım, bu tabyayı ele geçirecekler. Ruslar da Romenler gibi çaba gösterseler Plevne iki hafta içinde mutlaka düşer.»

Ruslar da herhangi bir faaliyette bulunmuyorlardı. Ne yapmaları gerektiği üzerinde hiçbir plan ve düşünceleri yoktu. MacGahan; «Böyle mükemmel bir ordunun bu derece ümitsiz durumda olduğu tarihte görülmemiştir» diye yazıyordu. 19 Ekim'de Romenler, Baştabya'ya saldırdılar. 10 metre yükseliğindeki duvarlara saldırı merdivenleriyle tırmanmaya uğraştılarsa da 1000 kadar ölü vererek geri çekilmek zorunda kaldılar.

Ekim ortalarında kış geldi çöktü. Kar ve yağmur ardı arkası kesilmeden yağıyordu. Yollar geçilmez olmuştu. Bu durum, özellikle Sistova'dan öküz arabalarıyla iaşe getirmek zorunda olan Ruslar için büyük sorunlar yaratmıştı. Rus istihkâmcıları Tuna üzerinde mükemmel köprüler inşa etmisler fakat kimse buradan Plevne'ye sağlam satıhlı bir yol yapmayı düşünmemişti. Bundan ötürü yüzlerce araba ve konvoy yollarda çamura saplanıp kaldı.

Plevne'yi çeviren Rus ordusunda 20.000 asker hastalıktan yatıyordu. Ordunun kuşatmayı kaldırarak bahara kadar Tuna'nın öte yakasında bekleyeceğinden bile söz ediliyordu. Fakat Çar, bu gibi dedikoduları duymak istemiyordu. Rusların kuşatmayı kaldırarak Osman Paşa'yı serbest bırakması bu küçücük kasabayı ele geçirmekten âciz olduklarını itiraf etmek olacaktı. Bu hareket, gerek memleket içinde gerekse dışında Rus itibarının büyük ölçüde sarsılması demekti. Çar, subaylarına ne bahasına olursa olsun Plevne'nin alınacağını söylemişti. İaşe kanalları kesilmeli ve Osman Paşa'nın ordusu açlıkla karşı karşıya bırakılmalıydı.

Kirilov, Osman Paşa'nın erzak konvoylarını durduramadığından bu görevden alınmış ve Vid suyunun batısındaki bütün süvari birlikleri General Gorko'nun emrine verilmişti. Plevne Rus kuvvetleri tarafından henüz çepeçevre kuşatılmamıştı fakat Osman Paşa'yı abluka altına alabilmek için Şevket Paşa'nın korumakta olduğu Sofya yolunun Plevne ile Orhaniye arasında kesilmesi yeterliydi. Ruslar bu yolu, Osman Paşa'nın müstahkem mevkilerinden birinin de bulunduğu Gorni - Dubnik'te kesmeye karar verdiler. Buradaki iki tabyada Hıfzı Paşa komutasında 7 - 8 bin asker ve dört top mevzilenmişti.

Gorni - Dubnik'te bulunan Türk müstahkem mevkiinin gücünden başka Rusların bir diğer endişeleri daha vardı: Şevket Paşa'nın emrindeki 20 taburla Orhaniye'den, Osman Paşa'nın da Plevne'den çıkış yaparak Rusları iki ateş arasına almaları ihtimali. Ruslar bu nedenle Plevne'yi sürekli bombardımanla oya-

ladılar. Şevket Paşa ise, yenilgi korkusuyla Orhaniye'den ayrılmadı. Gorni - Dubnik'te yalnız kalan küçük garnizon, Çarlık Hassa Kuvvetleri 2. Piyade Tümeninin 16 taburunu, 60 adet topu, Çar'ın özel birliklerinden 2 bölüğü, 4 avcı taburunu ve 4. Don Kazak Alayından 2 süvari birliğini bir anda karşısında buldu. 35.000 piyade ve 10.000 süvarinin yapacağı saldırı için 24 Ekim tarihi kararlaştırılmıştı. Plevne'de daha önce savaşmış olanlar Türklerin ne yaman asker olduğunu anlatmalarına rağmen Rusya'dan yeni gelmiş olan Hassa kıtaları zaferden emindi. Birkaç Türkü yenmenin önemsenecek bir çarpışma olmadığı düşüncesi içinde Gorni - Dubnik'e yürüyüşe geçtiler.

Bu aşırı cesaret onlara çok pahalıya maloldu.

Piyade birlikleri üç ayrı koldan, kuzey - doğuda General Ellis, ortada General Baron von Zeddeler ve güneyde General Rosenbach komutasında Türk mevzilerine saldırıya geçecekti. Albay Çerevin emrindeki bir dördüncü kol da batıda mevzilenmiş, Türk kuvvetleri böylece bir ateş çemberi içine alınmıştı. Topçu ateşi sabah 8'de başladı. Orta kesimde mevzilenmiş Granadir birlikleri komutanı saat 10'da saldırı için zamanın uygun olduğu düşüncesiyle doğudaki tabyaya yüklendi ve Türkleri buradan sürebildi. Fakat geri çekilenleri ikinci tabyaya kadar kovalayan Ruslar geriden yoğun bir ateşle karşılaştılar. Bunun üzerine genel saldırının başladığı kanısına varan her üç general de birbirlerinden ayrı zamanlarda kuvvetlerine «hücum» emri verdi. Üç yandan saran Ruslara tabya ateş kusuyordu.

Ruslar kırılmaya başladı ve az sonra kargaşalık içinde geri çekildiler. İkisi albay olmak üzere saldı-

rıya geçen birliklerdeki subayların çoğu ölmüş, General Zeddeler ve Rosenbach yaralanmışlardı.

Gorni - Dubnik'te çarpışmalar bütün şiddetiyle sürüp giderken Rusların bir kolu Sofya yolu üzerinde bir diğer müstahkem mevki olan Telis'e saldırmıştı. Bu saldırının amacı, Şevket Paşa'nın Gorni - Dubnik'e yardıma gelmesini önlemekti. Fakat Ruslar Telis'te öylesine perişan edildi ki, verdikleri 300 yaralıyı bile kurtaramadan bozgun halinde geri çekildiler; bu saldırıda 1000 kadar ölü vermişlerdi. Telis yenilgisi General Gorko'yu çok kötü bir duruma düşürmüş oluyordu. Sağ kanadı Orhaniye'den yapılacak saldırılara tamamen açık kalmıştı. Bu duruma Gorni - Dubnik'teki komutanların dikkatini çeken Gorko, tabyaların Türk yardımı gelmeden ele geçirilmesini ve her üç kesimdeki komutanların birlikleri aynı anda saldırıya geçirmesini emretti. Fakat bu emir yine uygulanamadı. Birbirleriyle bağlantısız olarak değişik zamanlarda başlayan her üç saldırı da Türk ateşi karşısında eridi. Bunun üzerine General Gorko, birliklere oldukları yerde mevzilenerek geceyi beklemelerini emretti.

Sabah ele geçirilen tabyadaki Ruslar çukurdan çukura sürünerek ve iki tabya arasındaki bir köy evini siper alarak ikinci tabyanın eteklerine kadar sokuldular. Türklerin bu durumda kendilerini meydana çıkarmadan Rusları görmelerine imkân yoktu. Yukarıdan yuvarlanan kayalara rağmen Rus askeri bu tabyanın hemen dibinde mevzilenmeyi başardı. Akşam üstü 5 sularında 5000 kişilik bir Hassa birliği «**ya zafer ya ölüm!**» bağrışları arasında, sanki bir tören geçidi yaparmış gibi 60 topun birden açtığı koruyucu ateş altında saf saf tabyaya doğru ilerlemeye başla-

dı. Batan güneşin etrafa yaydığı pembelikle karışan toz ve barut dumanının sardığı tabya, birkaç dakika içinde cehenneme döndü. Türkler insanüstü bir güçle savunmalarına rağmen daha fazla dayanamadılar.

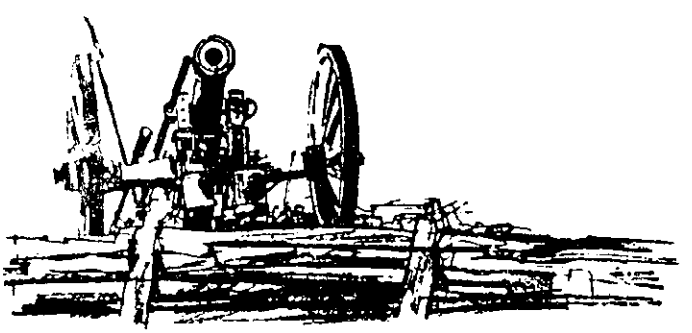
Saat altıda Ahmet Hıfzı Paşa beyaz bayrak çekerek teslim oldu. 3500 ölü ve 2235 esir veren Türkler kendilerinin sayıca üç misli olan ünlü Rus Hassa Alaylarına tam sekiz saat karşı koymuşlardı. Savaşın sonunda Rusların kaybı, 4000 ölüydü.

Telis de birkaç gün sonra düştü ve kuşatma halkası tamamlandı. Bunun arkasından Vid suyunun batısındaki Türk müstahkem mevkilerini de ele geçiren Ruslar, Plevne'yi her yandan çembere aldılar.

150.000 kişilik Rus ve Romen orduları Ekim sonlarına doğru Plevne çevresindeki abluka çemberini daha da daraltarak beklemeye başladılar.

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

GECE SALDIRISI

KİM başlarında bir gün MacGahan, Skobelev'in hatlarını ziyaret etti. Etraf uzun süredir sakindi. Kuşatmanın yeknesak havasından bıkmış, değişik birşeyler görebilmek ümidiyle Skobelev'in güneydeki mevzilerine gitmek istemişti.

Vardığında Skobelev'in mevzilerini ilerletebilmek için Türklere bir saldırı hazırladığını öğrendi. Eylül saldırısından sonra Skobelev geri çekilme ve Yeşil Tepeler'i terk emri almıştı. Şimdi ise, Lofça yolu üzerindeki eski mevzilerini elde etmek istiyordu.

MacGahan, Skobelev'i ateş altında Türk hatlarının yakınında at koştururken gördü. General bir ara durdu, çevreyi dinledi. Görmek istediğini gördükten sonra dörtnala geri döndü.

Yanına yaklaşan bir subay:

«Kendinizi hiç sakınmıyorsunuz, ekselans!» dediğinde aldığı karşılık şu oldu:

«Askerime Türklerin ateş etmesini bilmediklerini göstermek istiyorum.»

MacGahan, Skobelev'in emrindeki askerin Rusya'dan yeni gönderilmiş gençler olduğunu farketti. Kirişnin tabyalarında yatmakta olanların yerine gönderilmiş takviyelerdi bunlar. Subay sayısı da azdı; yenileri gelmemişti henüz.

Saldırının yapılacağı gece hava ağır ve sisliydi. Skobelev sis örtüsü altında ilerliyerek Türk siperlerine 100 metreye kadar sokulmak istiyordu. Bu kadar yakından yapılacak saldırı, Türklere silâhlarını birkaç defadan fazla doldurma fırsatı vermeyecekti.

Birliklerin yola çıkışını MacGahan da seyretti: «Öğleden önce birlikler ufak müfrezeler halinde Lofça yolu kenarındaki toplantı yerinde birikmeye başladılar. Herkes akşam üzeri saat 5'te bir saldırı yapılacağını biliyordu. Çökmekte olan sis sonunda Türk hatlarını gözden sildi; bataryalar da sustular. Çevreyi kaplamış olan «meşum» sessizlik uygun adım ilerleyen çizmelerden çıkan sesler ve komutlarla bozuluyordu.

Saat 3'te, General Skobelev'in kapısı önündeki sarı-kırmızı bayrak yerinden alındı. Gördüğüm en renkli alay toplanmıştı dışarda. İnsanın kemiklerini sızlatan rutubete rağmen, kaputunu giymemiş tek asker, Skobelev'di. Beyaz atı üzerinde köyün daracık sokaklarından peşinde birlikleriyle uzaklaşmaya başladı. Kendisini kimler izlemiyordu! Uzun kaputlarını giy-

miş, gümüş koşumları ve silahlarıyla Çerkezler, göğüsleri madalya dolu genç subaylar, sivil kıyafetli gazeteciler, gri pelerinlerine gömülmüş Kazaklar ve bunların ortasında beyaz bir at üzerinde sarılı-kırmızılı bayrağı taşıyan ve eski Haçlı savaşçılarını andıran bir Çerkez.

İpekten yapılmış bu bayrakta da Ortaçağ havası vardı. Bir Kazak mızrağının ucuna bağlanmıştı. Bir yüzünde beyaz Sen Jorj haçı, diğerinde kırmızı zemin üzerinde sarı ile M.S. harfleri (Michael Skobelev) ve 1875 tarihi vardı. Bu ipek bayrak genç generalin katıldığı bütün çarpışmalarda dalgalanmıştı.

Birlikler sekiz - on defa yollarını kaybettikten sonra vardıkları saman damlı ufak kulübelerin yanında durdular ve savaş nizamı aldılar. Erlerin herbirine tüfek, kürek ve yeteri kadar cephane ile yiyecek verilmişti. Arka saflarda ellerinde sedyelerle sıhhiye erleri sıralanmıştı. Ön saflar saldırıya ilk geçecek olan seçkin erlerden meydana gelmişti. Bunlar önce süngü kullanacak, sonra süngüyü fırlatıp küreği ele alarak Türkler geri gelene kadar bir yer kazmaya çalışacaklardı.

Sisin derinleştikçe koyulaşan griliği içinde atlar ve askerler birer heyulâ gibi duruyordu. Ufak dörtgenler meydana getirerek duran erlerin gözleri komutanlarındaydı.

Skobelev atıyla hem safların arasında dolaşıyor, hem de eratla konuşuyordu.

«Evet yoldaşlar! Bugün zafer bizim, değil mi?»

«Çalışacağız Ekselans!»

«Adınızı kötüye çıkarmayacaksınız.»

«Neden çıksın Ekselans; sevinç içinde savaşa gidiyoruz.»

«Şu noktayı unutmayın, kardeşlerim! Plevne'yi alacak değiliz bu gece. Sadece Türkleri siperlerinden atacağız, o kadar. Aklınızdan çıkmasın. Bu geceki çarpışma, cesaretten çok disiplin ve itaat meselesidir. Komutanlarınız 'dur' deyince duracaksınız. Türkler'den korkmayın.»

«Korkmuyoruz!»

«Tamam, işte böyle olmalı. Kirişnin'i hatırlarsınız, değil mi? Nasıl süpürmüştük onları?»

«Evet Ekselans!»

«Peşlerinden nasıl kovalamıştık?»

«Evet Ekselans!»

«Sen! Eskilerden birine benzersin. Benimle beraber oradaydın, değil mi?

«Oradaydım Ekselans! Tabyayı ele geçirenlerin arasındaydım.»

Skobelev askerin arasında ilerliyor, eski savaşçıları selâmlıyor, saldırılardan sözediyor, biriyle şakalaşıp diğerini övüyordu. Askere, bando yarın sabah Türk hatlarında valsler çalacak, diyordu. Yanındaki kurmay subaya döndü;

«Gençlerden emin değilim. Sis altında gece saldırısı tehlikeli iştir. Tecrübeli olan bile şaşırabilir. Önceden tasarladığım gibi yedeklerle beraber kalmayacağım. Saldırıyı bizzat ben yöneteceğim!»

Skobelev alayın önüne geçerek başından şapkasını çıkardı ve eliyle göğsüne haç yaptı. Onun ardından herkesin şapka çıkarıp haç yapması havayı hafif bir hışırtıyla dalgalandırdı.

Emir duyuldu:

«Yaklaşın, silah omza! Marş!»

Önde Skobelev, arkasından erler karanlığın ve sisin içinde saf saf eriyerek gözden kaybolmaya başladılar.

MacGahan saldırı işaretini verecek olan bataryanın yanında yer almıştı. İlk salvo havayı sarstığında, onaltı topun yakıcı soluğu yüzünü yaladı geçti. Baktığında silah elde, ateş edecek hedef arar gibi bekleyen yedekleri gördü. İlerde sislerin arasından gelen tüfek sesleri yaklaşan bir fırtınanın gürültülerine benziyordu. Yanıbaşındaki batarya her defasında kulakları sağır eden bir gürültüyle gümbürdüyor, üstünden haykırarak geçen mermilerin çevrede keskin yankılarla patladığı duyuluyordu.

Önündeki karanlıktan sedye taşıyan iki sıhhiye fırladı, sıçrayarak, eğilerek mermilerden kaçmaya çalışıyorlardı.

Türkler, düşmanın yaklaşmasını duymamış; bir nöbetçi ateş açınca, derhal oldukları yerde durmuşlardı. Yürekleri ağızlarına gelmişti. Birkaç el nöbetçi ateşi daha, sonra yine sessizlik. Rus ileri safları bu birkaç el ateşe karşılık vermemişti. Belki de Türk ileri karakolları sadece birkaç gölgeye ateş açmıştı.

Ölüm sessizliğini Skobelev'in «Beni takip edin çocuklar!» diye çınlayan sesi bozdu ve bu ses, bütün dudaklardan yükselen saldırı haykırışları ve trampet sesleri arasında boğuldu gitti.

Rus safları ileri fırlamışlardı.

Skobelev, askerleriyle birlikte bir anda Türk siperlerindeydi. Kılıçlar ve süngüler işliyordu. Ruslar

esir almak istemiyorlardı. Acemi Rus erleri Türk ateşi karşısında bir anlık duraklama geçirerek yere kapanmışlar, fakat panik geçer geçmez Türk siperlerine dalmışlardı. Saldırıya geçmiş olan Rusların hemen arkasında Vladimirski Alayının on bölüğü, ellerinde küreklerle ilerledi ve ele geçen Türk istihkâmlarının hemen gerisinde siper kazmaya başladı.

Türkler karşı saldırı için toplanmaktaydı. Siper kazan erlerin başları üstünde kurşunlar arı gibi vızıldıyordu. Skobelev çok ilerlere gitmişti. Toprağı kazmakta olan erlerden biri «Hepimiz gibi çarpışıyor!» diye mırıldandı. Bir başkası «Bir General gibi kendini saklamıyor!» diye ekledi. Arada bir toprağı kazanlardan biri, iniltiyle küreğin üzerine yığılıp kalıyor, bir başkası derhal onun yerini alarak kazmaya devam ediyordu. Bir saat sonra siperler hazır duruma gelmişti.

Saat iki civarında Türklerin karşı saldırısı yoğunlaşmaya başladı. Açtıkları yaylım ateşin şiddeti her an artmaktaydı. Skobelev bağırıyor, askeri güçlendirmeye çalışıyordu. Çarpışma arada bir hafifler gibi oldukça, kazılan mevzileri ve ele geçen siperleri gözden geçirerek sağa sola emirler veriyordu. Mevzilenmiş erlere «Düşman az sonra daha kuvvetle saldıracak» diyordu; «Ben sol yanda olacağım. Bir erkek gibi vuruşun! Ölün fakat mevzilerinizi terketmeyin!»

Çarpışmanın tekrar kısa bir süre duralamasından yararlanan General, gerilere giderek karargâha başarısını bildiren bir not yazmak istedi. Yazıcıya ancak bir iki kelime söylemişti ki savaş birden büyük gürültüyle yeniden başladı. Birkaç dakika içinde tekrar

cepheye koştu. Türkler sürünerek ilerlemiş ve siperler arasında bağlantı yolları kazmaya çalışan birlikler üzerine ateş açmıştı. İki bölük silahlarını atmış kaçıyordu; Skobelev ile karşı karşıya geldiler. General durumu bir bakışta anladı. Tehdidin sırası değildi; panik içinde kaçan askere etkisi olmayacağını biliyordu. Kendini görüp duralıyan erlere;

«Sağolun kartallarım, hepiniz kahramanlar gibi çarpıştınız bugün. Sizlerle göğsüm kabarıyor!» dedi.

Asker yarı utanmış, yarı şaşkın, ne yapacağını bilmez öyle duruyordu. Bu anı yakalayan Skobelev erlerin silahları olmadığının yeni farkına varıyormuş gibi;

«Bu da ne demek!» diye çıkıştı. «Tüfekleriniz nerede? Yoksa attınız mı onları? Türklerden kaçıyordunuz ha! Defolun! Gözüm görmesin sizi!»

Asker büyülenmiş gibi kalakalmıştı. Skobelev onları bir an süzdü ve sonra;

«Peşimden gelin!» diye emretti.

Tanyeri ağarıyordu. O gece için Türk karşı saldırısı sona ermişti. Rus mevzilerinin her iki yanına yüklenmişler fakat geri püskürtülmüşlerdi. Skobelev uyumak için ele geçirilmiş siperlerden birinin içine uzandı. Çevresinde asker istirahate çekilmiş, geride sıcak kahvaltı eden arkadaşlarını düşünerek ellerindeki peksimetleri yemeğe çalışıyordu.

Birden tekerlek sesleri duyuldu ve yarı aç erler karşılarında bir Türk arabası gördüler. Sürücü «Haydi karavana geldi!» diye bağırıyordu. Yaptığı hatayı anlamaya vakti olmadan kahkahalar arasında arabadan alaşağı edildi ve Ruslar arabanın içine doldular.

Siperlerin içinde Vladimir Alayının erleri topladıkları süpürge çalılarını yakarak çay pişirmeye çalışıyorlardı. Skobelev yattığı siperde uyuyordu. Şafak söktüğünden beri kazılmakta olan siperleri ve hendekleri birkaç defa kontrol etmişti. Kazılan siperler oldukça genişti; içinde üç kişi yanyana yürüyebilirdi. Göğüs siperleri de oldukça yüksekti, bir şarapnelin kolay kolay dağıtamıyacağı kadar kalındı. Herbir mazgala bir top yerleştirilmişti. Fakat Skobelev kolay tatmin olmuyordu.

«Çabuk buraya bir top getirin! Mazgal açın!» diye emirler veriyordu.

Bir başka yerde «Ne zaman bitecek?» diye karşısında yorgunluktan sallanan askere sordu.

«Daha önce biteremez misin? Düşman bu gece bu siperleri ele geçirmeye çalışacaktır. Onları sağlam karşılamalıyız.»

«Gece saat ona kadar bitirmeye çalışacağız Ekselans!»

«Buraya nezaret eden çavuşun adı nedir?»

«Mitrofan Koltzov.»

«Göster onu bana.»

Yakışıklı bir istihkâm çavuşunu Skobelev'e getirdiler.

«Dün, düşman ateşi altında siper kazan sen miydin?»

«Bendim Ekselans!»

«Bak dostum! Bataryaları bu gece hazır duruma getirebilir ve sol kanadımızdaki toprak istihkâmları atabilirsen, yarın bir Sen Jorj şövalyesi olabilirsin.»

«Çalışacağım Ekselans.»

«Verdiğin bu sözü unutma!»

«Ölmezsem emirlerinizi yerine getireceğim.»

«Eğer ölürsen vatanın için şerefli bir şekilde canını vermiş olacaksın.»

«Görevimi yapacağım Ekselans!»

Kazılmakta olan yeni siperlerle Türk mevzileri arasında dar bir kavaklık uzanıyordu. Bu kavakların üzerine Türk nişancıları çıkmışlar ve siperlerin içine ateş ediyorlardı. Ağacın dalları arasından bir alevin parlayıp söndüğü görülünce, o noktaya ateş açılıyor, kurşunlar yaprakların arasından ıslık çalarken, bir gövdenin ağacın dalları arasından gürültüyle yuvarlandığı duyuluyordu.

Gece yaklaştıkça, Skobelev, nöbetçilere Türk keşif kollarını gördükleri zaman ateş etmemelerini, haberi süratle ağızdan ağıza iletmelerini emretti:

«Ne kadar çok yaklaşırlarsa, o kadar iyi,» diyordu. «İstihkâmlara kadar sokulsunlar, bırakın. Ondan sonra süngüyle halledersiniz!»

Devam eden yoğun Türk ateşine karşılık vermek için sabırsızlanan askere de:

«Aldırmayın. Ziyan etsinler mermilerini!» diye sesleniyordu.

Karanlıkla birlikte çöken sis saatler geçtikçe daha da koyulaştı. Dondurucu bir ayaz çıkmıştı. Bazan çalıların arasında sürünen Türk keşif kollarının hışırtılarını duyuyorlardı. Karanlık koyulaştıkça Türk ateşi de zayıfladı. Az sonra etrafa derin bir sessizlik çöktü. Rüzgâr dinmiş, ağaç gövdelerinin gıcırtıları duyulmaz olmuştu. Rus nöbetçileri karanlığı gözetliyorlardı.

Birden siperlere doğru birşeyin yaklaşmakta ol-

duğunu sezdiler. Bir nöbetçi tüfeğini omuzlayarak sesin geldiği tarafa çevirdi, yüreği ağzında, karanlığın gizlediği şeyi bekliyordu.

«Ateş etme!» diye bir ses geldi. «Keşiften geliyorum. Çabuk, Generali uyandırın! Türkler saldırı için siperlerden çıkıyorlar.»

«Silah başına!» komutları siperlere bir anda yayıldı. Skobelev çoktan uyanmıştı. Erler sessizce siperleri göğüslüyor ve tüfeklerini mazgallardan ileri doğru uzatıyorlardı. Skobelev:

«Türklerin bu gece geleceğini biliyordum!» diye fısıldadı. «Herkes mevzilerinin başına! Türkler iyice sokulduktan sonra süngülerinizi çalıştırın.»

Birden gecenin ölüm sessizliği yaklaşan Türk saflarının açtığı ateşle parçalandı ve Rus siperlerine binlerce mermi yağmaya başladı. Bazı mermiler toprağa gömülüyor, bazıları da suya kurşun dökülmesini andıran bir sesle ağaçların gövdelerine giriyordu. Ruslar karşılık vermeden bekledilər. İlerlerken açtıkları ateşin parlayıp sönen ışığında Türklerin siluetleri seçiliyordu. İlk saflar **'Allah Allah'** sesleriyle 30 - 40 metreye kadar yaklaşmışlardı. Skobelev'in 'Ateş!' diye bağırmasıyla siperlerden bir anda binlerce tüfek kurşun kusmaya başladı.

General:

«Ara vermeyin! Ateşe devam!» diye bağırıyordu.

Rus bataryaları gerilerden tok seslerini duyurmaya başlamıştı. Ölüm Türk saflarının arasında dansediyor fakat Türkler hiç duralamadan ilerliyordu. Sonunda yoğun Rus ateşi karşısında geri çekilmeye başladılar. Skobelev'in «Tanrıya şükürler olsun, geri püs-

kürttük onları!» diye sevinç dolu haykırışları çınlıyordu çevrede.

Saat sabahın 7'siydi. Geceki saldırının yorgunluğu içinde asker oraya buraya kıvrılmış ve kendinden geçmişti. Hava rutubetli ve soğuktu. Skobelev 'şimdi hepsi canlanır' diye bandoyu istetti. Davulların etkisi büyük oldu. Gürleyen top sesleri arasında bando Rus Millî Marşı'nı, arkasından da Plevne Marşı'nı çaldı.

Skobelev yanındaki subaya dönerek:

«Savaşma sanatını artık unuttuk!» dedi. «Dedelerimiz musikinin asker üzerindeki etkisini bizlerden çok daha iyi biliyorlardı. Bir marş koca orduyu ayağa kaldırmaya yetiyor. Savaş Tanrısı Napolyon bile askerini, bando marşlar çalarken saldırıya geçirirdi.»

O gece Skobelev ele geçirilmiş Türk siperlerinde rulolarla telgraf telleri gördüğünü hatırladı ve bulmalarını emretti. Bu telleri siperlerin önüne serdirdi. Bunlar yaklaşacak düşman için ayağa dolaşan basit birer tuzak olabilirdi. Fakat General bununla da tatmin olmamıştı. Türkler yeniden bir ileri hamle yapabilirdi. Bulundukları siperlerin önünde çalılar ve ağaçlar vardı. Bunları siper alarak rahatça sokulabilirlerdi. Hepsinin kesilmesi gerekiyordu.

Bir süre sonra kesim işinin nasıl gittiğini görmek için dışarı çıktı. Erler geri geliyordu.

«Bitirdiniz mi?» diye sordu.

«*Hayır, bitiremedik Ekselans. Türkler ateş ediyor.* Her yan düşmanla dolu!»

«Çabuk, görevinize dönün. Yoksa hepinizi Türk siperlerine kadar koştururum!»

Biraz sonra balta sesleri tekrar duyulmaya başladı.

General sabah kalkınca yeni bir Türk tabyasının asık yüzüyle karşılaştı. Bunun üzerine derhal subaylarını çağırtarak bir toplantı yaptı ve onlara:

«Bu gece saldırıya geçiyoruz. Bir karışıklık olmaması için hepinize uygulamanız gereken taktiği anlatacağım!» dedi; «Emrinizdeki kuvvetlerle düşman siperlerinin çok yakınına kadar sokulacak ve birden süngü saldırısına kalkarak Türkleri siperlerini terke zorlayacaksınız. Düşmanın tüfeklerini toplamaya bakın. Öldürdüğünüz Türkün silahını bırakacak olursanız, kullanacak bir başkası daima bulunur. Getireceğiniz her silah için 3 ruble vereceğim. Türklerin çok sayıda gelmekte olduğunu görürseniz, siperlerin önüne yatın. Emir verilene kadar ateş etmemelerini birliklerinize sıkı sıkıya tembih edin. Eğer düşman sizden sayıca üstünse ağır ağır geri çekilin. Geri çekilirken düşmanın üzerine sürekli ateş açın. Değil yaralılarınızı, ölülerinizi de bırakmayacaksınız. Düşman hatlarında tek bir Rus'un kaldığını duyarsam gözüme gözükmeyin. Şeytan gibi savaşmalısınız. Lofça'yı ve Plevne tabyasını aldığım askerler olduğunuzu ispat edin bana!»

Gece sis kalkmıştı. Saat 11'e yaklaşırken asker huzursuzlanmaya başladı. Siperlerden karanlığı gözetleyen Skobelev:

«Tanrının adıyla ileri» diye fısıldadı. «Saflarınızı bozmayın. Dirsek dirseğe ilerleyin. Herkes yanında arkadaşının olduğunu hissetmeli.»

Ön saflar gecenin içinde kayboldular. Kısa bir süre sonra savaş naraları ve silah sesleri duyulmaya başladı. Soluk soluğa geri gelen birkaç er:

«Sadece bizler kurtulabildik, hepsi öldüler!» dedi.

Bir anda siperlere yayılan bu haber askerde panik havası yarattı. Çarpışma düşündükleri gibi sonuçlanmamış, saldırı sırası şimdi Türklere gelmişti. Karanlığın derinliklerinden **«Allah Allah!»** sesleri yaklaşıyordu. Skobelev mevzilenmiş piyadelerine dönerek «Ateş!» diye haykırdı. Patlayan tüfeklerle birlikte Türk saflarından acı haykırışlar ve feryatlar yükseldi. Açılan yaylım ateş karşısında Türkler tutunamadılar ve geri çekildiler. Fakat beş dakika sonra tekrar karşılarındaydılar. Skobelev, «Asker, ateşe hazır ol!» diye bağırıyordu.

Türk saldırı boruları gecenin içinde yankılanmaya başladı. Rus siperleri yeniden zorlandı ve yeniden geri çekildiler.

Skobelev birden inleyerek elini yanına bastırdı. Arkasındaki subay:

«Ne oldunuz Ekselans?» diye sordu.

«Yaralandım. Aman, yavaş konuş!.»

Subay, Skobelev'e yardım etmek istedi.

«Olmaz. Bırak beni, sonra asker görür!» diyen General çadırına yürüdü.

Skobelev üzerindeki üniformayı çıkardı. Vücudunda hiçbir yara izi yoktu. Kropatkin:

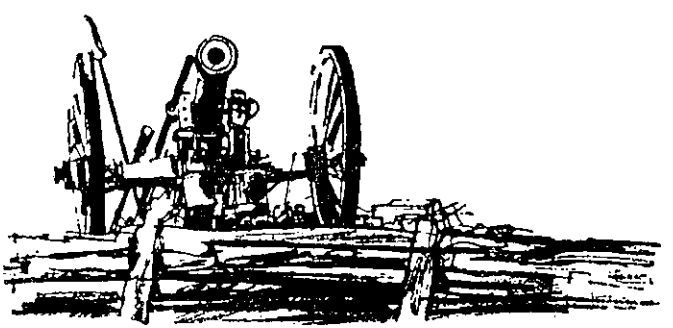
«Çok tuhaf!» dedi «Yan tarafınıza bir sadme olmuş ama yara almamışsınız.»

Yaralandığını zanneden, fakat bütün aramalara rağmen vücudunda hiçbir yara bere görülmeyen Skobelev o gece siperlere döndü. Askerin başından ayrılırsa o gün için elde ettiği kazançlı durumu kaybe-

deceğini biliyordu. Asker, komutanının vurulduğunu öğrenirse moralini kaybedebilirdi. Bütün beklemelere rağmen Türkler saldırıyı tekrarlamadılar ve Ruslar Plevne çevresindeki çemberi 3 kilometre daha daraltan bu siperleri ellerinde tuttular.

ONALTİNCİ BÖLÜM

ABLUKA

USLAR, çevresi 48 kilometre olan bir çember halinde Plevne'yi sarmışlar ve şimdi meyvenin kucaklarına düşmesini bekliyorlardı. Gerek Ruslar, gerekse Osman Paşa kasabanın ancak birkaç hafta dayanabileceğini ve açlığın Türkleri teslim olmaya ya da çemberi yarma girişimine zorlayacağını biliyorlardı. Buna rağmen Paşa düşmana hiç açık vermemeye çalışıyordu. Gorni - Dubnik ve Telis'te alınan Türk esirlerini Plevne'ye kabul edip etmeyeceğini soran bir Rus mesajına verdiği red cevabında sekiz aylık erzak ve malzemesinin bulunduğunu söylemiş ve Rusların ıslak siperlerinde rahatsız olmadıklarını ümidettiğini eklemişti.

General Todleben'in planı tamamlanmış, Plevne'yi çelikten bir çemberle kuşatan 180.000 kişilik Rus ordusu 6 kesime bölünmüştü:

		Tabur	Bölük	Top
Kuzey	Gen. Çernat 3 Romen tümeni	28	28	78
Doğu	Gen. Krudener 9. Kolordu	18	4	80
Güney - doğu	Gen. Zotov 4. Kolordu	13	4	48
Güney	Gen. Skobelev	27	6	96
Güney - batı	Gen. Kataley Hassa Kolordusu	16	2	54
Batı ve kuzey - batı	Gen. Ganetski Granadir Kolordusu	30	22	126
Lofça	Gen. Karzov	34	4	136
Orhaniye karşısında	Gen. Gorko	38	84	76

Rus ordusu böylece 204 tabur, 154 bölük süvari ve 649 toptan meydana geliyordu.

Kuşatma tamamlandıktan sonra Rus ve Romen birlikleri sıçan yolları ve hendekler kazarak Türk hatlarına sokulmaya ve çemberi daraltmaya başladılar. Bazı subaylar bu çalışmalara **'Todleben'in kazma - kürek kampanyası'** adını takmışlardı. Ayrıca, Osman Paşa'nın bir çıkış hareketine karşı olanca hızla o noktaya toplanabilmek için manevralar yapılıyordu. Bütün kesimler telgrafla birbirine bağlanmıştı. Türklerin her

hareketi birkaç saniye içinde bütün birliklerde duyulabilecekti. Plevne'nin güneybatısındaki Gorko kuvvetleri kasabaya Sofya üzerinden gelebilecek 'yardım ordusu'nun yolunu kesmek üzere mevzilenmişti. Bu arada Osman Paşa'nın askeri de boş durmamış, Ekim sonuna kadar Plevne dolayındaki savunma çemberini tamamlayarak garnizona dört bir yandan gelebilecek saldırılara karşı gereken bütün tedbiri almıştı.

Ruslar ve Romenler bu hazırlıklar tamamlandıktan sonra kendilerinden çok daha güçlü ve karşıkonulmaz bir düşmanın kasabaya yaklaşmasını beklemeye başladılar. Açlık ve hastalığın Osman Paşa'yı ve kahraman ordusunu kendilerine hiçbir zararı dokunmadan yeneceğini biliyorlar, kendi çabalarıyla ulaşamadıkları zaferi böylece sabrederek bekliyorlardı.

10 ve 11 Ekimde General Skobelev'in gece saldırısı kuşatmanın bellibaşlı olayı olarak kaldı. Skobelev canının sıkılmasına rağmen verilen emre uyarak 11 Ekimde elde etmiş olduğu mevzilerden geri çekildi. Genel Karargâh kendisinin düşman ateşine açık olduğu ve tehlikeli bir noktada bulunduğu iddiasıyla çekilmesini istemişti. Bu fırsattan yararlanan Türkler de bir ileri hamle yaparak Rus hatlarının çok yakınına sokulabilmişler ve burada inşa ettikleri tabya ve siperlerle Skobelev ve Zotov arasındaki bağlantıyı tamamen kesmişlerdi. Şimdi bu iki generalin kuvvetleri arasında Tulçeniça deresinin sarp yamaçları bulunuyordu. Zotov ile olan bağlantısını tekrardan kurabilmek amacı ile Yeşil Tepeler'e başarılı bir saldırı yapan Skobelev, buradan Zotov'un kesimine uzanan bir patikayı ele geçirdi. İşgal ettiği tepelerden Türk hatlarının içini görebiliyordu.

Gorni - Dubnik ile Telis'in düştüğü ve Orhaniye yolunun kesildiği haberi Plevne'de büyük üzüntü yarattı. Fakat ümitsizliğe sebep olmadı. Herkes Padişah'ın göndereceği yardım ordusunu bekliyordu. Mehmet Ali Paşa'nın Sofya'da asker ve malzeme toplamakta olduğunu biliyorlardı. Türkler, Skobelev'in Kirişnin tabyalarını ele geçirememesini büyük bir zafer olarak karşılamışlardı. Oysa generalin amacının sınırlı olduğunu bilmiyorlardı. Skobelev'in yaptığı gece saldırısını yeni bir savaşın başlangıcı sanmışlardı.

Bu saldırının ertesi günü Rus hatlarından Osman Paşa'ya teslim olmasını teklif eden bir mektup geldi. Gran Dük'ten gelen bu mektubun metni şöyleydi:

Genel Karargâh Poradim
30 Ekim 1877 (*)

Monsieur le Marèchal,

Ekselansınıza aşağıdaki hususları bildirmekle şeref duyarım:

Gorni - Dubnik ve Telis'deki Osmanlı kuvvetleri esir alınmış, Rus orduları Osikovo ve Vraça'daki mevzileri ele geçirmiştir. Plevne ise Çarlık Hassa Alayları ve Granadirlerle güçlendirilmiş Rus Batı Ordusu tarafından kuşatılmış bulunmaktadır. Kasabanın bütün ulaştırma imkânları abluka altındadır. Yiyecek ve içecek ikmâlinden ümidi kesmeniz gerekir.

İnsanlık adına ve daha fazla kan dökülmesini

(*) Rusların kullandığı takvim düzeni Batı dünyasının takvim düzeninden değişik olduğundan bu tarih 12 Kasım 1877'nin karşılığıdır.

önlemek için direnmekten vazgeçip teslim şartlarını görüşebileceğimiz yeri bildirmenizi rica ederim. Aksi halde dökülecek kanların sorumluluğu size ait olacaktır.

Monseiur le Maréchal, **hürmetlerimin lûtfen kabulünü rica ederim.**

Nikola,
Avrupa Rus Orduları
Başkomutanı

Osman Paşa bu mektuba karşılık yazarken mektubu getiren altı Kazak atlısına mükemmel bir yemek yedirilerek Plevne'deki yiyecek durumunun hiç de fena olmadığı havası verilmeye çalışılmıştı.

Gran Dük'ün mektubuna Osman Paşa'nm cevabı şöyleydi:

Plevne Genel Karargâhı
12 Kasım 1877

Ekselanslarının tarafıma göndermek lûtfunda bulunduğu 30 Ekim 1877 tarihli mektubu almış bulunuyorum. Emrim altındaki İmparatorluk Ordusu cesaret, dayanıklılık ve gücünü her vesile ile ispat etmiştir. Bugüne kadar yapılmış olan savaşların hepsinde muzaffer olmuştur. Majeste Çar Hazretleri işte bu sebepten Hassa Alaylarını ve Granadirleri getirmek zorunda kalmışlardır. Gorni - Dubnik ve Telis yenilgileri ve buralardaki kuvvetlerin esir alınması, bütün ulaştırma imkânlarının abluka altında bulunması, ana yolların işgal edilmiş olması ordumu düşmana teslim etmem için yeterli sebepler değildir.

Birliklerimin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur ve Osmanlı Ordusunun şerefini korumak için yapmaları gereken herşeyi henüz yapmış değillerdir. Bugüne kadar inancımız ve vatanımız için kanlarımızı seve seve döktük, teslim olmaktansa daha da fazlasını vermeye hazırız.

Dökülen kanların sorumluluğuna gelince, bu sorumluluk herşeyden önce, dünyada ve ahrette, bu savaşı tahrik etmiş ve yaratmış olanlara aittir.

Ekselansınıza olan hürmetlerimin kabulünü rica ederim.

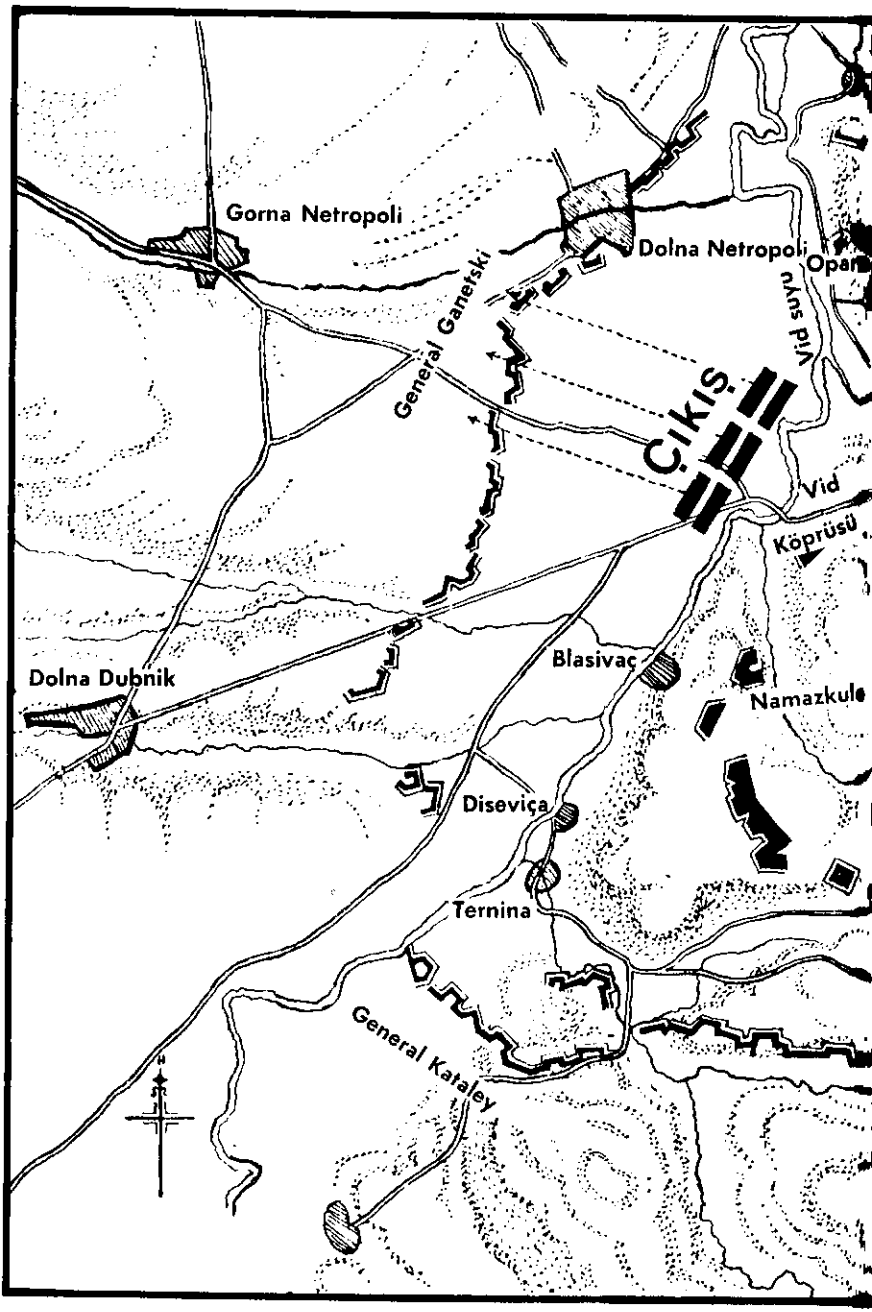
Gazi Osman

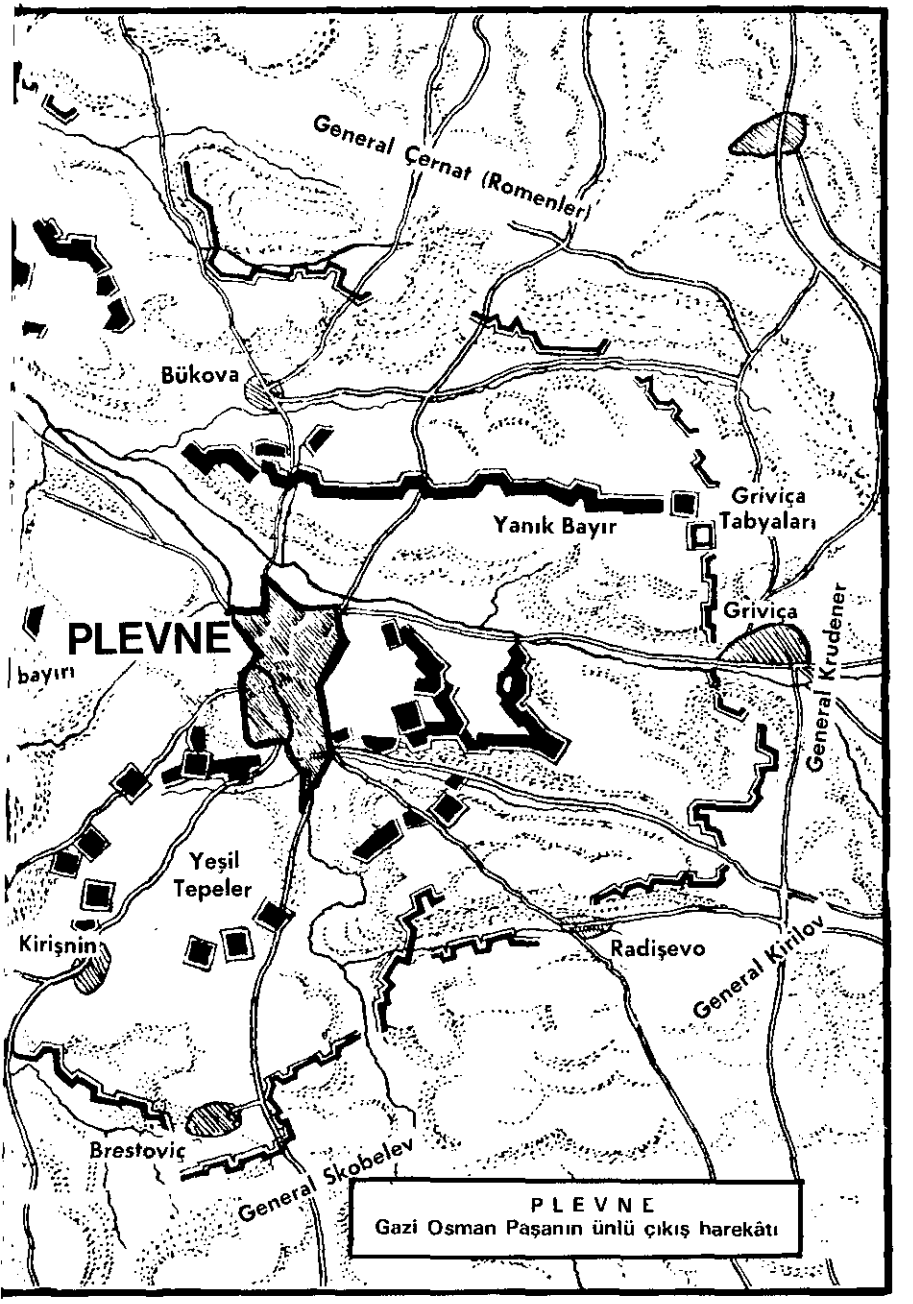
Plevne Ordusu Komutanı

Her iki mektup Plevne garnizonundaki subaylar arasında elden ele dolaştı. Teğmen Herbert, Osman Paşa'nın kullandığı onurlu ifadenin ve özellikle dökülen kanlar için verdiği karşılığın çok beğenildiğini söylemektedir.

Herbert, Yanık Bayır'da Romen kuvvetlerine en yakın olan tabyada görevine devam ediyordu. Rusların büyük tepki göstermesine rağmen bu tabyadaki Türklerle hemen karşılarındaki Romenler çarpışmaya gayriresmî olarak ara verdiler. Son Romen saldırısından sonra ölüleri gömmek için uygulanan ateş-kes sırasında, Romenlerin bu iki tabyanın arasında aralıksız devam eden 'katliam'dan usandıklarını öğrenen Herbert, bir Romen subayı ile bir ara sigara yakıp konuşma fırsatını da buldu. Subay bozuk bir fransızca ve el işaretleriyle bazı hikâyeler anlatmaya çalışıyordu. Bunları gören başka Romen subayları da yanlarına ge-

Gazi Osman Paşa Bükreş'te,
oradan Harkov'a yollanacaktır.

Gorna Netropoli
Dolna Netropoli
Opan
General Ganetski
Vid suyu
Çıkış
Vid
Köprüsü
Dolna Dubnik
Blasivac
Namazkule
Diseviça
Ternina
General Kataley

PLEVNE
Gazi Osman Paşanın ünlü çıkış harekâtı

Gazi Osman Paşa Çar'ın huzuruna çıkarılıyor.

lerek karın üzerinde birlikte yemek yediler. Bu geçici ateş-kes, her iki tabyanın arasında başıboş dolaşmakta olan köpekleri bile memnun etmişti; karların içinde keyifle yuvarlanıp durdular.

Baştabyada nöbet görevi çok zor olduğu için buradaki garnizonu meydana getiren iki tabur asker yirmidört saatte bir değiştiriliyordu. Düşman bu tabyaya bir yol boyu mesafedeydi. En ufak bir harekete amansız ateş açılıyordu. Bu yüzden tabyadaki birliklerin nöbet değiştirmesi ancak gece karanlığında yapılmaktaydı. Mermi yağmuru altında yemek pişirip çamaşır yıkamaya imkân yoktu. Asker mısır ekmeği ve peksimet yiyor, kar suyu içiyordu. Bu tabyada görev almak o derece tehlikeli sayılıyordu ki, erler arkadaşlarıyla helâlleşip nöbete öyle gidiyorlardı.

Sonunda iki tabya arasındaki fasılasız ateş teatisi Türkleri de Romenleri de bezdirdi. Aralarında gayriresmî bir ateşkes yaparak tabyaların etrafına nöbetçiler diktiler. Türk - Romen dostluğu zamanla gelişti. Bunun üzerine Ruslar Griviça tabyasından Romenleri çıkararak yerlerine kendi birliklerini yerleştirdiler ve ateş-kes de böylece sona ermiş oldu. En ufak harekete bile ateş açılmaya başlandı. İki tabya arasında kazılmış olan hendek ve siperler arapsaçı gibiydi; pek çok yerlerde birbirleriyle içiçe girmişlerdi. Bu siperlerde her iki taraf ateşkes süresince birbirini oyalamak için çeşitli oyunlara başvurmuştu. Romenler tabyayı terketmeden bir gece önce, iki sırığın arasına beyaz bir çarşaf gererek arkasında ateş yakmışlar ve Türkleri eğlendirmek için zayıf bir erkekle iri yarı bir kadının macerasını anlatan bir gölge oyunu oynatmışlardı.

Bulgar kışının şiddeti arttıkça, Türk tabyaları çevresindeki nöbet hizmeti dört satten iki saate, sonraları da bir saate indirildi. Buna rağmen nöbet tutmak büyük işkenceydi. Asker birbuçuk metre derinliğindeki bir çukurda, vücudunun alt kısmı donarken üst tarafı buz gibi rüzgârların şiddetine açık olarak bekliyordu. Soğuğa dayanabilecek kadar iyi gıda alamayan nöbetçiler anî bir saldırıya karşı koyabilmek için düşman hatlarını aralıksız gözetlemeye ve aynı zamanda sıfırın altında on derece soğuğun yarattığı uyku ile mücadeleye zorunluydular.

Hergün birkaç saat, aradabir de geceleri tekrarlanan Rus bombardımanı doğrudan doğruya Plevne kasabasına yöneltilmişti. Dolayısıyla en büyük acıyı sivil halkla yaralılar ve hastalar çekiyordu. Birkaç dakika ara ile Rus kuşatma toplarının büyük gümbürtüsü, arkasından bir tren katarı gibi yaklaşan merminin yol aldığı, az sonra da patlamanın ve yıkılan duvarların sesi duyuluyordu. Bazan mermi bir sokakta patlıyarak bir grup kadını ve çocuğu etrafa parça parça dağıtıyor ya da hasta ve yaralıların barındığı evlerden birine isabet ediyordu. Bombardıman süresince Bulgarlar ve Türkler cami ve kiliselere sığınıyorlardı. Buralarda döşemelere döşekler ve battaniyeler seriliyor, bir zamanlar tütsü kokuları yükselen bu kutsal binaların içini büyük kazanlardan çıkan çorba kokuları kaplıyordu. Hristiyan mermileri geceleri Plevne'ye ölüm ve felâket saçarken, bu barınakların duvarları yanan binlerce mumun meydana getirdiği titrek gölgelerle doluyordu.

Bütün Plevne baştanbaşa bir hastahane halindeydi. Veba sokaklarda kol geziyor, birtakım iğrenç ve

bulaşıcı hastalıklar ilaç yokluğundan çevreye hükmediyordu. Her ev payına düşen hasta ve yaralıyı barındırmaktaydı. Hastahaneler ağzına kadar doluydu. İlaç, hatta sargı bezi bile bulamayan doktorlar acıyı hafifletmek için birşey yapamıyorlardı. Sargı bezi paha biçilemeyecek kadar değerliydi. Yeni yaralar ancak ölenlerin çamaşırlarıyla sarılabilir hale gelmişti. Bombardıman ve hastalık yüzünden ölüm öyle bir seviyeye yükselmişti ki artık kimsede ölene acıyacak hal kalmamıştı. Avurtları çökük, gözlerinde alev alev dehşet yanan, gıdasızlıktan kurumuş insan şekilleri çöp yığınları üzerinde bir parça yiyecek için itişip kakışıyorlardı. Açlık içinde kıvranan insan kitlelerinin Büyük Kurtarıcı'ya yalvarmaktan başka yapabilecekleri birşey kalmamıştı.

Havanın soğukluğu ıstırap veriyordu. Odun tükenmişti. Erler yakabilecek odun bulmak için siperlerden çıkıyor, sürünerek civar bağlara gidip asma kütüklerini söküyorlardı. Fakat bir süre sonra onlar da tükendi.

Asker tayını günde 250 gram ekmeğe ve hemen hemen aynı miktarda ete indirilmişti. Ekmeklere yarı yarıya mısır karıştırılıyordu. Et ise yenmeyecek kadar kötüydü. Ne çay, ne kahve, ne de tütün vardı. Tavla, satranç ya da domino, sigara ya da peksimetine oynanıyordu. Şekeri ancak karaborsada bulmak mümkündü. Tek bir yumurtaya akıl almaz para isteniyordu. Gıda maddelerinin değiş tokusu, bir çıkış hareketinde ihtiyac olacağından at ve öküz kesilmesi kesinlikle yasaklanmıştı. Sabun yoktu. Eratın üstü başı parça parçaydı; soğuktan ayaklarına çuvallar sarıp öyle dolaşıyorlardı. Isınmak için ellerine geçen herşeyi giyi-

yorlardı. Bazı erlerin kaputlarının altında Rus ya da Romen üniformaları bile vardı. Bütün bunlara rağmen Plevne'den kaçan askerin adedi 200'ü bulmadı; bunların da çoğu Başıbozuktu. Herbert, garnizonun içinde tartışma ve kavganın çok ender olduğunu, ağızlarda sadece **«Teslim olmayacağız!»** cümlesinin dolaştığını ve herkesin yörelerini çeviren demir halkayı bir an önce kırıp geçmek için sabırsızlandığını söylüyordu.

Kasım ortalarında, Ruslar, beş Türk esirini «The Times» ve «Daily News» gazetelerinin bazı sayılarıyla birlikte Plevne'ye gönderdiler. Bu gazetelerde Türk ordularının Doğu Anadolu'da uğradıkları yenilginin ve Kars'ın düştüğü haberleri vardı.

Osman Paşa'yı haberlerin gerçek olduğuna inandırmak için seçilen bu İngiliz gazetelerinde Balkanlar'daki harekâta ait yazılar da bulunuyordu. Bu haber ler Rusçuk, Silistre, Varna ve Şumnu ordularının ilerleyemez duruma geldiğini, Şipka geçidini örten kar yüzünden güneyden herhangi bir Türk saldırısının yapılamıyacağını bildiriyordu.

Haberleri okuyan Osman Paşa da Ruslara bir mesaj göndererek gazeteler için teşekkür etti ve uzun kış gecelerini onları okuyarak geçireceğini bildirdi. Ruslar bu sefer de Osman Paşa'nın askerini, Türkiye'nin uğramış olduğu felâketlerden habersiz bırakmamak için Türk hatlarının karşısına bozuk bir Türkçe ile yazılmış büyük yaftalar diktiler. Bu yaftalarda şöyle yazılar vardı: **«Kars düştü ve Muhtar Paşa'nın ordusu teslim oldu. Sizler de dört bir yandan kuşatılmış durumdasınız. Kaçmanız ya da yardım görmeniz imkânsızdır. Çar, barış yapmak istiyor. Sizi burada tu-**

tan Osman Paşa'dır. Teslim olun ve yaşayın! Teslim olmazsanız açlıktan öleceksiniz. Yapabileceğinizin en iyisini yaptınız!..»

Bir gece de Skobelev siperlerin üstüne Kars'ın düştüğünü bildiren ışıklandırılmış bir yafta dikmişti. Türkler, bu yazıların hepsini ateş ederek devirdiler.

13 Kasım'da Gran Dük Nikola Türk hatlarına ikinci bir mektup daha gönderdi. Bu mektupta Osman Paşa'ya tam kuşatılmış olduğunu, insanlık adına direnmekten vazgeçmesini ve boş yere kan dökülmesine sebep olmamasını rica ediyordu. Buna verdiği karşılıkta Osman Paşa; **«Sizi bu mektubu yazmaya teşvik eden insani sebepleri takdir ediyorum. Fakat henüz direnç gücümüzü kaybetmediğimize inanmaktayım.»** diyordu. Beş gün sonra Gran Dük'e bir mektup göndererek ordusunun silahsız olarak Sofya ya da Vidin'e geri çekilmesine izin verildiği takdirde teslim olmaya hazır olduğunu bildirdi. Gran Dük, Türklerin kayıtsız şartsız teslim olmasının an meselesi olduğunu belirterek bu teklifi kabul etmedi.

Plevne garnizonundakiler haftalarca yardımlarına gelecek orduyu beklediler durdular. Plevne'yi kurtaracağına dair Padişah'ın vermiş olduğu söze olan güvenleri sağlamdı. Mehmet Ali Paşa'nın biran önce yardıma gelmesi için dualar ediliyor, yolu gözleniyordu. Asker endişeli gözlerle Kirişnin tabyasından dönen nöbetçilerin etrafını alıyor ve bir soru yağmurudur başlıyordu:

«Haber var mı?»

«Orhaniye yolunda hiç duman görüldü mü?»

«Güneyden top sesleri geliyor mu?»

Herkes birbirine: «Daha fazla gecikmezler, herhalde yarın buradalar» diyordu. Bazı kişiler:

«Neden İngilizler bize yardım etmiyor? Hani, söz vermişlerdi? Yoksa, Ruslardan mı korkuyorlar?» diye söyleniyordu.

Nöbetçiler güneydeki tepelerin ardını görmek istercesine endişeli gözlerle boş yere bekleyip durdular.

Ekim sonunda İstanbul'da toplanan savaş meclisi en zinde ordusunu Plevne'de kaybetmek üzere olduğunun sonunda farkına vardı ve Mehmet Ali Paşa Plevne için bir **'yardım ordusu'** meydana getirmek üzere Sofya'ya yollandı. Diğer ordulardan alınan birlikler böyle bir görev için yetenekli olup olmadıkları düşünülmeden derhal Sofya'ya sevkedildiler. Güneyden toplanan Araplardan ve sağlam yapılı Anadolu köylülerinden çarçabuk meydana getirilen alaylar Şipka geçidinde yenilgiye uğramış olan Bosna Tümeni'ne katıldılar. Aralarında bağlantı ve birlik olmayan bu kuvvet böyle bir serüven için hiç uygun değildi. Kararlı ve gayretli bir komutan olan Mehmet Ali Paşa, Orhaniye'ye doğru ilerledi ve Şevket Paşa'nın elinde tuttuğu bu kasabaya 22 Ekim'de vardı. Bu ilerleyişi haber alan General Gorko da hemen Orhaniye'ye hareket etti. Mehmet Ali Paşa'nın komutasındaki düzensiz ve zayıf kuvvetlere Rus ordusunu görmek yetti ve Türkler büyük bir panik içinde çözülüverdiler. Plevneyi kurtarmaya gidecek ordunun da sonu bu oldu.

Rus kuşatma hatlarında herkes şimdi Osman Paşa'nın ne yapacağı sorusunu soruyordu. Ruslar, Plevne'den kaçanlardan Türk garnizonunun açlık, soğuk ve

hastalıktan büyük sıkıntı çekmekte olduğunu, iaşe maddeleri ve sair malzemenin tükenmeye yüz tuttuğunu öğrenmişlerdi. Osman Paşa'nın teslim olmak ya da Rus hatlarını yarmayı denemek için bir kaç hafta içinde karar vermesi gerekecekti. Fakat Ruslar Osman Paşa gibi komutanın teslim olmayacağı kanısmdaydılar. Her ihtimali gözönüne alarak bekliyorlardı.

Günler olaysız geçtiğinden, harp muhabirlerinin çoğu cepheden ayrılmışlardı. MacGahan, Millet ve Frederic Villiers bir yere kımıldamadılar. Ekim başlarında aralarına Türk - Rus savaşının Asya cephesini aylardır izlemekte olan «Illustrated London News»un savaş ressamı Irving Montagu ile «The Times» gazetesinden Coningsby de katıldı. Coningsby ve Montagu, Poradim köyündeki bir kulübeye yerleştiler. Bu sırada başlarından geçen bir olayı Coningsby savaştan sonra Londra'da basına verilen bir yemekte şöyle anlatmış;

«Efendiler eğer birgün harp muhabiri olursanız, savaşa yanınızda bir savaş ressamı ile birlikte gidin» diye söze başlamıştı: «Bazılarınız 'Illustrated London News'da çıkmış olan ve Montagu ile bana Plevne yakınındaki kampımızdan kurtların saldırışını gösteren resmi hatırlarsınız. Bu resimdeki olayın gerçek hikâyesini kimse bilmez. İşte şimdi sizlere bu hikâyeyi anlatmak istiyorum.»

Coningsby bir gece çadırlarının dışında uluyan kurtlardan nasıl rahatsız olduklarını anlattı. Bu hayvanlardan kurtulmanın bir tek çaresi olduğunu biliyordu.

«Eğer bu dünyada kurtları ürkütecek birşey varsa, o da Illustrated London News'un özel ressamının

resimlerinden başkası olamazdı. Ben de fazla vakit kaybetmeden Montagu'nün çadırına daldım ve son yaptığı resimlerden birini aldım. Ruloyu açarak dışarı çıktım ve resmi ay ışığında canavarlara doğru tuttum. Sanki sihirli bir etkisi oldu. Kurtlar hiç unutamayacağım ulumalarla karanlığa, Balkan dağlarının derinliklerine kaçıp gittiler. Fakat Beyler, bu hikâyenin kötü bir devamı var. Bu da sizlere bir savaş ressamıyla beraber olmanın tehlikesini, sanırım, gayet iyi anlatacak. Kurtlar bir saat sonra daha kalabalık olarak tekrar geldiler. Montagu birden çadırından fırladı. Şaşırmıştı. Kurtlardan biri mi ısırdı diye merak ettim. Soluk soluğa yanıma geldi ve yapabileceğimiz bir tek şey var dedi, aksi halde hepimizi yiyecekler. Buna başvurmak istemezdim ama çaresiz durumlarda kesin tedbirler almak gerek idi. Koşarak gitti ve 'The Times' için yazdığım en son makaleyi getirdi. Birkaç saniye sonra karların üzerinde kurt sürüsüne yüksek sesle son paragrafımı okuyordu. Dört ayaklı düşmanlarımız bu kadarına tahammül edemezdi. Koşa koşa uzaklaştılar. Köylüler o zamandan beri kurtların Bulgaristan'da görülmediğini söylerler.»

Osman Paşa'nın başarısına rağmen, İngiliz basınından Plevne'de yenilginin kaçınılmaz olduğunu, kendi gazetelerinden ise Plevne ordusunun yardımına gidileceğini okuyan İstanbul halkından hoşnutsuzluk sesleri yükselmeye başlamıştı. Türk basınında «gerçeğe uygun olmayan» yani, hoşa gitmeyen haberleri yayınlayan gazeteler kapatılma tehlikesiyle karşı karşıya idiler.

Türklerin çoğu, askerin cesaretine rağmen, savaşın birşey kazandırmayacağı, büyük Avrupa devletle-

rinin de İstanbul'un Ruslar tarafından işgaline seyirci kalmayacağı kanısındaydı. Çoğunluğu kırk yaşının üzerinde olan son ihtiyatların İstanbul sokaklarında uygun adım yürüyüşleri halka güven vermiyordu. Bütün İmparatorlukta erkekler askerde olduğundan, tarımsal faaliyet iflâs etmek üzereydi. Savaşta verilen *feci kayıplar derin yaralar açıyordu.* Halk olanlardan yorgun düşmüştü.

1 Aralık'ta Osman Paşa bütün alay ve tümen komutanlarıyla bir toplantı yaptı. Her birinden emirleri altındaki askerin iki konuda görüşünü öğrenerek toplantıya öyle gelmeleri istenmişti. Karşılık beklenen sorular şunlardı: «Yiyecek tükenene kadar Plevne'de kalarak sonunda mı teslim olalım, yoksa Rus ablukasını yarıp geçmeyi mi deneyelim?»

Komutanlar toplantıya geldiklerinde askerin hemen hemen hepsinin yarıp geçme harekâtında bulunmak istediğini söylediler. Osman Paşa kendisinin de **'çıkış'** taraftarı olduğunu fakat bu durumda dökülecek kanların sorumluluğunu yüklenmekten birçok subayın kaçındığını belirtti. Paşa;

«Kimse kendini aldatmasın» diye devam etti; «Böyle bir hareketin başarı şansı çok azdır. Fakat yurdumuzun şerefi ve ordumuzun adı bu son hareketi yapmaya bizleri zorluyor.»

Toplantı **'çıkış'** yapılması kararını alarak dağıldı.

Osman Paşa planını anlattı. Sofya'ya uzanan Orhaniye yolu General Gorko kuvvetleri tarafından kesilmişti. Bu yolda başarı sağlama ümidi yoktu. Paşa, kasabanın kuzey - batısındaki Vid köprüsünden geçmeyi ve Rus hatlarını bu noktada zorlamayı, başardık-

ları takdirde İsker nehri doğrultusunda Sofya'ya doğru ilerlemeyi teklif etti. Talih yaver gider de istedikleri sonuç alınabilirse, Vidin, Sofya ve Plevne orduları birleşerek 150 taburluk büyük bir kuvvet meydana getirecekti.

Plevne'den çıkış hareketi için 10 Aralık tarihi tespit edildi.

Savaşın yaklaşması ve ölüm kokan Plevne'den çıkılacağı haberi asker üzerinde sihirli bir etki yarattı. Ümidini kaybetmiş olanlar neşe ve güç kazandılar; hasta olanlar iyileşmeye, kapanmayan yaralar düzelmeye yüz tuttu. Günlerce ağızlarını bıçak açmayanların dilleri çözülüverdi.

Yapılacak çok iş vardı. Her şeyden önce Rusların bu kararı öğrenmesinin önüne geçilmesi, malzemelerin dağıtılması ve askerin mevzilerden ağır ağır çekilerek iki ayrı köprüyle daha takviye edilen büyük Vid köprüsü yanındaki toplanma noktasına gelmesinin temini gerekiyordu. Bu, büyük bir planlama ve çaba işiydi. Topçu gözetleme noktalarından Türk hatlarını kolayca görebilen Rusların dikkati çekilmemeliydi. Bu sebepten birlikler, topçular ve arabalar gece karanlığında mevzilerini terkettiler. Bütün nöbetçilere ve ileri karakollara hatları aşmaya çalışacak Bulgarlara dikkat edilmesi için sıkı emir verildi.

Rus hatlarına yapılacak saldırı için birliklere düzen verilmesi ve bunların desteklenmesi gibi en ufak ayrıntılara kadar plan ve program gerektiren çıkış hareketinden başka Osman Paşa'yı düşündüren iki ayrı sorun daha vardı: Plevne'deki Türk halkının ve beraberinde götüremeyeceği hasta ve yaralıların âkibeti.

Plevne'li Türkler Osman Paşa'ya katılmak istiyordu. Fakat Paşa, içinde Türk aileleriyle 500 arabanın çıkış sırasında orduya büyük bir yük olacağını bildiğinden, bu isteği olumlu karşılamıyordu. Türk halkı iki belâ arasında kalmıştı: Ya zorlu bir yürüyüşle kışın Rus hatlarını geçmenin tehlike ve güçlüğüne göğüs gerecek ya da Bulgarların öç alma çabalarını göze alacaktı. Türkler, birinciyi diğerine tercih ediyorlardı. Türk cemaatinin ileri gelenleri Osman Paşa'nın ayağına kapanıp yaşlı gözlerle kendilerini Hristiyanların vahşetinden koruması için yalvardılar. Paşa önceleri bu isteğe karşı koydu. Kendi köylülerini hürriyete kavuşturan Çar'ın, işgal ettiği bir kasabada vahşet ve 'katliama' göz yummayacağını anlatmaya çalıştı. Fakat kasabalılar, Çar gelene kadar Bulgarların ve Kazakların her yeri yakıp yıkacağından, herkesi katledeceğinden emin olduklarında ısrar ettiler.

Bunun üzerine Osman Paşa daha fazla direnç gösteremedi; ırk ve din kavgasının yaratacağı vahşeti iyi biliyordu.

Yola dayanamayacak kadar ağır hasta ve yaralı olanlar Plevne'de kalacaktı. Bunların güvenliğini sağlamak için Osman Paşa, Bulgar cemaatinin ileri gelenleri ile papazları yanına çağırtarak hastahanelerdeki yaralı ve hastalara dokunmayacakların dair Haç ve İncil üzerine yeminler ettirdi. Bulgarlar geride kalanlara bir kötülük gelmeyeceğine Hazreti İsa adına söz verdiler.

Çıkış günü yaklaştıkça, tüfekler gözden geçirildi, söküldü, temizlendi, yağlandı ve takıldı; bozulmuş olanlar onarıldı. Her subaya sürekli ateş eden bir

Winchester karabini ve her ere 130 mermi ile 6 günlük peksimet verildi. Süngüler bilendi ve Kazaklardan ele geçirilen mızraklar Çerkez süvarilerine dağıtıldı. Arabalar cephane, su, çadır ve battaniyelerle yüklendi. Her tabura 60 yük atı ve 12 öküz arabası tahsis edildi. Arabalarla topların tekerlekleri yağlandı ve saman sarılarak ses çıkarması önlendi. Son kalan yiyecek maddeleriyle, şeker, tuz, kinin, çizme, çarık ve sargı bezleri gereken erata dağıtıldı.

Toplanma noktasına varan yolu bellemek için her taburdan üç subayın gönderilmesi emredildi. Tabya ve siperlere boşaltılmamış olduğu hissini vermek için kukla askerler yerleştirildi. Doktorlar, araba sürücülüğü ve sair yardım işleri için yürüyebilen yaralılardan 6000'ini seçtiler. Durumları ümitsiz olanlar, sakatlar ve bulaşıcı hastalığı bulunanlar Plevne'de kaldılar. Bu bahtsızların bin kadarı büyük evlere nakledildiler ve buralarda yabancı doktorların nezaretinde bırakıldılar.

Plevne'li Türkler için 300 araba ayrıldı ve bir subay bu arabaların lüzumsuz eşyalarla doldurulmamasını temine çalıştı. Arabaların yüklenmesi bittikçe,bunlar Vid suyunun doğusunda, aradaki tepeler dolayısıyla düşmanın gözünden uzak olan toplanma yerlerine gönderildiler.

9 Aralık sabahı askere Osman Paşa'nın **'çıkış günü emri'** okundu. Bu emirde her bir tabur ve alayın hareketi için gereken ayrıntılı emirler vardı. Ordu iki tümene, her tümen de üç alaya bölünmüştü. Bir alay da konvoyu korumakla görevlendirilmişti. Birinci tümen Rus hatlarını yarmak için saldırıda bulunacak, ikinci tümen ise bunu destekleyecekti. Emrin okun-

masından sonra erat neşe içinde **«Allahüekber!»** ve **«Teslim olmak yok!»** diye haykırdı.

Akşam çökerken birlikler, bu kadar zamandır savundukları tabyalarını terkederek kasabanın kuzey batısına doğru ilerlemeye başladılar. Dondurucu bir ayaz vardı ve doğuda kar bulutları kümeleniyordu. Akşamın sessizliği arabaların, askerin ve topların hareket etmesinden doğan ufak tefek gürültülerle bozuluyordu. Gün ışığı Plevne'nin minareleri ve damları üzerinden çekilirken kar hafif hafif düşmeye başlamıştı.

Toplanma noktasında gecenin karanlığı dağınık ateşlerle yer yer yırtılmıştı. İnsanlar ve arabalar yanlarından geçtikçe oynaşan bu alevler toprağa korkunç gölgeler düşürüyordu. Toplanma yerinin bir ucunda Plevne'li Türkler bekleşiyorlardı. Kadınlar ağlaşıyor, çocuklar arabaların arasında saklambaç oynuyordu. Sonu gelmeyen saflar halinde ilereyen birlikler önceden planlanmış olan yerlerini almaktaydılar.

Herbert son defa Plevne'de dolaştı. Subaylar, yaralıların bulunduğu evlerin kapılarına kâğıtlar yapıştırıyorlardı. Herbert de onlara yardım etti. Bu kâğıtlarda bir haç işaretinin altında **«Il n'y a que des blessés dans cette maison** - Bu evde yalnız yaralılar vardır» ibaresi yazılıydı. Herbert hem bunları yapıştırıyor, hem de 'Yapayalnız ve ölü Plevne; genç bir kızın yaşayan vücudu ile bir kocakarının çürüyen cesedi arasında ne kadar fark varsa, Temmuz ayının canlı ve güzel Plevne'siyle bugünün Plevne'si arasında da o kadar fark var' diye düşünüyordu.

Işıksız sokaklar bomboştu. Bazan bir köpek ya da şalına bürünmüş bir kadın geçiyordu yanından. Kara

yüzlü ve sessiz evlerin çevrelediği donmuş sokaklarda ayakkaplarının çıkardığı tok sesler çevredeki ölüm sessizliğini bozuyordu.

Evden eve ilerlerken ayağı bir cesede takıldı. Küfürler ve çığlıklar duyulan bir evin kapısını araladığında gaz lambasının zayıf ışığı altında birçok sakat erin buldukları bir parça yiyecek için boğuştuklarını gördü. Herbert kapıyı tekrar yavaşça kapatıp uzaklaşırken karanlığın içlerinden biri üstüne atılarak yiyecek sandığı tutkal çanağını elinden kapmaya çalıştı.

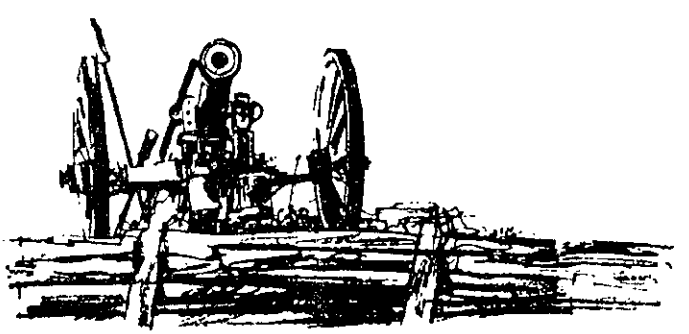
Hastaların barındığı evlere kâğıt yapıştırılması işi sona erince, Herbert, Hükümet Konağında resmî vesikaları toplayan kurmay subaylara yardıma gitti. Osman Paşa da bir süre sonra, önünde meşale taşıyan bir uşak ve arkasında Selanikli süvarilerle oraya geldi. Herbert kendisini Eylül savaşlarından beri görmemişti. Meşalenin aydınlığında Osman Paşa'nın yüzünün gergin ve kaygılı, yanaklarının çökük, alnının kırışmış fakat gözlerinin hırs ve azim dolu olduğunu gördü.

Herbert, Plevne'ye veda ederek toplanma noktasına gitti. Yattığı yerden 1. Tümenin ertesi sabahki mevzilerini almak üzere köprülerden akışının sesini bir ninni gibi dinliyordu.

Plevne çevresindeki tabyalar ve siperler sessiz ve sahipsiz kalmıştı. Onları ele geçirmek için 30.000 Rus askeri, savunmak için de 10.000 Türk canlarını vermişlerdi.

ONYEDİNCİ BÖLÜM

PLEVNE'DEN ÇIKIŞ

KOBELEV, saat üç buçukta bir subay tarafından uyandırıldı. İleri hatlardan bir casus gelmişti. Bir Polonyalı Yahudi olan bu casus, Osman Paşa'mn askerine üç günlük tayın ve birer çift çarık dağıttığını, Plevne ordusunun Vid köprüsü yakınındaki vadide toplandığını; Skobelev kesimindeki siper ve tabyaların boşaltıldığını; söylüyordu. Polonyalıya bir gönüllü müfrezeyi Türk hatlarına götürüp götüremiyeceği ve söyledikleri doğru çıkmadığında süngülenmeyi göze alıp almadığı soruldu. Kabul etmesi üzerine derhal keşfe çıkıldı. Sessizce Türk hatlarına yaklaştılar, durdular ve çevreyi dinlediler. En ufak bir ses bile duyulmuyordu. Müfreze sürünerek ilerlemeye devam etti. İlk sıra siperlerin bulunduğu hatlara vardılar. Siperler boştu. İkinci ve üçüncü hatlarda da

durum aynıydı. Şimdi Kirişnin tabyası önündeydiler. Burada da hiçbir hayat eseri yoktu; tabyaya tırmandılar. Bin kişilik garnizon burayı terketmişti.

Hızla geri dönerek Skobelev,e haberi verdiler: «Türkler gitmiş!»

Skobelev derhal Bogot'taki Gran Dük'e ve General Todleben'e durumu telgrafla bildirdi. Birkaç dakika içinde bütün Rus siperleri boyunca çalan trampetler alarm ilan ediyordu. Plevne'nin kuzey - batısında hareket halinde bazı ışıklar gördüklerine dair Romenlerin verdiği haber üzerine Todleben, General Ganetsky'i yarma hareketinin onun kesiminde olması ihtimaline karşı uyardı ve Ganetsky'i desteklemek üzere toplanmaları için kendi birliklerine emir verdi.

Açılan top ateşi ve hemen arkasından patlayan silahlar Ruslara, Osman Paşa'nın Plevne çemberini yarma işine giriştiğini haber verdi. Gün ağarmaya başladığında, General Ganetsky'nin birlikleri önlerinde uzanan vadinin ve tepelerin hareket halinde insan ve arabalarla kaplı olduğunu gördüler. Türk piyadeleri nehir üzerindeki köprülerden âdeta akmakta ve yörelerini çevreleyen arabalarla birlikte ilerlemekteydi. Yüz topun ve beş bin Berdan tüfeğinin açtığı ateşle bu insan katarının birden duraladığı ve dağıldığı görüldü.

Plevne'nin en son savaşı başlamıştı. İlerleyen Türklerle Rusların arasında. Plevne boğazının huni gibi açıldığı geniş bir vadi vardı. Bu vadi, Plevne tarafında eteklerinden Vid suyunun geçtiği dik, kayalık tepelerle son bulmaktaydı. Şimdi bu tepelerde öfkeli patlamalarla alevler yanıp sönüyordu. Ufukta birikmekte olan kar bulutlarına doğru kalın bir duman ta-

bakası yükseliyor ve bu duman arasından Ruslar, vadide ilerleyen insan kitlelerini; atları, sığır sürülerini ve arabaları seçer gibi oluyorlardı. Silahların ve topların ağır sesleri bütün gürültüleri bastırıyordu.

Rus hatlarından durumu izleyen MacGahan için dehşet verici bir manzaraydı bu: Baş tarafta saflar halinde çarpışanlarla ilerleyen 20.000 Türk, bunların hemen peşinde hem saldırıya destek olmaya hem de yan kanatları savunmaya hazır bir 20.000 daha. Arkalarında ise, 500 kadar araba. Türkler öylesine hızla hareket ediyorlardı ki, Rus hatlarına yaklaşana kadar kendi topçularının ancak birkaç el atış yapacak zamanı kalıyordu. Plevne kahramanları ilerledikçe ateş yağmuru ile karşılanıyorlardı.

Osman Paşa en önde, kendisine Padişahın hediyesi kestane renkli bir küheylan üzerinde gitmekteydi. Uzun saflar Rus siperlerine yaklaştıkca, çalan saldırı borularıyla birlikte binlerce Türk 'Allah! Allah!' diye haykırarak bir fırtına gibi Sibirya alayının bulunduğu siperlere aktı. Alay birkaç dakika içinde yok edildi ve Türkler bu siperlerin gerisindeki bataryalara saldırdılar. Toplarını savunan askerler ve komutanları parça parça edildi. Türkler ilk aşamayı kazanmış, kendilerini çevreleyen halkanın ilk hattını yarmış bulunuyorlardı. Saat 8.30 olmuştu.

Türkler yeni bir saldırı için toplanırken, 2. Granadir Tümeni bir anda üzerlerine yüklendi. 50.000 Türk ve Rus gırtlak gırtlağa boğuşmaya başladı. İki kuvvet arasındaki denge kısa bir süre korunabildiyse de sonunda sayıca üstün Ruslar ağır bastılar. Osman Paşa ikinci Tümenini harekete geçirmekte gecikmişti; do-

layısıyla Birinci Tümen geri püskürtülerek siperler yeniden Rusların eline geçmişti. Türkler tereddüt içinde beklerken Samogiti Granadirleri süngü saldırısına kalktılar. Çıkış hareketinin en buhranlı anı gelip çatmıştı. Diğer kesimlerdeki Rus kuvvetleri Ganetsky'nin yardımına gelmeden Osman Paşa yedek kuvvetlerini biraraya getirebilirse Rus çemberini yarabilirdi.

Hiç beklenmedik bir olay Türklerin bütün ümidini bir anda dağıttı: Osman Paşa bir kurşunla bacağından vurulmuştu. Plevne, beş aydır Paşa'nın manevi gücü ve önderliği ile ayakta duruyordu. Bu yaralanma kısa zamanda **'Osman Gazi öldü!'** şeklini alarak yıldırım gibir Türk saflarında yayıldı ve orduyu birden büyük bir karışıklığın içine itiverdi. Paniğe kapılan Türkler bir sel gibi geriye akmaya başladılar. Yolları üzerindeki içi Plevne'den kaçan sivil halkla dolu 300 arabalık konvoyu yararak Vid suyunun yamaçlarında mevzilenmeye ve Rus ateşine oradan karşılık vermeye çalıştılar. Türklerin çıkış hareketi bir anda boğulmuştu. Vid köprüsü önündeki ova tam dört saat Rus ateşiyle inledi durdu.

Bu çarpışma devam ederken, diğer kesimlerdeki Rus kuvvetleri Türklerin yüklendiği kısma toplanıyor, aynı zamanda Plevne'den geçerek Türk ordusunu ardından çevirmeye çalışıyordu. Türk çıkışının haberi Çar'a ve Gran Dük Nikola'ya ulaşmıştı. Şimdi her ikisi de Radişevo'daki İmparatorluk tabyasına gelmişler ve Rus ordusunun önlerinde büyük yenilgilere uğradığı Türk savunma hatlarına girişini seyrediyorlardı. Her dakika kendilerine birliklerin ilerleyişi ve kayıplar hakkında raporlar geliyor, bütün karargâh âdeta soluk almadan gelişmeleri izliyordu. Saat 9'da Yanık

Bayır boyunca ilerleyen Romenlere Opaneç'teki Türk tabyalarından ateş açıldı ise de buraları kısa zamanda işgâl edildi ve 2000 esir alındı. Güney - batıdan ilerleyen General Kataley de Türklerin sol kanadını korumakta olan 120 subay ve 3734 eri esir etti.

Plevne'den çıkış geri püskürtülmüş, Türkler, hem önden hem de arkadan çevrilmişti. Plevne çevresinde terketmiş oldukları savunma hatları Ruslar tarafından işgal edilmiş, ne ilerlemek ne de geri çekilmek ümidi kalmıştı.

Böylece çember içine alınan Türklerin üzerine üç saat hiç durmadan, sayıları her an artan Rus namlularından, yağmur gibi kurşun boşaldı durdu. Hava barut dumanı ve ölüm doluydu ve bu dumanın ucunda Türk ordusunun kaderi sallanıyordu. Plevne sokaklarında ise, artık Rus çizmesi dolaşmaktaydı.

Öğleden sonra 1 sularında her iki tarafta da ateşin hızı azaldı ve az sonra tam durdu. Plevne semalarını uzun süredir doldurmuş olan top ve tüfek sesleri kesilmişti. Türkler dört bir yandan sarılmış bulunuyordu. Eşine ender rastlanır bir cesaretle savaşmışlardı; şimdi ise, silahlarını bırakarak düşmana teslim olmaktan başka yapabilecekleri birşey yoktu. 143 gündür bütün dünyayı büyülemiş olan bu dramın perdesi savaş alanının dumanı ve iniltileri arasında kapanıyordu.

Ateş kesilir kesilmez Vid köprüsünden giden yoldan beyaz bir bayrak yükseldi. Osman Paşa teslim oluyordu. Türklere en yakın Rus birliklerinden kopan sevinç çığlıkları bir anda bütün Rus hatlarını sararak tepelerde yankılandı.

Az sonra Vid köprüsü üzerinde bir Türk subayının elindeki beyaz bayrağı sallayarak ilerlediği görüldü. General Skobelev de beraberinde kırk kadar subay ve gazetecilerle köprüye doğru yaklaştı. Türk subayı Skobelev'in tercümanıyla birkaç dakika konuştuktan sonra gözleri bağlı olarak General Ganetski' nin yanına götürüldü. Fakat General subayın küçük rütbeli olduğunu öğrenince kendisiyle görüşmeyi reddetti. On - onbeş dakika sonra Türk saflarından bir başka subay daha gönderildi. Türkçeden başka bir dil bilmeyen bu subaya Ruslar, Osman Paşa'ya hitaben Fransızca yazılmış bir mektup verdiler. Bu mektupta şöyle deniyordu:

«Ekselans, General Ganetski ancak sizi şahsen temsil eden bir subayı kabul edebilecektir. Kendileri yaralı olduğunuzu biliyorlar!»

Skobelev ve MacGahan köprüye vardıklarında kendilerine yaklaşan bir Türk subayı Osman Paşa'nın bizzat geleceğini haber verdi. Etrafta **'Osman Paşa'nın kendisi geliyormuş'** sesleri yükseldi. Skobelev;

«Memleketinin şerefini kurtardı. Osman Paşa büyük askerdir ve her zaman öyle kalacaktır» dedi.

MacGahan büyük heyecan içindeydi. Paşa ile karşılaşacakları bu tarihî anı en ufak noktasına kadar hafızasına işlemek istercesine dikkat kesilmişti. Dört bir yanı savaşın acı kalıntıları, top mermilerinin açtığı çukurlar, ölüler ve yaralılarla doluydu. Az ilerisinde devrilmiş bir arabanın atı can çekişiyor, bir öküz yarasından ağır ağır boşalan kanlarla koca gövdesini ölüme teslim ediyordu. Hemen yanında kafası kopmuş bir Türk eri yatmaktaydı. Solundaki derince bir çuku-

run içinde ağır yaralı dört Türk gittikçe donuklaşan gözlerle gökyüzüne bakıyor, dudaklarından en ufak bir ses dökülmeden, büyük bir tahammül içinde yavaş yavaş yaklaşan ölümü bekliyorlardı. Köprüye kavuşan yolun üzerinde ve kenarındaki hendeklerde küme küme atlar, öküzler, devrilmiş arabalar ve ölüler yatmaktaydı. Bu yolun birkaç yüz metre kuzeyindeki, Osman Paşa'nın Rus hatlarına saldırdığı topraklar tamamen cesetlerle örtülmüştü.

Köprünün üzerine iki atlı geldi. Birisi, 'Osman Paşa değil bu' diye mırıldandı; 'Tevif Paşa bu.'

Tevfik Paşa, Rus subaylarına doğru ilerledi ve Fransızca olarak;

«Osman Paşa yaralandı!» dedi.

Skobelev;

«Ümidederim ki yarası ağır değildir, değil mi?» diye sordu.

Paşa; «Bilmiyorum» diye cevapladı.

Uzun bir sessizlik oldu. Sonunda Skobelev:

«Görüşmek istediğiniz biri var mı? Kiminle konuşmak istiyorsunuz?» diyerek bu sessizliği bozdu.

Sorular karşılıksız kalıyor, Tevfik Paşa susuyordu. Skobelev bu defa İngilizce olarak;

«Nesi var bu adamın?» diye çevresine sordu. Fakat Tevfik Paşa sanki söylenenleri duymuyordu. Sabit gözlerle ufka bakmaktaydı. Ancak yanlarına Çarlık Karargâhından General Strokov geldiğinde Tevfik Paşa'nın dudaklarından Osman Paşa'nın ve Türk ordusunun teslim olduğunu belirten cümleler döküldü. Tevfik Paşa, Osman Paşa'nın gelemeyecek durumda olduğunu, ordusunu teslim etmek görevini başkasına

bırakmak istemediğinden General Ganetski'nin yatmakta olduğu ufak kulübeye kadar gelmesini rica ettiğini bildirdi. Derhal bir yaver, General Ganetski'ye bu haberi ulaştırmak üzere dört nala yola çıktı. Rus subayları ve gazeteciler sessizlik içinde bekleşiyorlardı. Çevreleri silahlı Türk birlikleriyle çevrilmişti. Sinirleri gergin, gözleri endişeliydi. Kaza eseri patlayacak bir tüfek herşeyi bir anda yeniden cehenneme çevirebilirdi.

General Ganetski de aynı korkunun içindeydi. Hızla köprüye geldi ve General Strokov'a köprünün ağzındaki nöbetçi barakasını işaret ederek;

«Siz gidin!» dedi.

Bu emir üzerine atını mahmuzlayan genç General, Türk saflarının arasından ilerlemeye başladı. Önündeki kalabalığın arasından yol açmaya çalışan ve ikide birde yerde yatan yaralı ve ölüleri çiğnememek için atını bir sağa bir sola çeviren Strokov kırmızı kiremit damlı barakaya yaklaştı. Birkaç subay ve paşa, Osman Gazi'nin yaveri ve kolları kızılay bandajlı doktorlar kulübenin etrafında bekleşmekteydi. Atından atlayarak yuları refakatindeki Kazak süvarisine teslim eden Strokov kulübeye girdi. Barakanın içinde birbiri ardından üç kapıyla karşılaştı. İlk kapıdan bir ahıra geçti; burası yaralılarla doluydu. İkinci kapıdan girdiği odada fısıltılarla konuşan Türk subayları vardı. Üçüncü kapı sondaki küçücük odaya açılıyordu. Oda, ocakta yanan ateşin dumanıyla dolmuştu ve Strokov iki ufak pencereden giren ışığın altında Gazi Osman Paşa'yı gördü. Tahta bir sıraya oturmuş, yaralı bacağını boş bir cephane sandığının üzerine uzatmıştı. Yüzü soluk ve kaş-

ları çatıktı. Karşısında oturan bu büyük askerin gözlerindeki zekâ ve sükûnet Strokov'un ilk anda dikkatini çekti. Paşa'nın başhekimi Asaf Bey yarayı temizliyor, birkaç yaşlı paşa odanın bir köşesinde ayakta duruyordu. General Strokov odaya girince, Osman Paşa güçlükle doğrularak elini uzattı. Strokov;

«Paşam yaralısınız, lütfen rahatsız olmayın,» diye rica ederek adını ve rütbesini bildirdi.

Bunun üzerine Osman Paşa kendisine yer gösterdi fakat Strokov ayakta durmayı tercih etti.

«Buraya General Ganetski'nin emriyle geliyorum,» dedi; «Kendileri Ekselansınıza tebriklerini bildirmemi, İmparatorumuzdan bu konuda henüz herhangi bir emir almadıklarından şu anda size ve ordunuza ancak kayıtsız şartsız teslim olmanızı teklif ettiklerini iletmemi buyurdular.»

Osman Paşa birkaç dakika derin düşüncelere daldı. Sonra ağır ağır başını kaldırarak Asaf Beye;

«Günler birbirini takibediyor ama bir gün diğerine benzemiyor. Biri zafer getiriyor, diğeri keder» diyerek Strokov'a döndü ve içini çekti; «Kendimi ordularınız Başkomutanının ellerine teslim ediyorum» dedi. Strokov ise;

«Paşam,» diye cevapladı: «Herşey sadece Tanrının elindedir!»

Birkaç dakika sonra General Ganetski barakaya geldi. Şapkasını çıkararak elini eski bir dost gibi Osman Paşa'ya uzattı ve:

«Tebrik ederim,» dedi; «Yapmış olduğunuz saldırı fevkalâdeydi. Lûtfedin, artık askerleriniz silahlarını bıraksınlar.»

Derin bir sessizlik oldu. Son söz dudaklardan bir türlü çıkamıyordu. Strokov saatine bakarak Ganetski'ye:

«Ekselans, saat 4 oldu, geç kalacağız... Teklifinizi tekrarlar mısınız?» dedi.

Tercümanın Ganetski'nin sözlerini tekrarlaması üzerine Osman Paşa, Adil Paşa'ya eliyle işaret etti ve Adil Paşa, Strokov ile birlikte odayı terketti. Her iki general odadan çıkınca Osman Paşa birden kılıcını çıkardı, vedalaşır gibi baktıktan sonra Ganetski'ye uzattı.

Dışarda Ruslar ağır ağır Vid köprüsü civarında toplanmış olan Türk ordusuna yaklaşıyor ve onları çember içine alıyordu. Türkler ise, parçalanmış arabaların, top ve tüfeklerin arasında bu dramın son sahnesini bekleyip duruyorlardı.

Adil Paşa civardaki tepelerden birinin üzerine çıktı. Ellerini kaldırarak askere silahlarını bırakmasını söyledi. Birden derin bir sessizlik kapladı ortalığı. Türkler oldukları yerde taş kesilmişlerdi. Bunun üzerine Türk subayları saflar arasında dolaşarak direnç göstermenin anlamsız olduğunu ve silahlarını yere atmalarını erlere anlatmaya çalıştılar.

Asker ağır ağır, isteksizce ellerindeki silahları yere bırakmaya, kütüklüklerindeki fişekleri sağa sola atmaya başladı. Bazıları yerdeki fişekleri hırsla çiğniyordu.

Plevne ordusunun teslim işleri tamamlanırken, Skobelev ve Ganetski, Vid suyunu geçerek, birliklerini ve özellikle Türk saldırısına başarıyla karşı koymuş olan Sibirya ve Granadir alaylarını tebrike gelen

Gran Dük Nikola'yı karşıladılar. Gran Dük askere kazandığı parlak başarıdan dolayı memnunluğunu belirterek şapkasını havaya kaldırdı ve **'Yaşasın Çar!'** sesleri bütün vadide yankılandı. Arabasıyla Plevne'ye doğru yol almakta olan Osman Paşa, Gran Dük'ün geldiğini duyunca geri dönerek onu bekledi. Rus ordularının Başkomutanı arabasına doğru yaklaşırken, Paşa, başhekiminin yardımıyla ayağa kalktı ve arabanın körüğüne tutunarak kendisini karşıladı. İki komutan bir süre bakıştıktan sonra Gran Dük, Paşa'ya elini uzatarak:

«Plevne'yi muhteşem bir şekilde savundunuz. Bu savunma, tarihte çok önemli bir yer tutacaktır,» dedi.

Osman Paşa acı acı gülümsedi ve söylediği birkaç kelime arabanın çevresindeki Rus subaylarının Plevne kahramanını selâmlayan **'Bravo! Bravo!'** sesleri arasında kayboldu gitti. Romanya Prensi Şarl da yanlarına gelerek Paşa'yı tebrik etti.

Fransız Askerî Ataşesi Albay Gaillard, MacGahan'a: «Osman Paşa çok büyük bir komutan,» diyordu. «Tahminlerimin beni aldatmış olmasından korkuyor ve âdeta kendisini tanımak istemiyordum. Fakat Paşa zihnimde yaşattığım şahsiyeti fazlasıyla doldurdu!»

Skobelev ise; «Büyük bir askerin yüzünü taşıyor; onunla tanıştığıma çok memnunum,» demişti.

Karargâhını Osman Paşa'ya tek tek tanıştırmakta olan Gran Dük, Skobelev'i de çağırdı. İki asker bir an bakıştılar. Paşa, önce Skobelev'in kim o'duğunu anlayamadı. Fakat yüzü birden tatlı bir gülümseyişle aydınlandı ve elini Skobelev'e uzatarak:

«Sizin bir gün Rus orduları Başkomutanı olacağınızdan eminim!» dedi.

Plevne'ye götürülen Osman Paşa geceyi doktoru ve uşaklarıyla bir Bulgar evinde geçirdi. Aynı geceyi Plevne'de geçiren Çar, ertesi gün Paşa'yı öğle yemeğine davet etti. Oysa Osman Paşa, Gran Dük Nikola'nın emriyle Bükreş'e doğru hareket etmişti. Bu davet üzerine yoldan çevrilen Paşa, emrine tahsis edilen Çar'ın özel arabasıyla geri döndü. Bahçe kapısında arabadan inerek kendisini görmeye gelmiş 300 kadar Rus subayının **'Bravo Osman!'** sesleri arasında Asaf Bey ve yaverinin yardımıyla eve doğru yürüdü. Çar'ın özel aşçısının itina ile hazırladığı sofranın bulunduğu odaya girdiler.

Çar ayağa kalkarak Osman Paşa'yı kapıda karşıladı ve kılıcını geri verdi. Sofrada bir tercüman aracılığı ile uzun uzun konuştular. Yemeğin sonunda Çar Paşa'ya, Rusya'daki mecburi ikameti süresince kendisini memnun etmek için elden gelenin yapılacağına söz verdi.

Paşa, Harkov'a hareket etmeden önce Çarlık karargâhında Albay Klioçarov tarafından kendisine bir defne dalı verilerek esir alınmış Türk ordusunun ve komutanının bundan böyle Rusya'nın düşmanları arasında olmadığı belirtildi.

Bir gece önce General Skobelev, Osman Paşa'yı aramakta olan Tevfik Paşa'ya rastlamış ve evine davet etmişti. Yeşil Tepeler'de birbirleriyle yiğitçe çarpışmış bu iki askerin karşılaşmasını orada bulunan MacGahan şöyle anlatıyordu:

«General Skobelev'in balçık kulübesinde çıtırtı-

lar ve alevlerle yanan ocak, bir bardak votka ve sıcacık bir çorba, soğuktan donmuş el ve ayaklarımızın buzunu birden çözüverdi. Sabahtan akşama kadar ağzına bir lokma yiyecek girmemiş insanın açlığı ile sofraya çöktük. Tevfik Paşa çok kederli ve sıkıntılı görünüyordu. Pek konuşmadı; Vid köprüsü üzerindeki sessiz havasına bürünmüştü. Fakat yemek ilerledikçe açılmaya başladı. Bir bardak kırmızı şarap ve kiraz likörü içti. Sıra şampanyaya geldiğinde Skobelev ayağa kalkarak Osman Paşa ve Plevne'nin kahraman ordusu şerefine kadeh kaldırdı. Skobelev, Paşa'ya Yeşil Tepeler'i ele geçiren Türk birliklerine kimin komuta ettiğini sorduğunda, Tevfik Paşa'nın yüzüne bilinçli bir gülümseme yayıldı. Sanırım, Paşa karşısındakinin Skobelev olduğunu şimdi anlamıştı. Kendisiyle Yeşil Tepeler'de inatçı bir cesaretle vuruşan komutanı ilk defa tanıyordu. Tevfik Paşa gülümseyerek:

«Demek Yeşil Tepeler'de bizi o kadar çok meşgul eden sizdiniz! Şu halde siz General Skobelev'siniz!» dedi. General de gülerek:

«Evet,» diye başını salladı.

Tevfik Paşa'nın:

«O gece sis altında yaptığınız saldırı mükemmeldi doğrusu, ama hepsini ele geçiremediniz» deyişini Skobelev:

«Hepsini ele geçirmek istememiştim ki..» diye cevapladı ve ikisi de gülmeye başladılar.

O gece Rus kuvvetleri Plevne'ye girdi. Çar ertesi gün öğleyin Türkler tarafından uzun süre kahramanca korunmuş olan Griviça tabyasında yapılan dinî törene katıldı.

Gran Dük binlerce ölü verilen bu tabyanın girişinde kendisini beklemekteydi. Çarı ve Romanya Prensi Şarl'ı getiren araba Rus saflarının önünden geçerken **'Varcl!'** sesleri yükseliyor, Plevne dolaylarındaki toplar da bu törene salvolarla katılıyordu. Arabadan inen Çar ilerleyerek kendisini selâmlayan Gran Dük'ü iki yanağından öptü ve boynuna ucunda Sen Jorj nişanı ışıldayan kurdeleyi taktı. Orada bulunan General Todleben'e, İmeretinski'ye, Nepokoitçitski'ye, İevitzki'ye ve bazı kurmaylara da çeşitli nişanlar verdi.

Plevne düştükten iki gün sonra Çar, Sen Petersburg'a döndü. Fakat hareketinden önce, Plevne Askerî Valiliğine atanan General Skobelev'i öğle yemeğine davet etti. Yemekten sonra Skobelev'in kaldığı evi görmek istedi ve yanındaki subaylara dönerek:

«Sizler benimle gelmeyin!» dedi.

Skobelev'in evinde yalnız kaldıklarında, Çar, Generali kucakladı ve bütün yapmış oldukları için kendisine teşekkür etti. Aralarındaki olayın izleri de böylece silinmiş oldu.

Aralık ayının 10'unda İstanbul'daki bir Yunanlı bankacının Paris'ten aldığı bir telgrafta **'Madmazel Plevnis Mösyö Kamarov'la nişanlandı'** deniyordu. Romantik bir haberi veriyor görünen bu satırlar Plevne'nin düştüğünü bildirmekteydi. Bu haber, Osmanlı İmparatorluğu başkentine bir saat içinde yayılıverdi. Artık Ruslara İstanbul yolu açılmış oluyordu. Padişah kötü haberleri aylarca halktan saklamıştı. Sadece bazı kimseler uydurma zaferler için yapılan şükür dualarında ve cuma namazlarında **«Padişahım çok yaşa!»** diye yükselen seslerin yarattığı yapma zafer dumanı

arkasındaki gerçekleri görebiliyordu. İmparatorluk büyük felâketle karşı karşıyaydı şimdi. Plevne'yi ele geçiren Rus orduları az sonra İstanbul'un kapılarını çalacaktı. Abdülhamit bütün bu başa gelenlerin sorumlusu olarak kendisinin suçlanacağından korkuyor, Plevne yenilgisinin halk üzerindeki tepkisini sarayından izlemeye çalışıyordu. Oysa korkusu boşunaydı. Hiçbir şey olmadı. Osman Paşa'nın yenilgisine kamu oyu **'Kader böyle imiş'!** dedi ve tepki Padişah'a değil Hristiyanlara doğru yöneldi.

İstanbul dışında herşey kaybedilmişti, ama Rusların ne şekilde olursa olsun durdurulması gerekiyordu. 400 yıldan beri Boğaziçi'nin üzerinde ay-yıldız dalgalanmaktaydı. Osmanlılar bu bayrağı iki defa Viyana kapılarına kadar götürmüşlerdi. 1453'ten beri Ayasofya'da Kuran'ın sesi dalgalanıyordu. Bundan böyle İncil mi yankılanacaktı bu kubbenin altında? Savaş kaybedilmişti. Padişah şimdi bütün gücünü Rusları İstanbul'a sokmamak için harcıyordu. Ruslarla mütareke yapılmasını temin için Kraliçe Viktorya'dan aracı olmasını diledi. Abdülhamid bir yıldan beri büyük Devletlerin ve özellikle İngiltere'nin işe karışacağı ümidini beslemişti. İngiliz politikasının akışını günü gününe izliyordu. Padişah için, Westminster'de mücadeleyi kimin kazandığı, Bulgaristan'da kimin kazandığından daha büyük önem taşıyordu. Yıldız Sarayının bahçesinde, içinde teleskopları ve son model telgraf sistemi olan yazlık köşkünde bir yandan Avrupa'nın nabız atışını dinlerken diğer yandan Boğaziçi'ni gözlüyor ve İstanbul ile Rusların arasında çelikten bir perde meydana getirecek İngiliz savaş gemilerinin yolunu bekliyordu.

Downing Street'deki evinde Disraeli, Plevne'nin düştüğünü öğrenmişti. Bu haber Başbakanın üzerinde derhal etkisini gösterdi. Plevne engelinden kurtulan Ruslar vakit kaybetmeden İstanbul üzerine akacaklardı. Forbes, 30 Kasım'da Kraliyet Birleşik Hizmetler Enstitüsü'nde vermiş olduğu bir konferansta Plevne düştüğü ve hava şartları izin verdiği takdirde Rusların Şipka yoluyla Balkanları aşmalarına karşı koyacak hiçbir engel olmadığını söylemişti. Disraeli 3 Aralık tarihli «The Times» gazetesinde Forbes'un fikirlerini okumuş ve Kabine 12 Aralık'ta olağanüstü toplantıya çağrılmıştı. Bu toplantıda Dışişleri Bakanından Rus Büyükelçisine, «Rus ordusu Balkanların güneyine inse bile İstanbul ve Çanakkale Boğazı'na dokunmayacaklarını ümidettiklerini, böyle bir teşebbüs geçici karakter taşısa ve sadece askerî gayeler için yapılsa bile buna engel olunacağını; İstanbul ve Çanakkale'nin işgali söz konusu olursa İngiliz kamuoyunu gerekli tedbirlerin alınması üzerinde ısrarla duracağını» belirtmesi istenmişti.

İngiliz kamuoyunun ne yönde tepki göstereceği konusunda Büyükelçinin hiç şüphesi yoktu. Savaş gemileri Haziran'dan beri Çanakkale Boğazı'nın girişinde beklemekteydi. İngiliz kamuoyu **'Savaşmak istemiyoruz fakat zorlanırsak, memnuniyetle çarpışırız!'** diye sesleniyordu. **'Donanmamız, ordularımız ve paramız var. Rus ayısını daha önce dize getirmiştik, gerekirse tekrarlarız. Çar İstanbul'u alamıyacaktır.'**

«Morning Post» gazetesi savaşa derhal son verilmesini, aksi takdirde İngiltere'nin Rusya'ya savaş ilan edeceğini yazıyordu. «Standard» ise, İngiltere'nin

İstanbul ile Rus orduları arasına girmesi gerektiğini belirtmekteydi.

17 Ocak'ta İngiliz Parlamentosu bir toplantı daha yaptı. Bu toplantıda hükümetin ordu için 6 milyon sterlin tutarında bir fon talebinde bulunduğu öğrenildi.

Plevne kelimesi Londra'da herkesin ağzındaydı. Sangers Sirki her gece **'Plevne'nin Bombardımanı ve Düşüşü'** adlı bir askerî gösteri ile kapanıyor, bütün müzikhollerde çalınan ya da söylenen parçalarda Plevne ile ilgili bir kısım mutlaka bulunuyordu.

Archibald Forbes, Çar'ın Sen Petersburg'da halk tarafından karşılanışını izlemişti:

«Bu kadar muhteşem bir karşılama töreni hiç görmedim,» diye yazıyordu. Âdetlere göre, Çar, herhangi bir sefere çıkmadan ya da dönüşte Kazan Katedrali'ndeki Meryem Ana ikonunu öperdi. Çar gelmezden çok önce, Forbes, katedraldeki yerini almıştı bile. «Daily News»a gönderdiği yazıda bu töreni şöyle anlatıyordu:

«Katedralin içi muhteşem bir manzaraydı. Sabahki yerlerini garanti etmek için halk geceyi mermerlerin üzerinde uyuyarak geçirmişti. Tören her çeşit halka açıktı. Göğsünün üzerinde madalyalar parıldayan hanedana mensup bir subayın hemen yanında bir köylü duruyor, bir prenses bir köylü kadınla yanyana diz çöküyordu. Çan sesleriyle Katedralin kocaman kapıları ardına kadar açıldı. Sokakları dolduran halkın sevinç uğultusu ve top gümbürtülerine karışan çan sesleriyle yüklü buz gibi bir hava içerisini doldurdu. İmparatorun altara doğru ilerlediği ve mukaddes iko-

nu öptüğü görüldü. Katedrali terkederken halkın sevinç gösterileri son haddini bulmuş, Çar çevresini saran kalabalıktan yürüyemez olmuştu.»

Önünde yol açan yaverlerinin arkasından ilerlemeye çalışan Çar, Forbes'un hemen önünden geçti. En son olarak Bulgaristan'da gördüğü üzüntüden avurtları çökmüş, endişe dolu Çar çok değişmişti Plevne'nin ele geçmesi ona neşe ve sağlık kazandırmıştı.

Osman Paşa'nın kahraman ordusu Plevne'de esaret altındaydı. Rus kayıtlarına göre, Türk esirleri 10 paşa, 130 yüksek rütbeli, 2000 küçük rütbeli subay, 40.000 piyade ve topçu ve 1200 süvariden meydana gelen 43.340 kişiden ibaretti. Osman Paşa'nın çıkış hareketinin Türklere 5 - 6 bin, Ruslara ise 2000 ölüye mal olduğu tahmin ediliyordu. 70.000 tüfek ve 75 top ele geçmişti. Esirler Plevne'de açıkta barındırılıyordu. Ruslar esirlere ne yiyecek veriyor, ne de hasta ve yaralılara bakıyordu.

Türkler yiyecek istedikçe Rus muhafızları ayın 9'unda Plevne'den çıkmadan önce kendilerine 6 günlük peksimet verildiğini, onları yemelerini söylüyorlardı. Vid suyunu içemiyorlardı; yüzlerce ölü Ruslar tarafından buraya atılmıştı. Ne yakacak odun, ne de ilaç vardı. Ruslar, kırık Türk arabalarının tahtalarını akıl almaz fiyatlarla esirlere satmaya çalışıyorlardı. Ancak cebinde parası olan esir yaşayabiliyordu. Ruslar, Polonyalı ve Romen Yahudiler bir dilim ekmek ya da tek bir patatese inanılmaz fiyatlar istiyorlardı. Ruslar Türk subaylarının eşya ve erzakına el koymuslar,

bu eşkiyalığa karşı gelenleri öldürüyorlardı. Osman Paşa'nın özel eşyalarını bile almışlar, bunları korumakla görevli erleri süngülemişlerdi.

Plevne'de kaldıkları on dört gün içinde, çektirilen acıya dayanamıyarak ölen Türk esirlerinin sayısı 3 - 4 bin arasındaydı. Bu on dört günün sekizinde birer parça ekmek dağıtılmış, aç ve soğuktan titreşen insanlar bu ekmeği almak için her yanı örten kar ve buzun arasında bir kamptan diğerine gönderilip durmuşlardı. Birçok Rus subayı yapılan bu haksızlıklardan hiç memnun olmadığını zaman zaman belirtmişse de kimse parmağını oynatmamış, «Savaşın kaderi bu!» diyerek onlara omuz silkip geçmişti. Esirlerin maruz kaldığı işkenceler Rus ordusunun yüz karası yeteneksizliğinden ileri geliyordu. Rus komutanları aylardır Osman Paşa ve ordusunun er geç teslim olacağını biliyorlardı. Fakat alınacak 40.000 esirin yedirilmesi, barındırılması, sağlık bakımı için hiçbir hazırlık yapılmamış, bu hiç kimsenin aklına gelmemişti.

Yine hiç kimse kasabadaki yaralı ve hasta Türkleri düşünmemişti. Hiç kimse derken Bulgarları bu gruba katmamak lâzımdı, çünkü onlar bu hasta ve yaralıları unutmamışlardı. Osman Paşa önceleri bin kadar yaralı ve hasta Türkü geride bırakmayı tasarlarken çıkış sırasında bu rakam 4.000'e ulaşmıştı ve Plevne'de kalan bu 4.000 hasta ve yaralının çoğu, bakıcıları dahil Bulgarlar tarafından boğazlanmışlardı. Ancak çok azı bundan kurtulabilmişti. Ağır yaralı ve sakatlara ya da yola çıkamıyacak kadar hasta olanlara zarar vermeyeceklerine dair Tanrı adına andiçmiş Bulgarlar, yine Tanrı adına bunların boğazlarını kes-

mişler, parçalamışlar ve gözlerini oymuşlardı. Ruslar kasabada Bulgar kıyıcılığından arta kalan 1000 kişinin daha olduğunu anlayana kadar bunların durumu büsbütün kötüleşmişti. Üç gün aç ve susuz kalmışlar, pansumanları yapılmamış, yüzlercesi bakımsızlıktan can vermişti. Her bir hastahane odası mezarlığa dönmüştü. Hava, çürüyen ceset ve cerahat kokuyordu. Ruslarla birlikte Plevne'ye giren Frank Millet gördüklerini «En geniş hayal gücü olan kimse bile buradaki korkunç elem ve acının binde birini aklına getiremez. Kasabanın her köşesi yüzyıllar önceki veba felâketleriyle bile kıyaslanamayacak kadar ürpertici bir facia içindeydi!» diyerek anlatıyordu. Hasta ve yaralıların barındığı evlerde ölüler ve yaşamaya çalışanlar hep birarada, duvar diplerinde ve kapı arkalarında yatmaktaydı. Son anlarında bir parça temiz hava almak için kapı diplerine kadar sürünerek orada can verenlerin cesetleri yüzünden evlerin kapılarını açmak mesele oluyordu. Güçlükle açılan kapılardan fışkıran çürük kokular en dayanıklı olanların bile midelerini altüst ediyor hatta bayılmalarına sebep oluyordu. Camilerin içi kımıldayan, sürünen ya da hareketsiz yatan şekillerle doluydu. Bu yığınların arasında ıstırap içinde can vermiş yüzler, sabit gözlerle insana bakıyordu.

Önce ölüleri yaşayanlardan ayırdılar. Elli er, bulabildikleri üç köylü arabasını cesetlerle yükleyip yakındaki çukurlara atmaya başladılar. Fakat bu iş çok ağır yürüdüğü için Bulgarların yardımı istendi. Bunların, arabaları ölülerle doldururken gösterdikleri vahşet, görenleri dehşete düşürüyordu. Kafaları basamaklara vura vura bacaklarından sürüklenerek taşı-

nan cesetler sokağın çamuru içine fırlatılıyor, oradan da arabalara yükleniyordu. Her üç araba da dolunca, orasında burasında kafalar ve kollar sallanarak yola çıkıyordu. Ölülerin toplanması ve kasaba dışındaki çukurlara nakli gün ışığında ve sokakları dolduran kadınların, erkeklerin ve çocukların gözü önünde yürütülüyordu.

Kasaba böylece cesetlerden temizlenince, hayatta kalanlara ekmek ve su verilmeye başlandı. Bu zavallıların bir kısmının uzun zamandır bekledikleri ekmeği yiyebilecek dermanı bile yoktu. Hasretini çektikleri lokmayı çiğnerken can verenlerin ekmeği diğerleri arasında hemen paylaşılıyordu.

Plevne kahramanları insanın insana olan insafsızlığının kurbanı olarak böylece yok olup gittiler.

Osman Paşa, Çar'la birlikte yediği öğle yemeğinden sonra kendisine refakat eden bir Kazak şeref kıtasıyla Bogot'a gitti. Burada bir çadırda iki hafta kalan Osman Paşayı başhekimi, bir Alman doktor ve Kızılhaç'tan hemşireler tedavi ettiler. Buradan Karkov'a gönderilen Paşa gittiği her yerde büyük itibar ve konukesevrlik görüyor fakat kendisine gösterilen bu ilgi Rusya içlerine yaya olarak sevkedilen ordusunun çektiği azapla büyük bir çelişme meydana getiriyordu.

Esirlerin çoğu Plevne düştükten bir hafta sonra Rusya'ya sevkedilmişti. Ruslar kara kış ortasında ellerine düşen bu aç ve perişan insan kitleleri için hiçbir şey yapmadılar. Plevne'yi kahramanca savunan bu cengâver ordu en hunharca muameleye maruz kaldı.

Kış şiddetini arttırmıştı. Türk esirleri dondurucu

soğuk altında yaya olarak yollara düştüler. Çoğunun üstü başı parça parça ve ayakları çıplaktı. Yanları sıra aynı yönde bomboş nakliye arabaları gidiyordu. Dayanamayıp düşenler ölüme ve cesetleri kurtlara terkediliyordu.

Plevne ile Bükreş arasında 5000 Türk öldü ve Plevne'den yola çıkan 43.000 kişiden 15.000'i Rusya'ya varabildi. Bu 15.000'den ancak 12.000'i savaştan sonra yurtlarına döndü. Bu savaşta Rusların elinde 50.000 Türk esarette can verdi.

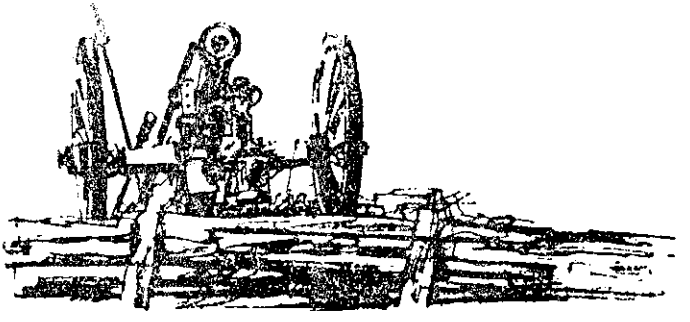
Frederic Villiers, **«Türk esirlerinin ölüm yürüyüşü»** adlı bir resim çizmişti. Bu yürüyüşün gördüğü en feci sahne olduğunu söylüyordu. Türk - Rus savaşında zarar görenlere yardım teşkilâtından Albay Humphey Sandwith ile birlikte Romanya içlerinde yol alıyorlardı. İlerledikçe sağda solda at ve öküz kadavralarıyla karşılaşıyorlardı. Hava sıfırın altında 15 dereceydi. Her yer göz alabildiğine karla örtülmüştü. Yolu ancak telgraf direklerinden izlemek mümkün oluyordu. Çevredeki ölüm sessizliğini zaman zaman başları üzerinden geçen leş kargalarının haykırışları bozmaktaydı. Birden uzaklarda kırkayak gibi kıvrılarak ağır ağır ilerleyen bir karaltı göründü. Bembeyaz ufuk yarılmış da içinden akıyordu sanki. Yaklaştıkça bunların ümitsiz ve perişan adımlarla esarete yürütülen Türk erleri olduğunu gördüler. Açlık, yorgunluk ve soğuktan yarı ölü gibiydiler. Bazıları gözleri alev alev yanan birer iskelete benziyordu. Kızaklarıyla bu kafilenin yanından geçerken, Villiers, içlerinden birinin kendisini birden yolun kenarına, karların içine bıraktığını gördü. Daha fazla yürüyemiyecekti; gücü tükenmişti. Bir arkadaşı yanma giderek yalvardıysa da

düşenden karşılık alamadı. Gerilerden bir Rus muhafızı yanlarına yaklaştı. Ayakta olanı dipçiği ile yürüyen safların arasına ittikten sonra, diğerinin kafasına bir tekme attı ve tüfeğini omuzlayıp muhafızlara katıldı. Batmakta olan geminin yöresinde dolaşan köpek balıkları gibi leş yiyen yüzlerce kuş, bu ölüm kafilesini çığlıklar atarak ve havada daireler çizerek izliyordu.

Biraç metre ötede çıplak bir Türk ölüsüne rastladılar. Arkadaşları biraz olsun ısınabilmek için üstünde ne varsa almışlardı. Birbirine kenetlenmiş ellerinin üzerine bir leş kargası konmuştu, birkaç köpek karın içinde bata çıka cesede doğru koşuyordu. Bir diğeri karların arasında sırtüstü yatıyor, yağan karın arasından gökyüzünü seyrediyordu. Henüz can vermemişti. Kar taneleri ağır ağır donuklaşan gözbebeklerine yapışıyor, uzaktan uzağa kurt ulumaları duyuluyordu.

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'A DOĞRU

SMANLI İmparatorluğunun, Avrupa kıtasındaki toprakları üzerinde 175.000 kişilik bir kuvveti daha vardı. Plevne'nin düşmesi savaşın kaybı değildi fakat bu yenilgiyle birlikte Türklerin direnme gücü tamamen yıkılmış bulunuyordu. Savaşın başından bu yana Osmanlı İmparatorluğu orduları 75.000 ölü ve bir o kadar da esir vermişlerdi. 150.000 kişilik bu kayıp, İmparatorluğun silah altında tutabileceği asker sayısının zaten üstündeydi. Türklerin en zinde kuvvetleri tükenmiş, Balkanların güneyindeki ordular, orta yaşlı yedekler ve Anadolu'dan getirilmiş gayrı nizami kuvvetlerle takviye edilmişti. İstanbul'da toplanan savaş meclisinde bütün ordulaın Edirne'ye çekilmesi ve buranın ikinci bir Plevne haline getirilmesi tartışılıyordu. Aslında yanlış olma-

yan bu teklif kabul edilmedi. Bunun üzerine başkomutanlığa yeni atanan Süleyman Paşa'ya kendi savunma planını uygulama yetkisi verildi. Türkler düşmanın Balkan dağlarını kışın aşmayacağı kanısındaydılar

Ruslar ikinci adımları için kolay karar veremediler. Plevne'nin düşmesiyle 110.000 kişilik Rus ordusu kuzeyde Tuna'nın donmuş suları, güneyde ise karlı Balkan dağlarının arasında sıkışıp kalmıştı. Yaşlı generallerin çoğu ilerlemenin geciktirilmesi fikrini savunuyordu. Fakat Gorko ve Skobelev tarafından teşvik gören Gran Dük Nikola yaşlı generallerin uyarmalarını bir kenara iterek Türklere son darbeyi indirmeye karar verdi. Kaybedecek vakit yoktu. İngiltere araya girmeden ve Türkler Plevne yenilgisinin bozukluğu içindeyken, savaşın sonuçlandırılması gerekiyordu. Ruslar, İstanbul'a ilerlemelerine İngilizlerin engel olacağına kesinlikle inanıyorlardı. Bu nedenle yabancı üniformalı şahıs ya da topluluklara ateş açılması için orduya emir verilmişti.

Kışın şiddeti dayanılmaz bir hal almıştı. 18 Aralık günü ısının sıfırın altında 30'a düştüğü görüldü. Balkanlar için bile çok sert sayılabilecek bir kış hüküm sürüyordu. Her yıl bu zamanlar Kriviça adı verilen kar fırtınaları ortalığı kasıp kavururdu. Balkan kışını ve bu fırtınaları iyi bilen Türkler, düşmanın daha üç - dört ay herhangi bir hareket yapamayacağından emin olarak Balkanların güneyinde bekliyorlardı. Kriviça fırtınaları bir defa başladı mı aralıksız birkaç gün sürerdi. Öyle vahşi bir şiddetle bindirirdi ki, kimse burnunu bile dışarı çıkaramazdı. En sağlam ağaçları köklerinden söker, damları uçururdu Balkan hal-

kı fırtınanın ilk işaretleri belirdiği zaman evlerine en az bir haftalık erzak depo ederlerdi.

Ruslar yerli halkın uyarmalarına kulak asmadılar ve büyük felâketlerle karşılaştılar. Yaralıları taşıyan bir konvoy bu fırtınalardan birine yakalandıktan sonra tek adım atamadı. Arabalar rüzgârın önünde yaprak gibi sürüklendi ve faciayı anlatacak sadece birkaç kişi kurtulabildi. Bir Rus kampı olduğu gibi karlar altında kaldı. Kurtarmaya gelen ekipler kazdıklarında arkadaşlarının cesetleriyle karşılaştılar. Balkan geçitlerinde bu fırtınaya yakalanmak, yüzde yüz ölüm demekti.

Pek çok Rus ileri karakolu Kriviça'nın kurbanı oldu. Fırtına ve kar, insanı on - onbeş adımdan tanınamayacak hale getiriyordu. Fırtına geçtikten sonra da karla mücadele başlıyordu. Asker soğuktan korunabilmek için çadırlara, kilimlere sarınıyor, kaymamak için postallarına pöstekiler, çuvallar doluyordu. Balkanlarda ilerlemeye çalışan Rus birlikleri işte bu şartlarla karşılaştılar.

Ruslar iki koldan ilerliyordu: General Gorko, Orhaniye üzerinden Sofya'ya, General Radetski de Şipka Geçidi'nden güneye. Radetski'nin emrindeki kuvvetler de üç kola ayrılmıştı: Batıda Skobelev, ortada General Radetski ve doğu'da Prens Mirski. General Gorko, Süleyman Paşa'nın 40.000 kişilik kuvvetle savunmaya hazırlandığı Edirne'ye Sofya üzerinden yürürken, diğer kuvvetler de Balkan geçitlerinden aşarak Veysel Paşa komutasındaki 40.000 kişilik Türk ordusunu 'imha' ettikten sonra Edirne'ye doğru ilerleyecekti.

Yolunun üzerinde on altı tabyanın koruduğu dar bir geçitle karşılaşan Gorko, burasını saldırıyla ele geçirmenin imkânsız olduğunu görerek dağ yollarından aşmaya karar verdi. Fakat kimse doğru yolu bilmiyordu. Sonunda bir çoban geçit verebilecek bir keçi yolu bildiğini söyledi. Keşif kollarının da bu yolu uygun görmesi üzerine Gorko kuvvetleri 25 Aralık'ta bir metreye yakın karın içinde ve sıfırın altında 15 derece soğuk altında dağların dik yamaçlarına tırmanmaya başladılar. Sofya şehrinin bulunduğu ovaya indiklerinde Ocak ayının 2'si olmuştu. Türkler gafil avlanmış, Sofya 4 Ocak'ta işgal edilmişti.

Skobelev, askere okunan bir emrinde «Çevremiz yalçın kayalıklar ve derin uçurumlarla çevrili olacak. Vahşi hayvanların bile çıkamadığı yerlere tırmanacağız» diyordu. Bütün erat yanlarına yakmak için bir miktar odun aldı. Ufak dağ topları General'in Asya'dan beraberinde getirmiş olduğu develere yüklendi. Erlere altı günlük tayın ve doksanaltışar mermi dağıtıldı. Emrindeki askerin ilerleyişini öyle kusursuz organize etmişti ki, bazı yerlerde yüksekliği 3 - 4 metreyi bulan kar tabakaları arasında tüneller açarak yol aldıkları halde tek bir erini dahi kaybetmeden önündeki dağları aştı. İlerleyen diğer Rus kollarında 1000 kişi sadece soğuktan donarak ölmüştü. Balkanları geçerken Skobelev'in emrindeki birlikler çok uzun bir kol halinde ilerliyordu. Bu kolun başı dağların güney eteklerine inerken, sonu daha yeni tırmanmaya başlıyordu.

Skobelev ve askerleri ilk tepeyi aşarken önlerinde duvar gibi dimdik yükselen bir kayalıkla karşılaştılar. Binbir güçlükle buraya tırmandıklarında, bir

diğer yalçın kayalığın çatık kaşlarla kendilerini yükseklerden seyrettiğini gördüler. Bir sağa bir sola, bazan da geriye manevralar yaparak bütün ağırlıklarıyla buraya da tırmandılar. Patikaların çok darlaştığı bazı ormanlarda birlikler birerle kolda ilerliyordu. İçinde adım adım yol alabildikleri kar yığınları ve kaymamak için büyük zorluklarla ilerledikleri buz tabakaları birer kapan gibiydi. Topları zaman zaman develerin sırtından indirip sarp yamaçlardan halatlarla çekmeleri gerekiyordu. Bazı sırtlara üç - beş defa denemeden tırmanmak mümkün olmuyordu. Bu yamaçlardan yuvarlanarak boylu boyunca karın içine gömülen arkadaşlarını erler elele zincirler yaparak kurtarıyorlardı.

Skobelev bütün yol boyu askerine cesaret verdi durdu. Biriyle şakalaşıyor, diğerine yardım ediyor, bir başkasını eliyle tutup çekiyordu. Bu dağları aşmanın imkânsız olduğunu tekrarlayan subaylarına:

«Daha iyi ya!» diyordu; «Türkler, bizim Balkanları yenebileceğimizi hiç beklemiyorlar. Savunmaya çekilen bir komutanın en çok korktuğu şey, imkânsız olanla karşılaşmaktır.»

İlk gece hedeflerine vardıklarında sıcak yemeklerini hazır buldular; Skobelev en önde karavanacıları göndermişti. Bunlar toprağı bulana kadar yeri kazmışlar ve beraberlerinde getirdikleri kuru odunlarla ateş yakarak yemek pişirmişlerdi.

Ertesi gün de aynı çetin yürüyüşe devam ettiler. Değil bir patika, izleyebilecekleri yabani hayvan izleri bile yoktu. Kazaklar önde ilerleyerek yol açıyor, karın içinde yuvarlanarak zemini sıkıştırıyorlardı. Ordunun tamamı dağdan inmeden Skobelev ve kurmay-

başkanı Kropatkin ovaya varmış ve düşman mevzilerini kolaçan etmeye başlamışlardı bile.

Radetski Türklere ortadan yüklenirken, Skobelev sol, Prens Mirski de sağ kanada saldırmışlardı. 9 Ocak'ta henüz bütün birlikleri Balkanları aşmadan Skobelev, Senovo'da Veysel Paşa kuvvetleriyle çarpışmaya başlamıştı. Yaptığı saldırılara her zamanki gibi şahsen katılıyor ya da bunları, etrafını subaylarının çevirdiği bir ufak tepenin üzerinden, Kiva seferinden beri yanından ayırmadığı sancağının altında yönetiyordu.

Skobelev, Onglitzki Alayını Türklerin üzerine sürdü ve birkaç dakika içinde ön siperleri ele geçirdi. Arkalarındaki ormanlığa çekilen Türkler, Rusların peşlerinden gelmediklerini görünce açığa çıkarak tüfek ateşine başladılar. Bunun üzerine Skobelev derhal iki Kazak bölüğünü saldırıya geçirdi. Mızraklarını indirerek dört nala saldıran Kazakların karşısında tutunamayan Türkler tekrar ormana sığındılar. Bunu gören General Onglitzki alayını ikinci defa ileri sürdü. Ağaçların altında bir süngü ve dipçik çarpışması başladı.

İki alay daha dağları aşarak geldi. Bu taze kuvvetler de marşlar ve uçuşan bayraklar arasında Türklerin merkezine yüklenirken Skobelev, «Zafer bizim oluyor!» diye mırıldanıyordu. Gırtlak gırtlağa bir boğuşma başlamıştı. Süngüler hiç durmadan işliyordu. Az sonra Türk siperleri ve tabyaları peşpeşe düşmeye başladı. Saat ikiye çeyrek kala Rus kuvvetleri Senovo köyüne girmişlerdi. Bir süvari dört nala gelerek Veysel Paşa'nın beyaz bayrak çektiği haberini getirdi.

Skobelev ve karargâhı ele geçen köye doğru ilerlerken kalabalık bir atlı grubuyla karşılaştılar. Elerindeki Cenevre belgelerini gösteren bu atlılar doktor ve hastabakıcı olduklarını söyleyerek yaralılara yardım için izin istediler. Skobelev de bu doktorların rahatça çalışmalarını sağlayan emirler vererek dörtnala vahşi çarpışmaların yapılmış olduğu ormana daldı. Ağaçların altı cesetlerle doluydu. Düzlüğe çıktıklarında Radetski kuvvetlerinin Şipka Geçidi'ni aşarak Balkan dağlarının çatık kaşları altında ovaya yayıldıklarını gördüler. Kendi birlikleri tarafından işgal edilmiş tabyalara yaklaştıklarında Skobelev:

«Teslim bayrağı nerede?» diye sordu. Tabyadan:

«Arkamızdaki sırtta Ekselans!» sesleri yükseldi.

Geride, mevzilenmiş topların arasında Türklerin teslim bayrağı dalgalanıyordu.

Veysel Paşa maiyetiyle birlikte teslim olmaya geldi. Skobelev kendisine elini uzattı. Türk komutanı acı bir sesle:

«Bugün Türklerin ölüm günü. Allahın isteği bu imiş!» dedi.

Skobelev, Paşa'yı:

«Kahramanca çarpıştınız» diye teselli etmeye çalışırken yanıbaşındaki MacGahan'a İngilizce olarak «Tabyaları bu kadar kolay teslim etmemesi gerekirdi!» dedi. Sonra askerine dönerek: «Sağ olun arkadaşlar, sağ olun yoldaşlar!» diye seslendi ve arkasından kaç esir alındığını sordu.

Kendisine verilen karşılık 35.000'di.

Seferin son savaşı kazanılmış, Türklerin en son savunma hattı bozulmuştu. Sancağına Senovo adı da

eklenen Skobelev, Edirne üzerine yürüme emri aldı. Onbeş günde 480 kilometre yol kateden birlikler Ocak ayının 21'inde Osman İmparatorluğunun bu ikinci büyük şehrini tek kurşun atmadan ele geçirdiler. Skobelev'in kuvvetleri ölümün feci izler bırakarak geçtiği yollardan ilerlemişlerdi. Rus kuvvetlerinin önünden 200.000 Türk göçmeni İstanbul'a doğru kaçmaktaydı. «Daily News» muhabiri F. D. Millet bu ölüm yolu üzerinde gördüklerini şöyle anlatıyordu:

«Top arabalarının tekerlekleri ve at nalları altın-ezilerek çamurlara karışmış Türk asker cesetleriyle karşılaşıyorduk. Altı kilometre kadar yol aldıktan sonra iki yandaki tarlalarda karların içinde yatan Türk ve Bulgar köylülerinin ölülerine rastlamaya başladık. Bazılarının iki - üç hafta önce ölmüş oldukları belliydi. Bir kısım cesetlerin üzerindeyse taze kan lekeleri vardı. At ve davar leşleri yolu tıkayacak kadar çoktu. İlerledikçe yol üzerinde terkedilmiş ve hendeğe yuvarlanmış yüzlerce arabaya rastladık. Civar tarlalarda kamp yerlerinin kalıntıları göze çarpıyordu.

Yol aldıkça bu kamp artıkları da çoğalmaya başladı. Bir an geldi, yolun her iki yanına yığılmış eşyalar, parçalanmış arabalar, insan ve hayvan cesetleri arasındaki koridordan ilerlemeye başladık. Bu manzara hiç değişmeden 40 kilometre katettik. Türk ve Bulgar köylülerinin şeklini kaybetmiş cesetleri, kadın, erkek ve çocuk ölüleri tarlalarda yarı gömülü yatıyordu. Bu iki milletin köylüleri de kıyasıya vuruşmuş olmalıydı. Erkek cesetlerinde korkunç bir boğuşmanın izleri göze çarpıyordu. Kadın ve çocuklar ise donarak ölmüşlerdi. Hele çocuklar uyuyor gibi yatıyorlardı karların için-

de. Ufacık elleri, yanakları canlılığını kaybetmemişti. İhtiyarlar, bembeyaz sakallarının üstünde kurumuş kanlarla ölümü kabul etmişler, ellerini çaresizlik içinde göğüslerine kavuşturarak öyle teslim olmuşlardı sanki. Arada bir sabitleşmiş masum gözlerin su birikintileri içinden gökyüzüne bakmakta olduğu görülüyordu.

Her dönemeç yeni bir faciayı gözlerimizin önüne sermekteydi. Atlarımız yolun kar ve çamuru içinde yoğrulmuş battaniyeleri, yastıkları, paltoları ezerek ilerliyordu. Uzaklardan Tirali köyü göründü. Türklerin burada da Ruslarla çarpışmış olduğu yol kenarındaki hendeklerde yatan üniformalı cesetlerden anlaşılıyordu.

Yanımızdaki dere boyunca ilerleyerek vardığımız bir düzlükte en az birkaç kilometre çapındaki bir muhacir kampının kalıntısına rastladık. İnsan ve hayvan ölülerinin, araba parçalarının ve yıkılmış çadırların arasında hastalıklı birkaç öküzün dolaştığını gördük. İçi dışına çıkmış arabalardan ortalığa yorganlar, yiyecekler, tencereler saçılmıştı. İhtiyar bir Türk devrilmiş arabasının yanında sağ elinde bir Kur'anla yatıyordu. Yer yer bu ölüm yolu boyunca dolaşan ve etrafa saçılmış eşyaların arasından işe yarayanları toplamakta olan Bulgar köylülerine rastlıyorduk.»

Fakat Millet yine de facianın tümünü görmemişti. İstanbul'a uzanan demiryolunda göçmenlerle dolu trenler ilerlemeye çalışıyordu. Vagonların damları, tamponlarının üstleri ve bagaj kasaları bile insanlarla doluydu. Buralardaki zavallılardan çoğu düşerek ya da donarak ölüyordu.

Bazan yerlerini başkalarına kaptırmamak için yük vagonlarının içinde üç gün kıpırdamadan kataran hareketini bekleyenler oluyordu. Balkan göçmenleri İstanbul'a geldikçe beraberlerinde Bulgarların ve Kazakların yaptığı vahşet ve kıyımın hikâyelerini de getirdiler. Kazakların attığı 2000 çocuğun cesediyle Meriç nehrinin yatağını değiştirdiğini anlattılar ve Osmanlı İmparatorluğu bu hikâyelerle günlerce çalkalandı durdu.

Skobelev, Edirne'den sonra İstanbul'a doğru ilerlemeye başladı fakat Çatalca'ya vardığında mütareke yapıldığı haberini aldı. Türkler Rus isteklerini kabul ederek Sırbistan, Romanya ve Karadağ'ın bağımsızlıklarını tanımışlardı. Rusya da Osmanlı İmparatorluğundan büyük topraklar alıyordu. Savaş sona ermiş, Rus orduları İstanbul kapılarına gelip dayanmıştı. Osmanlı İmparatorluğu başkentinin işgal edilip edilmeyeceğini kimse bilmiyordu. İngiltere bu işgale karşıydı. Çanakkale önlerinde beklemekte olan beş İngiliz savaş gemisi şehirdeki İngiliz kolonisini korumak bahanesiyle 12 Şubat'ta İstanbul sularına girdi.

Padişah uzun süredir beklediği İngiliz donanmasının dumanlarını sonunda görebilmişti. Rus orduları bu sırada bir bahane bularak İstanbul'a 10 kilometre mesafedeki Ayastefanos'a (Yeşilköy) girmişlerdi. Osmanlı İmparatorluğu birkaç gün sonra burada Ruslarla Ayastefanos Antlaşmasını imzaladı ve Türk - Rus Savaşı böylece sona erdi. Bu antlaşma kısa bir süre sonra Berlin'de toplanan Büyük Avrupa Devletleri Kongresi'ne getirildi. Çar'ın ele geçirdiklerinin büyük bir kısmını kaybettiği bu kongreden, Disraeli, Londra'-

ya **'barış ve şerefle'** döndü. Osmanlılar sonuçta 180.000 kilometre kare toprak kaybetmiş, Ruslar ise, Besarabya'da ancak 8.500 kilometre kare toprak kazanmış oldular. En kazançlı çıkan İngiltere idi; Kıbrıs'ı elde etmişti.

Berlin Kongresi pek çok sürtüşmelere yol açtı ve Birinci Dünya Savaşı'nın tohumlarını attı. Avusturya'ya verilen Bosna - Hersek ilinin Sarajevo (Saraybosna) kasabasında 36 yıl sonra atılacak bir kurşun, bütün dünyayı alevlere boğacaktı.

Balkanlardaki Hristiyanları özgürlüklerine kavuşturmanın yarattığı 'prestij' dışında bu savaş, Ruslara büyük kazançlar sağlamamıştı. Eğer Plevne onları oyalamamış olsaydı belki de İstanbul'a çok daha önce, 1877 Temmuz'unda varabilirler ve çıkarları o oranda da büyük olabilirdi. Osman Paşa'nın kahramanca savunması savaşı uzatmıştı; fakat sonucunu etkilemiş miydi? Paşa, Rusları dört ay durdurmuş, saldırılarını geri püskürterek büyük kayıplar verdirmişti.

Plevne savunmasının en önemli sonucu, Avrupa devletlerinin Türkler lehine dönmesi için gereken zemini hazırlamış olmasıydı. Sonunda Çarlık orduları İstanbul kapılarını çaldığı zaman, Ruslar büyük devletlerin işe karışmasından çekinerek elde etmek istediklerinin çok azıyla yetinmişlerdi. Osmanlılar, 1877 yazında yenilmiş olsalardı. Avrupa kamuoyu o zaman Türklere karşı olduğundan Çar'ı durdurmak büyük bir sorun haline gelecekti. Ruslar Plevne'de prestijlerini ve kuvvetlerinin büyük bir kısmını kaybetmemiş olacak, o zaman da ele geçirdikleri topraklardan kolay kolay çıkmayacaklardı. Plevne böylece büyük

devletleri sıkıntılı bir duruma düşmekten kurtarmıştı. Uzun süre dayanması aynı zamanda binlerce İngilizin hayatını da korumuş oldu denebilir. Bütün bu tahminlere rağmen, Plevne, bu kadar uzun bir süre dayanamasaydı gerçekten ne olurdu? Bunu kimsenin bilmesine imkân yok.

Ya bu kitabın sayfalarını dolduran kişilerin sonları ne oldu?

Rus Çarı II. Aleksandr 1881 yılında bir suikasta kurban gitti. Sultan Abdülhamid ise, 1910 yılında taht-tan indirildi ve 1918'de hayata gözlerini yumdu.

1878 yılının Mart'ında esaretten kurtulan Gazi Osman Paşa İstanbul'a dönerek Padişah'ın Hassa Alayları Başkomutanı, 1878 - 1885 yılları arasında Serasker ve İmparatorluk Sarayının Mâbeyn Müşiri oldu ve 4 Nisan 1900'de 68 yaşında vefat etti.

Januarius Aloysius MacGahan'ın mütarekeden hemen sonra bir hafta içinde nasıl öldüğünü Frederick Villiers anlatmaktadır.

Bir gece General Skobelev her ikisini de karargâhına yemeğe davet etmişti. İstanbul'dan yalnız olarak gelen Villiers, General'e, MacGahan'ın iyi olmadığını söyledi. MacGahan daha seferin yorgunluğunu üzerinden atmadan tifüse yakalanmış olan Amerikan Askerî Ataşesi Teğmen Greene'in bakımını üzerine almıştı. Villiers, kendini iyi hissetmeyen dostunun General'den özür dileyerek o akşamki yemek davetine katılamayacağını söyledi. Endişeye kapılan Skobelev: «MacGahan'ı iyi tanırım,» dedi; «Hastalığı ciddi olmalı. Aksi halde beni reddetmez. Derhal bir telgraf çekip durumunu öğrenelim.»

Villiers, Skobelev ve bir Fransız gazeteci telgrafın karşılığını beklerken yemeğe oturdular. Sofradaki konu ulusların ne için savaştıklarıydı. Villiers, «Türkler cennete gitmek için Hristiyanları öldürür» diyordu.

Bunun üzerine Skobelev:

«Peki, ya Ruslar ne için savaşır?» diye sordu.

Villiers bunu da: «Kendi Tanrıları - Büyük Beyaz Çar ve Kutsal Rusya için» diye cevapladı.

Skobelev gülerek:

«Doğru, haklısınız» dedikten sonra Fransız misafirine döndü: «Ya siz Mösyö? Sizler ne için çarpışırsınız?» diye sordu.

Fransız gazeteci göğsünü kabartarak: «Tabii, şerefimiz için!» dedi.

Skobelev bu defa Villiers'a: «Sıra İngilizlere geldi» diyerek ortalığı kızıştırdı.

Villiers bu soruyu: «Gayet tabii ki İngiltere'nin çıkarları için» diye cevapladı.

Sohbet böylece devam ederken Skobelev'e bir telgraf getirdiler. Telgrafta MacGahan'ın çok ağır olduğu ve kendini bilmeden yattığı yazıyordu. Skobelev Rus üniformasıyla teklifsizce İstanbul'a giremediğinden kendi atını Villiers'a vererek önden gitmesini rica etti. Kendisi de derhal sivil giyinip İstanbul'a giden bir trene atladı. Geç kalmıştı. İngiliz hastahanesine vardığında, MacGahan, tifüsten ölmüş bulunuyordu. Hastalığın tehlikesi yüzünden General'i MacGahan'ın odasına sokmadılar. Fakat Skobelev doktorları bir kenara itip fırtına gibi odaya daldı ve dostunun baş ucunda yere diz çökerek hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Villiers, Skobelev'i büyük güçlükle odadan çıka-

rabildi. Cenaze törenine Skobelev, birkaç Rus generali ve gazeteciler katıldılar. MacGahan'ın tabutu beş yıl sonra bir savaş gemisiyle Amerika'ya getirilerek Ohio'da defnedildi ve Sofya'da hatırası için bir heykeli dikildi.

Skobelev çok sevdiği dostundan sonra uzun süre yaşamadı. Rütbesi orgeneralliğe yükseldi ve Rusya'ya bir millî kahraman olarak döndü. 1881'de Orta Asya'da Tekke Türkmenlerine karşı savaşan Rus ordusunun Başkomutanlığını yaptı ve Minsk valiliğine getirildi. 7 Haziran 1882'de Moskova'da kaldığı Deseaux Oteli'nde sabaha karşı saat üçte bir kalp krizi sonunda öldü. Plevne'de çarpışırken ufak bir şarapnel parçasının kalbini zedelemiş olduğu söyleniyordu. Öldüğünde 39 yaşındaydı.

Skobelev'in ölümüne bütün Rusya ağladı. Generalin kız kardeşine yazdığı mektupta Çar: «Bu ölüm haberi beni çok şaşırttı ve sarstı. Kardeşinizin Rus ordusu saflarında bıraktığı boşluk, kolay kolay doldurulamayacaktır. Bütün asker büyük keder içindedir. Görevine bu derece sadık bir generalin kaybı bana çok üzüntü veriyor» diyordu. Skobelev'in ölüm haberi Moskova'ya yayıldığında halk otelin dışına toplandı. «Skobelev ölmüş!» cümleleri birer fısıltı halinde dudaklarda dolaşıyordu. Bir yaşlı asker: «Tanrı Rusya'ya kızmış olmalı!» diye mırıldandı.

Skobelev'in emrinde çarpışmış olanlar öldüğüne inanamıyorlardı; onlar için Skobelev ölümsüzdü.

General Skobelev'in cenaze törenine Gran Dük Nikola ve Gran Dük Aleksis, Çarlık Harp Nazırı ve Moskova Valisi katıldılar. Tabutu şehir dışındaki me-

zarına götürülürken bütün Moskova sokakları askerlerle kordon altına alınmıştı.

Archibald Forbes iki savaşa daha katıldı. Bunlardan biri 1879 Afgan Savaşı idi. Bu savaşın sonunda doğruca Güney Afrika'ya giderek İngilizlerin Zulu kabileleri reisi Cetewayo ile yaptıkları çarpışmaları izledi.

Bu savaşın önemli olaylarından İsandhlwana katliamını görememiş fakat Zulular'ın Ulundi'deki yenilgisinde bulunmuştu. Bu yenilgiden sonra düşman Zulu kabileleriyle dolu arazide 190 kilometre katederek Landmanns Nek'e varmış ve gazetesine buradan telgraf çekmişti. Güney Afrika'daki savaşın İngiltere'ye ulaşan ilk haberlerini taşıyan bu telgraf, Avam Kamarası'nda okunmuştu.

Forbes, bundan sonra hiçbir savaşa katılmadı ve ölümüne kadar Londra'da yaşadı. Uzun süren bir hastalıktan sonra 30 Mart 1900'de, Osman Paşa'nın İstanbul'da vefatından beş gün önce, 62 yaşında hayata veda etti.

Doktor Charles Ryan, Plevne'ye bir daha dönememiş, bu seferde Türk - Rus Savaşının Asya cephesine gitmişti. Savaşın sonunda İstanbul'a gelen Ryan, burada Osman Paşa tarafından karşılanmış ve kendisine Plevne madalyası verilmişti. Otuz sekiz yıl sonra General Sir Charles Ryan, Birinci Dünya Savaşı'nda Avustralya Kuvvetleri Başhekimi olaraka yeniden Avrupa'ya döndü. Bu savaş süresince özel izinle Plevne madalyasını daima göğsünde taşımıştı. Savaştan sonra Melbourn'daki evine, Plevne'den topladığı tohumların çiçekleriyle süslü bahçesine dönmüş ve 23 Ekim 1926'da hayata gözlerini yummuştu.

William Herbert'in âkıbeti hakkında herhangi bir bilgi sahibi değiliz. Yarıda bırakmış olduğu ticaret hayatına dönmüş olması akla geliyor. Herbert ve Ryan, Plevne'de, hiçbir zaman karşılaşmamışlardı. Herbert, Ryan'dan 1877 Ekim'inde Plevne'yi kısa bir süre için ziyaret eden bir İngiliz doktoru diye sözetmişti.

Savaştan sonra ressamlığa başlayan F. D. Millet 1912'de Titanik faciasında hayatını kaybetmişti.

Frederick Villiers ise, Plevne'den sonra daha uzun yıllar savaş ressamlığına devam etti.

Plevne'deki savaş ressamlarından biri olan irving Montagu, iki ilginç olaydan sözetmektedir. Montagu, Osman Paşa'nın Plevne'den çıkış yaptığı gece Skobelev'in karargâhına bu haberi getiren Yahudiyi görmüştü. Yıllar sonra aynı Yahudiye Londra'da Caledonian sokağında kartpostal satarken rastlamıştı.

Montagu, 1879'da bir Bristol gazetesinde şöyle bir haber okumuştu: «30 ton insan kemiği Plevne'den Bristol limanına getirilmiştir.» Ufacık bir Balkan kasabasını ele geçirmek ve savunmak için hayatlarını verenler, İngiliz topraklarını gübrelemekte kullanılıyordu.

BİTTİ

Milliyet YAYINLARI

NIN BU KİTAPLARINI
OKUDUNUZ MU?

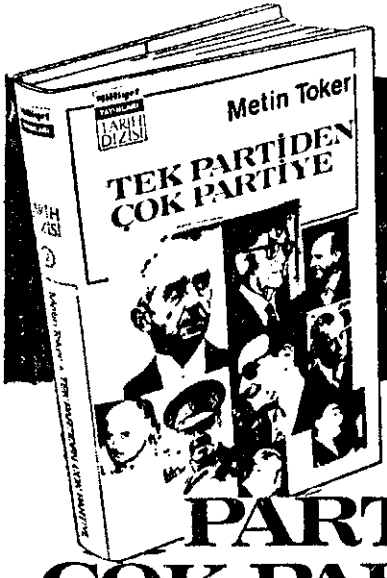

BATI DÜNYASININ 1914 DEN 1923 YILINA KADAR TÜRKİYE ÜZERİNE OYNADIĞI TÜRLÜ OYUNLARI BÜTÜN ÇIPLAKLIĞI İLE ORTAYA DÖKEN KİTAP

- tam metin çeviri
- lüks ciltli
- harita ve kuşe resim ekleri ile
- 425 sayfa

Milliyet YAYINLARI Genel Dağıtım: Milliyet Yayın Ltd.Şti. Nuruosmaniye-İstanbul

METİN TOKER
bir devrin
dosyasını
açıklıyor!

TEK PARTİDEN ÇOK PARTİYE

«Celâl Bayar 1946 seçimlerinden sonra çok üzgündü 56 milletvekili çıkartmışlardı ama, gelecek onlara acaba nasıl bir kader hazırlıyordu?.»

● Nefis baskı ● Kuşe ofset resim ekleri ile ● Lüks ciltli ● 360 sayfa, 15 lira

Genel dağıtım: Milliyet yayın ltd.şti. Nuruosmaniye-İstanbul

Devlet-i Aliyye Teşrifatçıbaşısı AHMET AĞA

VİYANA KUŞATMASI GÜNLÜĞÜ'nde

kuşatmayı ve bozgunu günü gününe ve bütün dehşetiyle anlatıyor.

Türkiyede ilk defa yayınlanan tarihi resimleriyle

TARİH DİZİSİNDE

* 2 renkli ofset kuşe resim ekleri ile
* Nefis bir baskı * Lüks ciltli, 15 lira,

Genel dağıtım: Milliyet yayın ltd.şti. Nuruosmaniye-İstanbul

EGE'DE KURTULUŞ SAVAŞI BAŞLARKEN

NURDOĞAN TAÇALAN

1970 KARACAN ARMAĞANI BİRİNCİSİ
YENİ KAYNAKLAR, HİÇ BİR YERDE YAYINLANMAMIŞ BELGELER, RESİMLER VE
TAM METİN

Nefis bir baskı. 8 sayfalık kuşe ofset ekleri ile. 296 sayfa, lüks ciltli.

Milliyet YAYINLARI

Genel Dağıtım: Milliyet Yayın Ltd.Şti.
Nuruosmaniye-İstanbul

TARİHİN BAŞLANGICINDAN AYIN FETHİNE KADAR BÜTÜN OLAYLARI ANLATAN 736 SAYFALIK LÜKS CİLTLİ KİTAP

60 LİRA